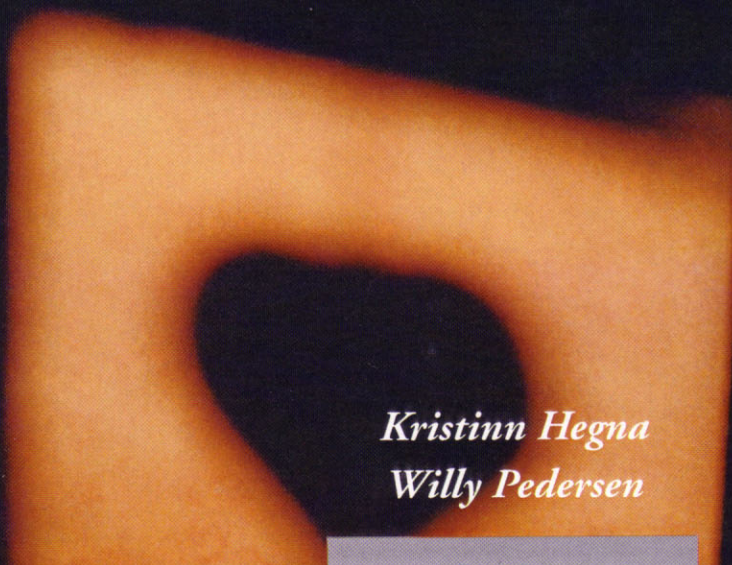

Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet

Ungdom
under 18 år
som selger
seksuelle tjenester

*Kristinn Hegna
Willy Pedersen*

Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet?

Om ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester

KRISTINN HEGNA
WILLY PEDERSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 5/02

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (KUF).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2002
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-133-5
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: Lena Johansson / Mira / Samfoto
Desktop: *Torhild Sager*
Trykk: GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:
Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo
Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Norge påtok seg visse forpliktelser i oppfølgingen av Handlingsplanen fra den verdensomspennende kongressen om kommersiell seksuell utnytting av barn som ble arrangert i Stockholm i august 1996. I oppfølgingsplanen etter denne handlingsplanen heter det at et viktig ledd i oppfølgingen er en nærmere kartlegging av omfanget av kommersiell utnytting av barn i Norge .

Rapporten omhandler et deltema fra Stockholmskongressen, nemlig salg av seksuelle tjenester fra ungdom under 18 år. Kunnskapstilfanget i rapporten utgjøres av norske og utenlandske eksisterende studier, datamaterialet fra undersøkelsen Ung i Oslo 1996, samt intervjuer med ungdomsarbeidere og hjelpearbeidere som arbeider med problemstillingen og beslektede emner.

I arbeidet med rapporten har forfatterne hatt god hjelp fra flere bidragsytere. Liv Jessen ved Pro-sentret har i starten, underveis og avslutningsvis vært en tjenestevillig og interessert informant og veileder. Underveis har vi også hatt god nytte av den kompetansen som ligger i ungdomsforskningsgruppa ved NOVA. En særlig takk til Elisabet Storvoll og Svein Mossige ved NOVA som har lest rapportmanus og gitt gode kommentarer. Til slutt vil vi rette en spesiell takk til de 30 informantene ved ulike institusjoner og etater i hele Norge som har bidratt med sin kunnskap gjennom lange intervjuer.

Kristinn Hegna

Willy Pedersen

Innhold

SAMMENDRAG	7
1 INNLEDNING	11
1.1 Ungdom som selger sex	12
1.2 Begrepene «prostitusjon», «survival sex» og «salg av sex»	13
1.3 Tidligere forskning basert på selekterte utvalg	14
1.4 Kvalitative data – Intervjuer med nøkkelinformanter	15
1.5 Forskning basert på representative utvalg	16
1.6 Kvantitative data – Spørreskjemaundersøkelsen Ung i Oslo 1996	17
1.7 Rapportens gang	19
2 UNDERSØKELSER AV SEXSALG BLANT UNGDOM: SELEKTERTE UTVALG	20
2.1 Undersøkelser av prostituerte kvinners ungdomstid	20
2.2 Prostituerte gutter og menn	24
2.3 Forskjell mellom kvinne- og gutteprostitusjon?	27
2.4 Studier av <i>survival sex</i> blant ungdom i drift	29
3 TILFELDIG, NØDVENDIG ELLER EGET VALG? EKSEMPLER FRA INTERVJUMATERIALET	35
3.1 Bredde, dybde og variasjon	35
3.2 Historiene	36
3.3 Tilfeldig, nødvendig eller eget valg?	41
3.4 Transaksjon, kjærlighet eller overgrep?	42
3.5 Hore eller ikke?	44
3.6 Viktige faktorer på veien	45
3.7 Arenaer	48
4 SEXSALG BLANT UNGDOM I OSLO	53
4.1 Tidligere undersøkelser av sexsalg basert på normalpopulasjonsutvalg – voksne og unge	53
4.2 Ung i Oslo: Forekomst av erfaring med salg av seksuelle tjenester	55
4.3 Sosial bakgrunn og familieforhold	55
4.4 Skoletilpasning, atferdsproblemer og rusmiddelbruk	56
4.5 Seksuelle erfaringer og holdning til homofile ungdommer	58
4.6 Grader av involvering i sexsalg	60
4.7 Multivariate modeller	61
4.8 En subgruppe med sexsalg-erfaring – men uten andre særtrekk?	61
4.9 Mulige feilkilder	64
5 HVEM ER OPPTATT AV PROBLEMSTILLINGEN, EVENTUELT HVORFOR IKKE?	66
5.1 Institusjoner som arbeider med prostitusjon	66
5.2 Andre institusjoner som arbeider med sex og barn / overgrep	68
5.3 Fylkesnemndene for sosiale saker	69
5.4 Barnevernet	72
5.5 Utekontakt	73
5.6 Gutter som selger sex til menn	76

6 KONKLUSJON	81
6.1 Seleksjon og utsiling	81
6.2 Eksperimentering eller etablert prostitusjon?	84
6.3 Tvang til sexsalg, få gjenstående muligheter eller rasjonelle valg?	87
6.4 Hvor er det blitt av guttene?	89
6.5 Hvem skal ta ansvaret for ungdom som selger sex?	90
SUMMARY	93
REFERANSER	97

Sammendrag

Rapporten presenterer nye data om omfang av salg av seksuelle tjenester blant ungdom i Oslo og beskriver ungdom med erfaringer med salg av sex eller som ligger på grensen mot sexsalg. Fra tidligere finnes det lite kunnskap om ungdom som selger sex i en norsk sammenheng. Hovedtyngden av tidligere forskning er gjort på mindre, selekterte utvalg, der informantene er klienter, brukere av hjelpetiltak, hjemløse eller på andre måter skiller seg fra vanlig ungdom. Den befolkningsbaserte studien *Ung i Oslo* støtter til dels funnene fra selekterte utvalg, men bidrar også med tankevekkende og overraskende resultater. Historiene som presenteres gir et bredt bilde av, og mulighet til refleksjon rundt, problemene knyttet til dette fenomenet.

Studier av voksne kvinnelige gateprostituerte viser at en betydelig andel debuterte som prostituerte før de fylte 18 år. Det samme ser ikke ut til å gjelde kvinner som selger seksuelle tjenester fra massasjeinstitutter. Gateprostituerte kvinner har i stor grad bakgrunn fra arbeiderklassen, oppvekst i ustabile familier, kontakt med barnevernet og institusjonsopphold i ungdomsårene. Flere av kvinnene debuterte tidlig seksuelt og/eller var utsatt for seksuelle overgrep i barneårene. For gutter og menn som selger seksuelle tjenester, synes det å være varierende problembelastning avhengig av arena. Vi ser likevel mange paralleller til de gateprostituerte kvinnenes ungdomstid: vanskelige familieforhold, erfaring med illegale stoffer, tidlig seksuell debut. Også undersøkelser av unge voksne rusmisbrukere i Oslo viser at en betydelig andel av disse hadde hatt inntekt fra *prostitusjon*.

Det mer omfattende begrepet *survival sex* ser ut til å være mer egnet for studier av ungdom, og viser til salg eller bytte av seksuelle tjenester mot stoff, penger til stoff, mat, tak over hodet eller andre goder for å klare seg i en vanskelig situasjon. Studier av hjemløse amerikanske ungdommer og ungdommer i drift viser at en betydelig andel har slike erfaringer.

Ung i Oslo-studien, som er en representativ studie av om lag 12 000 ungdommer i Oslo, viser at 2,1 prosent av guttene og 0,6 prosent av jentene hadde «utført seksuelle tjenester mot betaling». Gjennomsnittsalderen for førstegangserfaring var 13,5 år for gutter og 14,1 år for jenter. Av ungdommene som hadde solgt seksuelle tjenester i løpet av det siste året, hadde en av tre gjort det 1–3 ganger, mens halvparten hadde gjort det mer enn 10 ganger. Resultatene stemmer godt overens med Folkehelsas seksualvaneundersøkelser samt tilsvarende ungdomsundersøkelser fra Trondheim og

Island. Vi må anta at *kjøperne* av seksuelle tjenester fra unge gutter og jenter i begge tilfeller hovedsakelig er menn.

Gruppen av ungdommer som har solgt sex i Oslo-studien skiller seg fra resten av utvalget på flere måter. Sexsalg-erfaring var jevnt fordelt mellom ungdom fra ulike sosio-økonomiske lag, men erfaring med samlivsbrudd og høyt alkoholkonsum i familien var mer utbredt blant disse ungdommene. Likevel var det ikke forskjell i grad av foreldretilsyn og kontroll, og heller ikke i skolerresultater. Guttene med sexsalg-erfaring rapporterte mer depresjon- og angstsymptomer enn andre gutter.

I Oslo-studien var det en sterk sammenheng mellom antall seksualpartnere og sexsalg-erfaring, og også en sterk sammenheng mellom tidlig seksuell debut og sexsalg. I en del tilfeller er den seksuelle debuten oppgitt til førpuberteten, noe som kan indikere seksuelle overgrep. Nær en fjerdedel av ungdommene som hadde solgt sex, hadde ikke samleiedebutert. Gutter som hadde solgt seksuelle tjenester, oppga en langt mer positiv holdning til homofile enn andre gutter, noe som *kan* ha sammenheng med egen homofil orientering.

I Oslo-studien var imidlertid det klareste kjennetegnet ved dem som hadde solgt sex deres atferdsproblemer og deres bruk av rusmidler. De oppga flere tilfeller av (små-)kriminelle handlinger, de var oftere ofre for vold og trusler om vold, de oppga høyere nivå av alkoholrelaterte problemer og bruk av narkotiske stoffer, særlig heroin. Mange av dem oppholdt seg i sentrum av Oslo om kvelden og natta.

Sammenlignet med det vi tidligere visste om ungdom som selger sex, får vi gjennom Ung i Oslo-studien beskrevet en gruppe ungdommer som kommer fra alle typer sosiale lag, og svært mange er gutter. Det er verd å merke seg at en ikke ubetydelig andel av ungdommene med sexsalg-erfaring overhodet *ikke* rapporterte om problemer som rusmisbruk, alkohol- og atferdsproblemer: 20 prosent av guttene og 25 prosent av jentene. Det var også en stor andel av dem som hadde solgt sex som ikke kjente til hjelpeapparatet rettet mot ungdom i drift.

De syv case-historiene som presenteres bidrar til å synliggjøre hvordan det er glidende overganger mellom salg av sex, bytte av sex og seksuelle relasjoner som kan *fortolkes* som en bytterelasjon hvor også andre elementer enn sex inngår. Ofte er det konflikt mellom hvordan ungdomsarbeiderne fortolker de tilfellene de beskriver, og hvordan situasjonen oppleves av ungdommene selv. Dette oppfordrer til en kritisk diskusjon av hvor grensene til definisjonen av sexsalg *bør* gå, og hvem som skal sette denne grensen.

I historiene ser vi hvordan seksuelle tjenester kan selges eller byttes mot penger, stoff, klær, mat, et sted å sove, trygghet, omsorg og voksenkontakt, og hvordan et slikt bytte ofte tilsløres ved at situasjonen isteden oppfattes som for eksempel en vennetjeneste eller en kjærlighetsrelasjon av ungdommene selv. Tilsvarende tilsløres transaksjonen ved at det ikke bare er behovet for penger eller ting som dekkes ved sex, men også emosjonelle behov. Graden av reell tvang og makt, tvingende omstendigheter og selvstendighet/mestring varierer også. I noen tilfeller kan det være riktig å beskrive det som har skjedd i termer av seksuelle overgrep. Andre ganger har det vært nød eller nødvendighet som tvinger, som i tilfeller der ungdommen har rømt fra en barnevernsinstitusjon og ikke har et sted å bo. Når nøden ikke er så tydelig, kan det likevel ligge en form for tvang i omstendighetene eller sosiale strukturer som fører til at ungdommenes valgmuligheter blir kraftig innskrenket, og hvor sexsalg fremstår som en nærliggende mulighet. Samtidig gir historiene som presenteres også syn for ungdommenes egen vilje og deres mestring i vanskelige situasjoner.

Salg av seksuelle tjenester fra ungdom foregår trolig i liten utstrekning på etablerte prostitusjonsarenaer. Synlige prostitusjonsarenaer antas likevel å kunne virke befordrende på tidlig prostitusjonsdebut. Internett og sentrumsgatene representerer parallelle offentligheter med fortetninger av risiko i forhold til salg av sex. Bevisstgjøring av ungdom som befinner seg i disse «risikozonene» synes viktig.

Intervjuer med ungdomsarbeidere viser at det er behov for kunnskap i forhold til salg av sex blant ungdom. Utekontaktene, med sin brede kjennskap til enkeltungdommer, og Pro-sentret, med sin kompetanse på prostitusjonsfeltet, bør kunne ha gjensidig nytte av hverandre i dette arbeidet.

1 Innledning

Den første verdensomspennende kongressen om kommersiell seksuell utnyttning av barn ble arrangert i 1996 i Stockholm. Fokus for denne kongressen var barnepornografi og barneprostitusjon, herunder også «trafficking» dvs. menneskehandel over landegrenser. I FNs barnekonvensjon defineres barn som personer under 18 år.

I Barne- og familiedepartementets plan for den norske oppfølgingen av Stockholmskongressen mot seksuell utnyttning av barn (Barne- og familiedepartementet 1999), heter det at det bør sikres «mest mulig pålitelige beregninger av omfanget av kommersiell seksuell utnyttning av barn i Norge». Problemområdene som særlig er nevnt er, ved siden av spørsmålet om spredning og produksjon av barnepornografi, kjøp av seksuelle tjenester av barn og unge under 18 år i Norge og i utlandet.

På bakgrunn av dette ble NOVA bedt om å belyse problemstillinger knyttet til kjøp og salg av seksuelle tjenester av barn og unge under 18 år i Norge. Siktemålet for prosjektet har vært tredelt, og tar sikte på 1) å gi en beskrivelse av tidligere forskning/rapportering fra feltet, innenlands og, i mer begrenset omfang, utenlands, 2) å beskrive nærmere hva som kjennetegner ungdom i normalbefolkningen som har utført seksuelle tjenester mot betaling, og 3) å innhente kunnskap om aktuelle prostitusjonsmiljøer fra nøkkelinformanter i Norge.

Rapporten er tilsvarende tredelt, basert på tre kunnskapskilder: For det første eksisterende litteratur som på ulike måter omhandler ungdom som selger sex. For det andre intervjuer med nøkkelinformanter med kunnskap om prostitusjon og ungdom; et kvalitativt intervjumateriale. For det tredje et representativt kvantitativt datamateriale som er basert på ungdomsundersøkelsen *Ung i Oslo* (se Bakken 1998).

Ung i Oslo studien gir et anslag over andelen av skoleungdom i alderen 14–17 år som selv vurderer det slik at de har utført seksuelle tjenester mot betaling. De har imidlertid ikke beskrevet konkret hva som ligger bak denne vurderingen. Intervjuene med ungdomsarbeidere som er gjennomgått senere i denne rapporten viser at mange har kontakt med ungdom som de mener har solgt eller byttet seksuelle tjenester, eller hvor de har mistanke til at dette har skjedd. Vi kan imidlertid ikke bruke dette materialet til å si noe om omfang av sexsalg blant ungdom.

I 2001 publiserte ECPAT Sverige en rapport som hadde benyttet seg av samme metodikk som denne intervjuundersøkelsen (kvalitative intervjuer

med ungdomsarbeidere). Den konkluderte med, på bakgrunn av disse intervjuene, at det var et visst antall barn og unge som inngikk i kommersielt og seksuelt utnyttende relasjoner (ECPAT 2001). Tallene som fremkommer er imidlertid heftet med så stor usikkerhet og uklarhet at det er grunn til å stille seg meget kritisk. For det første vil ganske sikkert psykologer, ungdomsinstitusjoner, barnevernsarbeidere og andre som jobber med ungdom som selger sex, treffe mange av de *samme* ungdommene. Først er ungdommen i kontakt med for eksempel uteseksjonen, som henviser til barnevernet, barnevernet skaffer avtale for den unge på BUP og gir tilbud om plass på en ungdomsinstitusjon. Slik kan ett tilfelle raskt vokse til fire uten at det vil være lett å kontrollere. For det andre er det, særlig når det gjelder ungdom, en så stor variasjon i fortellingene, så stort slingringsmonn og åpenbart rom for fortolkning når det gjelder å fastsette karakteren av erfaringen, at det vil være stor uklarhet når det gjelder hva som telles. Hva er *prostituasjon*, hva er *salg* av sex, hva er *bytte* av sex? Når går kroppen og seksualiteten over fra å inngå i en kjærlighetsrelasjon til å bli en kapitalform i en bytterelasjon? Hvilke tilfeller er det som er talt opp, og hvilke er utelatt av den enkelte ungdomsarbeider?

Siktemålet i dette arbeidet er først å skissere hva vi vet om dette fenomenet fra tidligere studier. Dernest vil vi presentere – nokså grove – data om forekomst fra et utvalg ungdommer fra normalpopulasjonen. Til slutt vil vi beskrive en del av variasjonsbredden i typen av handlinger og livssituasjoner, basert på historier som har blitt sett og hørt av deler av det offentlige hjelpeapparatet. Vi formulerer oss på denne – litt forsiktige – måten fordi vi vil understreke at vi både står overfor skjulte og stigmatiserte fenomener, som i tillegg har mange ulike ytringsformer. Entydige kategorier og presise estimater vil vi neppe oppnå på dette feltet.

1.1 Ungdom som selger sex

FNs barnekonvensjon omtaler personer under 18 år som «barn» og Stockholmskongressen omhandler *barnepornografi* og *barneprosituasjon*. Likevel vil vi i denne rapporten i hovedsak belyse personer mellom 14 og 18 år, og konsekvent bruke begrepet «ungdom». Vi ønsker ikke på denne måten å tilsløre det faktum at det også finnes barn som blir kommersielt seksuelt utnyttet. Det vil imidlertid være uheldig å benevne personer i aldersavsnittet 14–18 år som barn, blant annet fordi de skiller seg fra barn både i fysisk og psykisk modenhet, i evne til å fatte selvstendige beslutninger osv. Vi er også opptatt av at sensasjonsmakeriet og katastrofeoverskriftene som ofte er

knyttet til salg av sex, bør reduseres og at fenomenet beskrives i mer nøkterne termer. At en 17 år gammel jente bruker kroppen sin for å skaffe seg stoff eller penger til stoff er trist, og kjøperen er strafferettslig ansvarlig. *Barneprostitusjon* er det likevel ikke.

1.2 Begrepene «prostitusjon», «survival sex» og «salg av sex»

Hva er prostitusjon egentlig? Er prostitusjon noe annet når vi snakker om ungdom enn når vi snakker om voksne?

Pro-sentret opererer med en definisjon som er hentet fra den svenske prostitusjonsutredningen fra 1993: «Prostitution föreligger när minst två parter köper respektive säljer sexuella tjänster mot (vanligen) ekonomisk ersättning, som utgör en förutsetning för den sexuella tjänsten» (Jessen 1998, Norli 2001, referert fra SOU 1995, s. 209). Denne definisjonen inneholder fire viktige elementer: Den presiserer at det er en seksuell tjeneste som er objekt for en kommersiell handel, den vektlegger at det både er en kjøper og en selger som hver for seg må være til stede for at prostitusjon skal forekomme, og den understreker at det er det økonomiske vederlaget som er forutsetningen for at den seksuelle tjenesten skal finne sted. Den knappe definisjonen tegner et bilde av en «ren», i betydningen kontekstløs, økonomisk transaksjon: En selger, en kjøper, en tjeneste og et vederlag. Men er dette en definisjon som er særlig dekkende for det som vi senere skal gi beskrivelser av når det gjelder ungdom som selger sex?

Som vi skal se, er bildet av ungdom som selger sex langt mer broket enn det en slik definisjon kan gi inntrykk av. Noen ganger beskrives situasjoner hvor minst en av de fire elementene mangler eller er uklare. Andre ganger mangler kanskje alle fire elementer. Likevel vil den beskrevne situasjonen kunne fortolkes som en transaksjon hvor sex inngår, og hvor det kan gjenfinnes en selger, en kjøper, en tjeneste og et vederlag.

De senere årene har det i USA vært gjennomført flere studier av ungdom i drift, hjemløse ungdommer og ungdom som bor i eller oppsøker krisesentre for ungdom. Man har sett at seksuelle tjenester ikke sjelden inngår i disse ungdommenes «økonomi» og strev for å klare seg alene, utenfor familien og et fast hjem. Dette fenomenet er etter hvert kommet til å bli kalt *survival sex*, sex for å overleve. «*Survival sex* refers to the selling of sex to meet subsistence needs. It includes exchange of sex for shelter, food, drugs, or money.» (Greene, Ennett & Ringwalt 1999). Definisjonen er ikke tydelig på om det er salg eller bytte som foregår, heller ikke på om det må

være penger som utgjør vederlaget. *Survival sex* betoner hvordan en seksuell tjeneste kan inngå i en bytterelasjon der det som mottas i bytte er goder som vedkommende trenger for å «overleve»: husly, mat, stoff eller penger til å kjøpe disse eller andre ting. Mens definisjonen av prostitusjon beskriver en distinkt transaksjon, er *survival sex* et gråsonefenomen hvor sex inngår i en bytterelasjon, og som befinner seg i den uklare grenseflaten rundt prostitusjon. Det bør understrekes at ordet «survival» her ikke referer til om disse ungdommene eventuelt skulle være det enkelte forskere kaller «survivors» av seksuelle overgrep. I rapporten brukes begrepet *survival* om det å overleve i dagliglivet i vid forstand.

Tidlig under intervjuprosessen ble det klart at det verken for intervjuer eller for ungdomsarbeiderne ga særlig mening å snakke om «prostitusjon» når det gjaldt ungdom under 18 år. Assosiasjonene knyttet til prostitusjon går raskt i retning av en voksen kvinne i utfordrende klær som står og venter på kunder i et område definert som et sted for prostitusjon. Spør man hvor mange ungdommer under 18 som prostituerer seg i den forstand, vil svaret bli et svært lavt antall og vi ville miste en stor del av de ungdommene og de erfaringene vi er opptatt av her. Isteden brukte vi konsekvent i intervjuene begrepene «salg av sex» og «bytte av sex» samtidig som vi eksemplifiserte ved å beskrive en situasjon lik den som definisjonen av *survival sex* beskriver. Begrepet «prostitusjon» benyttes derfor så å si aldri i denne rapporten for å betegne ungdommers erfaringer. Når begrepet benyttes vil det stort sett betegne den mer «folkelige» betydningen av begrepet, nemlig gateprostitusjon med salg av seksuelle tjenester mot penger. Riktignok er det mye som tyder på at store deler av den prostitusjonen som foregår i Norge i dag i realiteten foregår på andre steder enn på gata (om lag 1/3 av markedet utgjøres av gateprostitusjon. Jessen, personlig meddelelse). Den sparsomme kunnskapen vi har om innemarkedet og om prostitusjon for eksempel i Finnmark, gir imidlertid ikke noe grunnlag for å tro at det i hovedsak er her *unge* som selger seksuelle tjenester er å finne.

Utgangspunktet for denne rapporten er med andre ord salg av sex blant ungdom, definert ved seksuelle tjenester som byttes eller selges mot varer, tjenester eller penger, og hvor den som yter den seksuelle tjenesten er under 18 år.

1.3 Tidligere forskning basert på selekterte utvalg

En sammensetning av informanter i forskningsprosjekter som omhandler salg av sex som den vi finner i den norske studien av prostituerte kvinner

Bakgater (Høigård & Finstad 1986) og *survival sex*-studiene, er svært vanlig. Ofte vil utvalgene bestå av kvinner, gjerne rekruttert i et prostitusjonsstrøk eller gjennom hjelpetiltak. Også når det gjelder ungdom og sexsalg er hovedtyngden av studiene, norske eller utenlandske, basert på informasjon fra unge mennesker som lever på gaten, er i et rusmisbrukermiljø eller er rekruttert fra såkalte «shelters» eller botilbud/hjelpetiltak for ungdom med tunge problemer. Dette er det vi kaller *selekterte utvalg*, utvalg av personer som på forhånd skiller seg fra gjennomsnittet og dermed ikke kan sies å være representative for befolkningen som helhet. Dette gjelder både studier som benytter seg av dybdeintervjuer, slik som *Bakgater*, eller studier som bruker spørreskjemaer til å samle informasjon.

Studiene som blir gjennomgått i denne rapporten er stort sett basert på selekterte utvalg. Dette får en del konsekvenser for fortolkningen av resultatene. Funnene kan ikke brukes til å generalisere til alle som selger / har solgt eller bytter / har byttet seksuelle tjenester. Isteden er resultatene gyldige for *den gruppen i befolkningen som utvalget representerer*, for eksempel gateprostituerte, gutteprostituerte ved Østbanen på 80-tallet eller ungdom i drift som er i kontakt med Uteseksjonen i Oslo.

Tilsvarende vil dette gjelde for de ungdommene som er representert i de historiene som vi har fått tilgang til gjennom intervjuene med ungdomsarbeidere i Norge – det som utgjør den kvalitative delen av datamaterialet som denne rapporten er basert på.

1.4 Kvalitative data – Intervjuer med nøkkelinformanter

I tillegg til de kvantitative data fra Osloundersøkelsen, inkluderer datatilfanget i prosjektet også intervjuer av såkalte nøkkelinformanter. Til sammen er det gjennomført 27 intervjuer med til sammen 30 ansatte ved 24 ulike institusjoner, etater og organisasjoner i 8 av de største byene i Norge. For prosjektet anså vi det for mest hensiktsmessig å konsentrere oss om mer eller mindre storbyområder i Norge.

Institusjonene, etatene og organisasjonene som deltar i prosjektet er valgt ut på bakgrunn av to kriterier. På den ene siden ønsket vi å intervju personer som arbeidet i etater eller organisasjoner som arbeidet med problemstillinger knyttet spesielt til salg av sex, prostitusjon, sex mellom menn og seksuelle overgrep mot barn. Til denne kategorien hører selvsagt Prosentret, men også Felix-prosjektet i Bergen (som er en del av Kirkens Bymisjon), Oslo politikammer, Helseutvalget for homofile og Redd Barna. Åtte av informantene tilhører denne kategorien. På den andre siden ønsket vi

å intervju personer i ulike deler av tiltaksapparatet for ungdom, og som fra den synsvinkelen kunne tenkes å ha kjennskap til ungdom som selger eller bytter sex. Til denne kategorien hører fylkesnemndene for sosiale saker, barnevernet og utekontakten. I denne kategorien faller tre fylkesnemndledere fra de tre store byene i Norge, seks barnevernsansatte på ulike nivåer i barnevernet og elve utekontaktansatte på ulike nivåer i utekontakten. Vi har også en informant som arbeider på et hybelhus/institusjon for ungdom, og en informant som driver ungdomsarbeid i Kirkens Bymisjon. Informantene var fra Oslo (13), Bergen (4), Trondheim (4), Haugesund (1), Stavanger (2), Bodø (2), Tromsø (2), Kristiansand (2).

Intervjuene ble delvis gjennomført over telefon (18 intervjuer) og delvis ansikt-til-ansikt (9 intervjuer). To av intervjuene ble gjennomført som gruppeintervju, i det ene tilfellet med to informanter, og i det andre tilfellet med tre informanter. Intervjuene var stort sett formet som åpne samtaler, hvor vi i løpet av intervjuet var innom 5–6 faste tema/spørsmål. Fordi konteksten rundt hver informant varierte såpass mye, var dette en god strategi som ga mye interessant informasjon. Hovedspørsmålene var om vedkommende og institusjonen/etaten hadde fokus på problemstillinger knyttet til salg av sex og om dette var et tema som de diskuterte med ungdommene de var i kontakt med, om vedkommende hadde kjennskap til konkrete ungdommer som de visste hadde byttet eller solgt sex mot penger eller andre goder. Dette spørsmålet ble etter en stund fulgt opp med et konkret spørsmål etter *gutter* med sexsalg-erfaring. Vi spurte også om de hadde noen formening om hvorfor de hadde, eventuelt *ikke* hadde, kjennskap til ungdom med sexsalg-erfaring. Innledningsvis under hvert intervju brukte vi en del tid på å diskutere og beskrive hva vi mente med «ungdom som selger sex» og «sexsalg», slik at vi skulle være sikre på at vi hadde sammenfallende forståelse for hva som skulle være tema for intervjuet. Hvert intervju varte stort sett fra 45 minutter til en time. I enkelte tilfeller varte de lenger, særlig hvis intervjuet ble foretatt ansikt-til-ansikt.

1.5 Forskning basert på representative utvalg

I motsetning til de selekterte utvalgene som utgjør hovedtyngden av grunnlaget for tidligere forskning som kan fortelle oss noe om ungdom som selger sex, presenteres i rapporten også resultater basert på representative utvalg. Slike undersøkelser er tidligere bare gjort i meget begrenset omfang. At utvalget er representativt og er basert på normalpopulasjonen, innebærer at resultatene kan generaliseres til å gjelde for populasjonen som helhet. I det

særegne tilfellet som Ung i Oslo-undersøkelsen utgjør, og også en islandsk undersøkelse som refereres senere i rapporten, er undersøkelsen i realiteten ikke basert på et utvalg av personer. Den inkluderer hele ungdomspopulasjonen i henholdsvis Oslo og på Island. En stor andel av rapporten er altså basert på en undersøkelse av den totale ungdomspopulasjonen i Oslo.

1.6 Kvantitative data – Spørreskjemaundersøkelsen Ung i Oslo 1996

Det kvantitative empiriske grunnlaget for å belyse problemstillingene er data fra Ungdomsundersøkelsen i Oslo 1996. Beskrivelsen av datainnsamlingen er hentet fra Bakken (1998). Undersøkelsen er en spørreskjemabasert skoleundersøkelse som ble gjennomført i løpet av perioden mars–mai 1996. For å sikre et mest mulig representativt utvalg – også for undergrupper i befolkningen – ble det samlet inn opplysninger fra tre hele årskull av ungdom bosatt i Oslo. Målgruppa for undersøkelsen omfatter elever ved samtlige av Osloskolene på tre klassetrinn. Dette gjelder elever som på undersøkelsestidspunktet gikk på de to siste klassetrinnene på grunnskolen (8. og 9. klasse) og første klassetrinn (grunnkurs) på videregående skole.¹ Til sammen omfatter undersøkelsen omlag 12000 ungdommer. Til sammen deltok elever ved 95 skoler, hvorav 48 grunnskoler, 26 videregående skoler, 9 privatskoler og 10 spesialskoler/institusjoner.

Undersøkelser gjennomført i skolesituasjonen fanger ikke opp ungdom som ikke lenger befinner seg innenfor skolesystemet. For denne undersøkelsen gjelder dette både de som etter fullført obligatorisk grunnskoleutdanning ikke fortsetter i videregående opplæring og de som har avbrutt skolegangen før innsamlingstidspunktet. Det er grunn til å anta at denne gruppa, som etter Reform 94 registreres og følges opp gjennom Oppfølgingstjenesten, utgjør 5–10 prosent av de som gikk ut av grunnskolen våren 1995. Å vurdere hvilke konsekvenser slike utvalgsskjevheter har er vanskelig. Det kan være grunner til å anta at undersøkelsen gir et bilde av noe mindre belastet ungdom enn det som ville ha vært tilfelle dersom også denne gruppa hadde deltatt.

Erfaringsmessig er det effektivt å nå målgruppa gjennom datainnsamling i skolesituasjonen. Her treffes mesteparten av ungdom, og svarprosenten blir derfor som regel høy. De unge ble bedt om å utfylle spørreskjemaene i løpet av to skoletimer under oppsyn av en lærer eller annen

¹ Det er verdt å merke seg at datainnsamlingen foregikk før Reform 97.

voksenperson. Etter utfyllingen av skjemaet skulle det legges i en konvolutt som ble klebet igjen av eleven. Dette ble gjort for å garantere deltakerne anonymitet. En gjennomgang av skjemaene gir inntrykk av samvittighetsfull utfylling. Både tilbakemeldingen fra lærere og andre som var tilstede tyder på at ungdom flest tok utfyllingen svært seriøst.

11 450 spørreskjemaer ble samlet inn og tilrettelagt for videre data-behandling. 25 åpenbart useriøst utfylte spørreskjemaer ble forkastet. Undersøkelsens nettoutvalg består av 11 425 personer, hvorav 51 prosent er gutter. Dette gir en samlet deltakelse på 94,3 prosent. Resultatet betraktes som svært tilfredsstillende. Svarprosenten varierte noe fra skole til skole, men var ikke lavere enn 80 prosent på noen skoler. På de fleste skolene lå responsraten høyere enn 95 prosent. Oppsamlingsheatene økte svarprosenten i undersøkelsen fra i underkant av 90 prosent på hovedinnsamlingen til i overkant av 94 prosent. En nærmere analyse av de som svarte på et senere tidspunkt (opsamlingsgruppa) viste at disse på en rekke punkter skiller seg fra de andre. Oppsamlingsgruppa har gjennomgående svakere skoleprestasjoner, de er mer i opposisjon overfor lærere og har også et høyere forbruk av rusmidler. At en del av de ivrigste skulkerne ble fanget opp var tydelig. 27 prosent av oppsamlingsgruppa hadde skulket skolen mer enn fem ganger siste år, mot 14 prosent blant de som deltok under hovedinnsamlingen.

I utarbeidelsen av spørreskjemaet var det en målsetting at spørsmålene skulle dekke de viktigste sidene ved oppvekstsituasjonen til ungdom. Følgende temaområder ved siden av spørsmål om salg av seksuelle tjenester ble kartlagt: familie, skole, organiserte og uorganiserte fritidsaktiviteter, rusmiddelbruk, kriminalitet, musikksmak, psykisk helse, bruk av sentrum, holdninger til politiske spørsmål, arbeidserfaringer, selvbylde med videre. De fleste spørsmålene er prøvd ut i tidligere norske og internasjonale studier. Det er inkludert en rekke internasjonalt anerkjente spørsmålsbatterier. Til sammen skulle de unge ta stilling til nesten 800 spørsmål, fordelt på et 32 sider langt spørreskjema.

Spørsmålet om salg av seksuelle tjenester var inkludert i et batteri av spørsmål som dreide seg om atferdsproblemer, brudd på regler i skole og samfunn og kriminalitet. Spørsmålet lød: «*Har du i løpet av de siste 12 måneder utført seksuelle tjenester mot betaling?*» Respondenten ble bedt om å enten å oppgi hvor gammel han/hun var første gang og hvor mange ganger siste år, *eller* å krysse av for «har aldri gjort det». På denne måten kan det beregnes livstidsforekomst (livstidsprevalens) i utvalget, samt årsprevalens og debutalder. Resultatene fra analysene av salg av seksuelle tjenester fra dette datamaterialet har tidligere vært publisert i *Tidsskrift for Den norske*

lægeforening (Pedersen & Hegna 2000) og i *Social Science and Medicine* (Pedersen & Hegna 2002).

1.7 Rapportens gang

Gjennom rapporten nærmer vi oss gradvis svaret på spørsmålet «Hva er sexsalg blant ungdom?» Forskningen på dette feltet er sparsom, og vi vil benytte oss av de ulike kildene vi har tilgang til. I kapittel 2 gjennomgås det viktigste av norsk og utenlandsk litteratur. Det er hovedsakelig tre ulike tilnæringsmåter som er benyttet. For det første kan vi gjennom intervjustudier av voksne, «etablerte» prostituerte som debuterte som prostituerte i ungdomstiden få beskrevet deres vei inn i prostitusjonen. For det andre kan vi gjennom intervjustudier av ungdom som er kjent av for eksempel politi eller hjelpeapparat og som selger sex, få et innblikk i deres livshistorie og hvordan dette foregår i praksis. For det tredje kan vi gjennom spørreskjemaundersøkelser av hjemløse ungdommer se om det kan finnes egenskaper ved de av disse ungdommene som har sexsalg-erfaring som skiller dem fra andre ungdommer som lever under de samme forhold.

I kapittel 3 skal vi ved en fjerde strategi forsøke å nærme oss temaet: Gjennom intervjuer med ungdomsarbeidere og personer som innehar spesiell kunnskap om prostitusjon, forsøker vi å tegne et bilde av hvilke typer situasjoner og personer som kan beskrives som salg av sex blant ungdom. Beskrivelsene av ungdom som selger sex har i kapittel 2 og 3 tatt utgangspunkt i det vi kaller selekterte utvalg; ungdom som skiller seg fra gjennomsnittet av ungdom. I kapittel 4 spør vi om sexsalg er en utbredt erfaring i ungdomsmiljøet generelt. Ved å stille spørsmålet om salg av sex til alle ungdommer i Oslo, har vi undersøkt forekomsten av sexsalg og hva som kjenner-tegner de ungdommene som oppgir å ha solgt sex. Til slutt, i kapittel 5, har vi forsøkt å lage et riss av hvor kunnskapen om ungdom som selger sex finnes, og hva det er som kan befordre, eventuelt forhindre, at ungdom med sexsalg-erfaring blir *sett* av hjelpeinstitusjoner for ungdom.

2 Undersøkelser av sexsalg blant ungdom: Selekterte utvalg

I Norge er det særlig boka *Bakgater* (Høigård & Finstad 1986) som har beskrevet salg av sex. Boken skildrer hovedsakelig kvinner i prostitusjonsmiljøet i Oslo – de som går på Strøket – selv om flere av de intervjuede kvinnene også hadde erfaringer med prostitusjon fra hotell og restauranter, ved kontaktannonser eller på massasjeinstitutter. I denne undersøkelsen finner Høigård og Finstad at den gjennomsnittlige debutalderen i prostitusjon var 15,5 år. Andre undersøkelser viser til at 70 prosent av gateprostituerte var under 16 år ved debuten (Kvale, Bergan & Bakka 1984), eller at 50 prosent hadde debutert før de var 18 år (Jessen 1998). Også studier av gutte-/mannlig-prostitusjon viser til at svært mange debuterer tidlig i tenårene (Solevåg & Isachsen 1993). Tilsvarende viser amerikanske og norske undersøkelser at andelen av hjemløse ungdommer eller ungdom i drift som har solgt eller byttet sex mot penger/gaver/tjenester, varierer mellom 28–41 prosent (Bailey, Camlin & Ennett 1998, Eskild, Kvaem & Nilsen 1989, Greene, Ennett & Ringwalt 1999, Kipke, O'Connor, Palmer & MacKenzie 1995, Roy, Hayley, Leclerc et.al. 2000). Selv om tallene spriker noe, er det ingen tvil om at det finnes unge jenter og gutter som selger eller har solgt sex.

I dette kapitlet begynner vi med å gå gjennom en del norske og utenlandske studier av salg av sex basert på selekterte utvalg. Det er hovedsakelig to grupper av undersøkelser. Den første er studier av personer som i voksen eller ung voksen alder prostituerer seg, den andre er studier av ungdom som lever under vanskelige livsbetingelser og hvor en del av dem kan ha erfaringer med salg eller bytte av sex mot penger/ting/tjenester. Studier av voksne prostituerte kan gi innblikk i denne spesielle gruppens ungdomstid, veien inn i prostitusjonen, hvor vanlig det er med tidlig debut osv. Studier av gateungdom kan gi kunnskap om hva som skiller ungdom med sexsalg-erfaring fra andre ungdommer i denne gruppen.

2.1 Undersøkelser av prostituerte kvinners ungdomstid

I *Bakgater* (Høigård & Finstad 1986) beskrives først og fremst kvinner med mye prostitusjonserfaring i aldersspennet fra 17 år til 32 år. De har oftest bakgrunn i arbeiderklassen, mange har foreldre med egne rusproblemer. Bare fem av de 26 intervjuede kvinnene sier at de har hatt en alminnelig bra

oppvekst. Det mest oppsiktsvekkende ved deres sosiale bakgrunn er likevel en særdeles omfattende institusjonsbakgrunn; bare 3 av de 26 har ikke på ett eller flere tidspunkt vært institusjonalisert på barnehjem, fosterhjem, ungdomshjem, BUP-institusjoner. Femten av dem allerede før den første prostitusjonserfaringen. Høigård og Finstad skriver

Dette er et viktig funn. Ikke bare fordi disse tallene forteller om unger som allerede er utstøtte fra det vanlige samfunn før de tar den første prostitusjonsturen. Men også fordi institusjonene viser seg å være viktige opplæringssteder for prostitusjonen. [...] De er ofte på rømmen sammen, uten penger. Hva er mer naturlig enn at de utveksler erfaringer om måter å overleve på? (Høigård og Finstad 1986, s. 43).

Av de 26 kvinnene som er intervjuet, er over tyve brukere eller misbrukere av narkotiske stoffer.

I intervjumaterialet er jentenes gjennomsnittsalder ved første «tur» 15,5 år. Den eldste er 23 år når hun tar sin første tur, den yngste bare 13 år. Studien sier ikke noe om hvor mange av dem som var under 18 år ved første tur, men viser til en studie fra Bergen i første halvdel av 80-tallet, der 70 prosent av jentene var under 16 år ved debuten (Kvale m.fl. 1984). Alle de 26 intervjuede har sin første tur på velkjente prostitusjonssteder, og bortsett fra én kvinne, dreier dette seg om gata. Halvparten forteller at de gikk sammen med en venninne første gangen, i motsetning til senere turer hvor det var vanligst å gå alene.

Hvordan beskrives veien inn på prostitusjonsmarkedet for disse kvinnene? At debuten skjer på et kjent prostitusjonssted ofte sammen med en venninne, understreker betydningen av kunnskap: at det finnes et kjent, synlig prostitusjonsmarked og at det i mange tilfeller vil være *sosial læring* forut for debuten som gjør det å selge sex til en tenkbar mulighet. Forfatterne peker på en trinnvis prosess der lærte selvbilder og lært forhold til egen seksualitet er sentrale elementer. Tidlige seksuelle overgrepserfaringer, opplevelsen av at kvinnekroppen er en form for kapital som kan realiseres, negative opplevelser som igjen fører til lav selvrespekt, oversettes og inngår som en kollektiv erfaring jentene deler med andre ungdommer i et hardt belastet miljø. Underveis i prosessen rykker prostitusjon nærmere som et mulig alternativ.

En annen viktig serie av studier er gjort i regi av Pro-sentret. De gjennomførte i 1997 dybdeintervjuer med tiprostituerte kvinner som alle debuterte før de fylte 16 år. Undersøkelsen ble gjort som en fortsettelse av undersøkelsen *Prostitusjonsdebut* (Isachsen, Gjerpe & Jessen 1996). På bakgrunn av fire ulike kartleggingsundersøkelser i årene 1989–1995, basert

på til sammen 174 kvinner, viste 1996-undersøkelsen at 27–29 prosent av de prostituerte i Oslo som Pro-sentret hadde informasjon fra, debuterte med prostitusjon før de fylte 16 år, og at 44–57 prosent debuterte før de fylte 18 år. I dybdeintervjuene valgte Pro-sentret å sette fokus på jentenes beveggrunner for å gå inn i prostitusjonen, og hvordan de opplevde denne starten (Jessen 1998). De ti kvinnene var i grove trekk representative for brukerne av Pro-sentret, dvs. kvinner som i hovedsak var rekruttert fra gatemiljøet. Alderen på kvinnene på intervjutidspunktet varierte fra 19 til 39 år, med en gjennomsnittsalder på 29 år. «Dette tydet på at jeg hadde fått tak i både de kvinnene som hadde debutert 13 år gamle i Stenersgata på midten av 70-tallet, og hun som nylig hadde debutert 15 år gammel i drabantbyen hvor hun vokste opp», skriver Liv Jessen, samtidig som hun understreker at hun ikke vet om veien inn i prostitusjonen har endret seg vesentlig på disse årene (Jessen 1998, s. 20).

Kvinnene i Jessens undersøkelse var i 13–14-årsalderen da de debuterte i prostitusjon. I likhet med kvinnene i *Bakgater* hadde mange av dem en bakgrunn i arbeiderklassen (9 av 10), få av dem vokste opp i stabile familier (2 av 10), mange hadde hatt kontakt med barnevernet (9 av 10) og mange hadde vært plassert på institusjoner (5 av 10). Alle rapporterte om massive skoleproblemer og mange hadde samleiedebutert allerede i 13-årsalderen (6), eller de hadde vært utsatt for seksuelle overgrep fra en mannlig slektning (3). Dette utvalget av kvinner representerer sannsynligvis en enda mer *selektert* gruppe enn utvalget som ble intervjuet i *Bakgater*. Alle kvinnene hadde debutert med prostitusjon i svært ung alder, noe som ikke gjelder alle som opererer som prostituerte i gatemiljøet (Høigård & Finstad 1986).

Likevel er det påfallende hvordan kvinnene i Pro-sentrets undersøkelse speiler funnene fra Høigård og Finstads undersøkelser: Åtte av de ti kvinnene debuterte på et kjent prostitusjonssted slik som Strøket (7) eller sextelefon (1), og seks av dem startet sammen med eller ble introdusert av en mer erfaren venninne eller søster. Tidlige seksuelle erfaringer – i tre av kvinnenes tilfelle, også incesterfaringer – kan bidra til å bryte ned grenser på det seksuelle området og åpne opp for å akseptere handlinger og hendelser som andre jenter på samme alder umiddelbart ville rygget tilbake for. Forskning på seksuell debut i normalpopulasjonen av ungdom viser at tidlig seksuell debut, særlig for jenter, er knyttet til høyt alkoholforbruk og andre atferdsproblemer, noe som peker i retning av at jenter som tidlig debuterer seksuelt står i risiko for å utvikle problematferd og alvorlige atferdsvansker senere (Pedersen, Samuelsen & Wichstrøm 2002).

Internasjonale undersøkelser av etablerte kvinnelige gateprostituertes vei inn i prostitusjonen viser det samme bildet som de norske. Kvinnene ser ofte ut til å ha en bakgrunn i de laveste sosiale lag (Potter, Martin & Romans 1999) og de er i ungdomstiden ofte involvert i kriminalitet og stoffmisbruk (Potterat, Rothenberg, Muth, Darrow & Phillips-Plummer 1998).

May-Len Skilbreis bok om prostitusjon på massasjeinstituttene *Når sex blir arbeid* (Skilbrei 1998), er også basert på feltarbeid og intervjuer med voksne kvinner i sexhandelen i Oslo, men fokuserer hovedsakelig på innendørsprostitusjon. Tyve kvinner i alderen 18 til 39 år er intervjuet, i tillegg til at forfatteren har tilbrakt mange timer i massasjeinstitutter og på Strøket for å observere. Ingen av de intervjuede kvinnene på innendørsmarkedet debuterte i prostitusjon før de fylte 18 år (Skilbrei, personlig meddelelse), og boka er derfor relativt knapp når det gjelder kvinnenes ungdomstid og «veien inn i prostitusjonen».

Skilbrei fremhever at kvinnenes klassebakgrunn er en viktig faktor for å forklare hvorfor enkelte kvinner går inn i innendørsprostitusjon. De intervjuede kvinnene er ikke beskrevet som rusmisbrukere fra ødelagte hjem og med institusjonsbakgrunn, men som arbeiderklassekvinner som har avsluttet skolegang tidlig, prøvd seg i ulike jobber og hatt mye dårlig råd forut for debuten i massasjebransjen. Hun beskriver hvordan de legger vekt på materiell trygghet og den friheten som en god inntekt medfører, samtidig som etableringen av et høyt forbruk fanger. Disse kvinnene la i sitt forhold til arbeidsmarkedet mer vekt på forbruksrealisering enn på karriere når de beskrev sine aspirasjoner. Grensene i forhold til prostitusjon ble langsomt forskjøvet ved at mange av dem hadde jobber i utkanten av prostitusjonsmarkedet. Normer i miljøet som gikk på innendørsprostitusjonens legitimitet ble overført til dem gjennom disse kontaktene, slik at prostitusjonsdebut gradvis kom til å fremstå som et realistisk alternativ hvor det var langt mer penger å tjene. Skilbrei viser også hvordan kvinnene hadde lært å bruke seksualitet i annen jobbsammenheng gjennom seksualiserte arbeidssituasjoner. Kroppen kom til å bli et instrument i arbeidet, og i prostitusjonen.

Skilbrei finner i sine intervjuer med prostituerte ved massasjeinstitutter at alle ble rekruttert «utenfra» gjennom avisannonser, uten at de hadde tidligere kjennskap til prostituerte kvinner. Ingen av dem debuterte før de fylte 20 år, og gjennomsnittet var 26,5 år. Massasjeinstituttene ønsket ikke å knytte til seg massører som var for unge, og sjefene var bevisste på dette: De hevdet at det var en fordel at jentene ikke var for unge også fordi unge jenter ikke kunne vite sikkert at det var prostitusjon de ville ha som arbeid (Skilbrei, 1998). Massasjeinstituttet kunne også få dårlig rykte eller pro-

blemer på andre måter dersom de ansatte for unge jenter, og de nektet derfor jenter under 18 år å jobbe der. Det er vel grunn til å tro at dette varierte noe etter i hvilken grad kvinnene som ble ansatt måtte tilfredsstillende en viss standard eller om de tok inn «hvem som helst», i tråd med det hierarkiet av massasjehoteller kvinnene selv beskriver (Skilbrei 1998). Etter at politiet og Plan- og bygningsetaten planmessig gjennomførte razziaer på mange av Oslos massasjehoteller på slutten av 90-tallet, er dette markedet svært redusert, flyttet inn i leiligheter eller eventuelt gått mer under jorden. Mer skjulte massasjestudioer som tilbyr seksuelle tjenester i dag, kan tenkes å ta inn unge jenter siden de allerede opererer i en «svart» eller skjult sone av arbeidslivet.

Oppsummerende tyder undersøkelsene på ulikheter mellom uten- og innendørsprostitusjon. Kvinnene i *Bakgater* og Pro-sentrets undersøkelser var ofte tidlige debutanter, de hadde en bakgrunn i vanskelige familieforhold og ofte institusjonsbakgrunn, og mange av dem var brukere av stoff, ofte avhengige av heroin. Også Skilbreis informanter fra gateprostitusjon speilet dette bildet. De innendørsprostituerte debuterte derimot sent i prostitusjon, kom ofte fra fattige, men ikke grunnleggende vanskelige, kår på andre måter. De var ikke avhengige av stoff og eksperimenterte bare i mindre grad med for eksempel hasj.

Vi skal være forsiktig med å beskrive dette for sjablonmessig og kategorisk. Likevel kan det ut fra disse beskrivelsene være grunn til å rette oppmerksomheten mot gatemarkedet framfor massasjehoteller og leiligheter når det er ungdom under 18 år som selger sex vi er opptatt av.

2.2 Prostituerte gutter og menn

Pro-sentret har også dokumentert sitt arbeid med prostituerte *menn* gjennom rapporten *Gutteprostitusjon* (Solevåg & Isachsen 1993). Prosjektets hovedmål var direkte HIV-forebygging, men medførte samtidig innsamling av informasjon fra 83 gutter/menn som solgte eller hadde solgt sex. Tjue av disse ble intervjuet mer inngående. I rapporten er definisjonen av prostitusjon utvidet fra Høigård og Finstads krav om «kontant betaling» til å inkludere også andre typer gjenytelser for den seksuelle tjenesten. Prostitusjon er her «seksuell kontakt der det inngår en handelsrelasjon», og hvor «den ene parten handler (eller bytter) med sex eller samvær, mens den andre parten handler med materielle verdier» (Solevåg & Isachsen 1993, s. 5).

Forfatterne sier selv at de opplevde en enorm variasjon med hensyn til alle ytre kjennetegn som gjorde at det ikke var mulig å gi noen generali-

seringer av «miljøet» eller av den «typiske gutteprostituerte». Han kunne være fra 12–13 år til 40 år, både enslig eller i parforhold, både heterofil eller homofil, både i vanskelige og i etablerte sosiale forhold.

Rapporten fokuserer i liten grad på ungdom eller ungdomstid generelt, tvert i mot ble fokus på prosjektet dreiet fra å handle om «å nå unge gutter som prostituerer seg» (s. 3) til «å nå både unge og voksne selgere og brukere» (min uth, s. 4). Likevel beskrives kort aspekter ved ungdomstiden til personene Pro-sentret i prosjektperioden var i kontakt med. Solevåg og Isachsen forteller at noen av dem hadde hatt en vanskelig oppvekst, som for eksempel «skoletaper» eller barnevernsklient, mens andre vokste opp i en familie med velutdannede og velstående foreldre. Noen debuterte som prostituert før fylte 12 år, andre etter fylte 20. Bare én gang kvantifiserer forfatterne disse opplysningene: «Et flertall av dem vi snakket med debuterte svært tidlig i prostitusjonsforhold, flere allerede før 12–13-årsalderen. I noen tilfelle kan man jo spørre seg om hva slags valg det dreier seg om hvis vi relaterer til en oppvekst preget av mishandling, omsorgssvikt, seksuelle overgrep med mer.» (Solevåg & Isachsen 1993, s. 11). Seksuelle overgrep omtales både i termer av «barnelokkere» eller «godterimenn», men også som voldtekt og andre grove seksuelle overgrep i beretningene fra de intervjuede guttene. «Noen har lagt stor vekt på disse erfaringene og mener de bidro til at de startet med prostitusjon», skriver forfatterne.

Begrunnelsene for det å starte prostitusjon er mange, og også her understrekes det at det er vanskelig å identifisere én eller noen få faktorer som kan ha hatt betydning for et slikt «valg». Flertallet legger imidlertid vekt på økonomiske behov: desperasjon i forhold til å skaffe penger til stoff eller dekke elementære behov som mat og husly. Behovet for voksenkontakt og omsorg i en ellers omtumlet tilværelse ble også nevnt av flere, ved siden av utprøving av sin egen seksualitet. En del gutter la vekt på spenning og fascinasjon for sex med fremmede menn og seksuell tilfredsstillelse. I enkelte tilfeller ble det også nevnt at prostitusjonen var et middel til å heve sin sosiale status: arbeid, bolig, reiser og utdanning i bytte mot sex. De fleste har lagt vekt på at dette bare har pågått i perioder av deres liv, oftest svært korte perioder.

Hvilke arenaer for mannlig prostitusjon identifiserer Pro-sentret gjennom sine kontakter? De viktigste arenaene for salg av sex blant menn så ut til å være kjøpesentre, jernbane- eller busstasjoner, spillehaller, parker, svømmehaller eller lignende. Det skjer ikke bare i bestemte gater eller andre avgrensede områder. Virksomheten kan i en viss forstand finne sted overalt. Både kjøper og selger skjuler seg i mengden av mennesker, med øyekontakt

eller non-verbale signaler og koder kan man oppnå kontakt. Utenfor de åpne offentlige arenaene er det andre fenomener, slik som «onkler i nærmiljøet»: Menn som er tiltrukket av unge gutter, og som samler unge hjemme hos seg for å se på video, spille dataspill – og få sex. Forfatterne peker også på at det i hele Norden så ut til at kontaktannonsemarkedet hadde vokst kraftig fram mot begynnelsen av 90-tallet, også som arena for kontakt mellom menn. I tillegg nevnes restauranter/barer og massasjeinstitutter som mulige arenaer.

Arne-Harald Hanssens undersøkelse *Gutteprostituasjon i Oslo 1984* ble levert som mellomfagsoppgave ved kriminologi samme år (Hanssen 1984). Undersøkelsen fokuserer, som tittelen antyder, mer på prostituasjon blant gutter enn blant menn. Denne undersøkelsen er gjennomført ti år før Pro-sentrets prosjekt, og beskriver både en mindre gruppe gutter og et mer definert «miljø» enn Pro-sentrets rapport gjør. I følge Hanssen er det miljøet han beskriver et etablert gutteprostituasjonsmiljø på gamle Østbanen i Oslo på begynnelsen av 80-tallet. De prostituerte guttene er i alderen fra 11 år og opp mot 25 år, med en hovedtyngde rundt 15–17 år. Denne studien beskriver et miljø av etablerte unge prostituerte, hvor hovedtyngden av dem som utgjorde dette miljøet og de som blir intervjuet, debuterte før de var 18 år.

Studien baserer seg på intervjuer med fem gutter, samt en samtale med broren til en avdød gutteprostituert. Tre av de intervjuede var fremdeles aktive på Østbanen på den tiden hvor intervjuene fant sted. I beskrivelsen av prosessen fram mot en prostituasjonsdebut og livet som prostituert blant disse guttene, er det naturlig å holde denne opp mot det vi tidligere har beskrevet når det gjelder kvinner. Og det er mange likhetspunkter.

På samme måte som for kvinnene beskrevet av Høigård og Finstad (1986) og Jessen (1998), har de seks guttene hovedsakelig en bakgrunn i splittede familieforhold (5) og én av disse hadde vokst opp på barnehjem/fosterhjem. Hanssen beskriver hvordan manglende tilhørighet, på flere plan, var noe som gjorde seg gjeldende i guttenes oppvekst. Mangel på sterke familieband på den ene siden, og manglende tilhørighet til det lokale ungdomsmiljøet og skolen på den andre siden, bidro til at miljøet mellom guttene på Østbanen fikk fylle et tomrom.

Tilhørigheten til miljøet på Østbanen besto til dels av den fellesnevneren som stoff kan utgjøre. Alle de intervjuede guttene hadde erfaring med illegale stoffer i varierende grad, den sjette døde av en overdose. Hanssen diskuterer hvorvidt deres forhold til narkotika hovedsakelig bar preg av avhengighet eller eksperimentering, men påpeker at det uansett bidro til et økt behov for penger. Behovet for penger var ikke bare en årsak til prostituasjonvirksomheten, men også til kriminalitet: ran av kunder, butikkyveri,

innbrudd og omsetning av narkotika er nevnt i guttenes fortellinger. Pengene utgjorde den andre fellesnevneren i miljøet. Penger til stoff, til mat og klær, til å spille bort på automater. Guttene forteller også om strategier som å legge turene til sent på kvelden dersom de manglet et sted å bo, slik at de kanskje også fikk et sted å sove for natten.

Kontakten mellom kunde og gutt ble ofte opprettet ved at kundene parkerte ved Østbanen med lysene på eller kjørte sakte forbi trappa og vinket dem ned til seg. Andre ganger tok gutten kontakt med kunden, kanskje i området rundt pissoaret eller andre steder. Tjenestene som ble tilbudt var for det meste runking og suging av penis. Få tillot anale samleier, særlig av de heterofile guttene. Kyssing ble ikke tillatt – det tilhørte en annen sfære av kjærlighet og følelser.

2.3 Forskjell mellom kvinne- og gutteprostitusjon?

I likhet med kvinnene i *Bakgater* som ofte drev «trafikk» i byens etablerte prostitusjonsstrøk, holdt altså guttene på Østbanen til på et definert område som mange gjenkjente som gutteprostitusjonsarenaen i Oslo. I motsetning til dette fokuserer Solevåg og Isachsen, med sitt større intervjumateriale, på at det ikke er lett å finne konkrete geografiske områder for gutteprostitusjon (Solevåg & Isachsen 1993). Likevel er det ulikheter mellom de områdene som beskrives som aktuelle kontaktarenaer for kvinner og gutter/menn som bidrar til å kaste lys over enkelte avgjørende forskjeller. Mens Strøket blir beskrevet som et folketomt område i tilknytning til byens uteliv hvor de prostituerte kvinnene på gatehjørnene og ved Akershus Festning blir relativt tydelige, er Østbaneområdet og andre åpne offentlige arenaer som Pro-sentret nevner, et svært trafikkert område der flere tusen mennesker går gjennom hver dag, mange stopper opp og venter på kjente de har avtale med, mange går sammen med andre personer til parkeringsplassen eller blir plukket opp av en bekjent i en bil. I dette miljøet er både kundene og guttene selv kamuflert som regulære reisende, og det er små signaler og koder for innvidde som fører til kontakt. Heller ikke klesdrakt, oppførsel eller sminke antyder at de prostituerer seg. Gutteprostitusjonen beskrives klart som mer diskret enn den kvinnelige.

Årsaken til den diskrete atferden finnes nok i det forhold at gutteprostitusjon oppleves som mer stigmatiserende og mer tabubelagt enn annen prostitusjon. Til tross for at guttene fortalte om stadige ran av kunder, hadde de enda ikke opplevd å bli anmeldt for noe av det (Hanssen 1984). Heller ikke opplevde de mange tilfeller av vold, i motsetning til hvordan Høigård og

Finstad beskriver prostitusjonsmiljøet som et voldelig miljø (Høigård & Finstad 1986, s. 99). Hanssen peker på at det kan synes som om den doble stigmatiseringen, knyttet til både prostitusjon og homoseksualitet, bidrar til å gi kunden en langt svakere stilling i relasjonen til selgeren på et guttemarked enn på et kvinnemarked. Kunden vil ikke lage oppstuss ved for eksempel å nekte å betale fordi de er redd for å bli avslørt. I tillegg kan relasjonen mellom gutt–mann fortolkes som mer jevnbyrdig enn mellom kvinne–mann i et samfunn der menn ofte har undertrykket kvinner (Høigård & Finstad 1986).

Guttene i Hanssens intervjumateriale framstår som mer selvsikre, tøffere, mer samlet i et tett miljø med bedre oversikt over de (få) kundene som er, og med større evne til å passe på hverandre og ta igjen dersom noe skulle skje, sammenlignet med tilsvarende jenter i andre undersøkelser. Solevåg og Isachsen (1993) fremhever derimot at prostitusjonen er en isolert og skjult virksomhet, der de færreste har fellesarenaer eller kollegaer som de kan utveksle erfaringer med. De beskriver dermed gutteprostituerte som langt mer atomisert enn Hanssens (1984) beskrivelse av Østbanemiljøet på 80-tallet. Begge studiene fremhever likevel at det i begge tilfeller i liten grad var vanlig å dele erfaringer. En dansk prostituert gutt – en trækkerdreng – forteller i et intervju til den danske avisen *Information*:

At man tog penge for at være sammen med en mand var ikke noget, man snakkede højt om. Alle vidste, man gjorde det, men det ble betragtet som sejere at lave rulleforretninger [ta penger uten å utføre tjenester]. *Eksisterede der et venskab blant trækkerdrengene?* Nej – ingen stolede på nogen, det var et meget rått miljø, hvor man aldrig vidste, om man fik en kniv i ryggen... (Information, 21.10.1997).

Guttene fortalte om den samme følelse av splittethet, av følelsesløshet og av et bruk-og-kast-forhold til egen kropp, som jentene. Likevel er spørsmålet om det er mer varme og mindre butikk i gutt-mann-forholdet, sier Hanssen. Til tross for at miljøet er preget av en macho stil som ikke er særlig aksepterende overfor homofili, er tre av de seks intervjuede guttene homofile selv. Særlig for disse guttene, men også for de andre, kan kontakten med kunden gi etterlengtet voksenkontakt og trygghet. Guttene søker også en trygg arm å sove på, vennskap, en som de kan prate med, kanskje også en kjæreste? «Hvis det er en dødskjekk type kan han få lov til å gjøre hva han vil», sier Roy (Hanssen 1984, s. 22). Den gjensidige forakten mellom kjøper og selger er kanskje ikke så stor når gutt og mann i større grad er i samme situasjon, som «utstøtte» homofile.

Pro-sentrets undersøkelser av gutte-/mannlig-prostitusjon forsøker å gi et oversiktsbilde i større grad enn Hanssens beskrivelse av *ett* miljø. Dette oversiktsbildet gir ikke noen entydige eller tydelige «veier» inn i prostitusjon eller grupper av prostituerte menn. Det er dermed vanskeligere å identifisere om gutte-/mannlig-prostitusjon har en gjenkjennbar rekrutteringsbase, slik det ser ut til at kvinnelig gateprostitusjon til en viss grad har.

I beskrivelsen av et gutteprostitusjonsmiljø på Østbanen i Oslo for 20 år siden så vi tydelig hvordan overgangen mellom klart definert *prostitusjon* (sex mot kontant betaling) og det vi kalte *survival sex*, var glidende. Disse unge guttene opererer på en kjent arena med etablerte tjenester og prisnivå, men inngår også ofte i relasjoner til kunder der elementet av kjøp og salg, av hva som er utbyttet av den seksuelle relasjonen, ikke er så tydelig og uttalt: En arm å sove på, tak over hodet for natten, et koselig kinobesøk. Disse glidende overgangene får vi også syn for når vi ser på studier av ungdom som lever utsatt, og i hvilken grad de har erfaringer med salg av seksuell tjenester.

2.4 Studier av *survival sex* blant ungdom i drift

Som vi var inne på i innledningen, viser flere studier at ungdom som lever utsatt også ofte selger sex. Snarere enn å fokusere på gateprostitusjon slik en tradisjonelt forstår termen (salg av seksuelle tjenester mot kontant betaling), har mange av studiene identifisert noe en gjerne kaller *survival sex* – beskrevet som det å bytte sex mot penger, gaver, mat, stoff eller et sted å sove. I undersøkelser av ungdom og unge voksne som lever på gaten, har en slik erfaring vist seg å være relativt utbredt: I Montreal, gjaldt det 30 prosent (Roy et.al. 2000), i en studie fra Los Angeles gjaldt det 43 prosent (Kipke et.al. 1995) og i en studie av hjemløse ungdommer fra Washington DC hadde 28 prosent gitt seksuelle tjenester mot penger, gaver, mat eller husly (Bailey et.al. 1998).

Den grundigste av disse studiene er en studie der utvalget av respondenter er hentet fra flere amerikanske byer (Greene et.al. 1999). Utvalget består av 631 ungdommer i alderen 12–21 år som var hjemløse og overnattet i såkalte «shelters» («krisesenter»), og 528 ungdommer i samme aldersgruppe som også var hjemløse, men som ble rekruttert fra gata. Spørsmålet de ble stilt var om de «*ever had sex with someone to get money, food, a place to stay, or something else you wanted*» og om de hadde «*ever had sex with someone to get drugs, or money to buy drugs*». Av gateungdommene som deltok i undersøkelsen svarte 28 prosent av disse at de hadde «survival-sex»-

erfaringer. I det nasjonalt representative utvalget basert på ungdom på krisesenter («shelter youths»), rapporterte 10 prosent at de hadde deltatt i seksuelle aktiviteter for å skaffe seg penger, mat eller husly. Andelen med *survival sex*-erfaringer steg merkbart med økende alder, og var markant vanligere blant dem som var 16 år eller eldre sammenlignet med yngre ungdommer (se tabellen). Det var små forskjeller mellom gutter og jenter, men i krisesenterutvalget var det en noe større andel blant gutter enn blant jenter som hadde *survival sex*-erfaring.

Tabell 1. Andelen blant ungdom fra krisesenter og som lever på gaten i USA som en eller flere ganger har deltatt i *survival sex*, etter alder og kjønn. (Greene et.al. 1999).

	Krisesenterutvalget (n=631)	Gateutvalget (n=528)
Kjønn		
Gutt	11.1*	28.2
Jente	8.3	26.3
Alder		
12–13 år	4.7*	14.3*
14–15 år	4.0	11.3
16–17 år	12.3	21.4
18–19 år	13.9	28.7
20–21 år	18.0	36.3

* $p < 0.01$

Det eksisterer også en norsk undersøkelse av ungdom i drift og utbredelsen av risikoatferd for HIV i denne gruppen (Eskild, Kvalem, Nilsen 1989). Undersøkelsen ble foretatt sommeren 1988, og er ikke direkte av det vi kaller *survival sex*, slik at dataene ikke blir sammenlignbare med de amerikanske studiene referert ovenfor. Av interesse er det likevel at av utvalget på 189 personer mellom 15 og 37 år, hvorav halvparten var under 22 år, oppgir 33 prosent av jentene og ingen av guttene at prostitusjon har vært en viktig *inntektskilde* for dem det siste året. På den annen side finner de at 22 prosent (21 personer) av guttene og 61 prosent (57 personer) av jentene, har hatt inntekt fra prostitusjon noen gang i løpet av livet. Forfatterne poengterer at «prostitusjonsaktiviteten varierer betydelig. Kvinnene prostituerer seg oftere og har flere partnere i aktive perioder enn mennene. 50 av de prostituerte kvinnene og 18 av mennene oppgir også å ha brukt narkotika intravenøst» (Eskild et.al. 1989, s 1620). Utvalget av ungdom i denne undersøkelsen består av personer som er eldre enn i de amerikanske undersøkelsene. Dessuten retter spørsmålet seg direkte mot prostitusjon slik det ble definert innledningsvis. Her er det penger som er vederlag, og koblingen til «inntekt»

viser også kanskje til en mer strukturert og etablert virksomhet som unge tenåringer ikke ville ha kjent seg igjen i. I det følgende skal vi gjennomgå en del studier av ungdom i prostitusjon basert på selekterte utvalg, hovedsakelig fra USA.

Familiebakgrunn

Flere studier av unge prostituerte indikerer at lav sosio-økonomisk bakgrunn, dysfunksjonelle familier, familievold, kaotisk eller manglende foreldreomsorg er forløpere for prostitusjon (MacVicar & Dillon 1980, Newman & Caplan 1982, Potter et.al. 1999, Greene et.al. 1999). Videre er også mangel på sterke familieband og negative relasjoner til foreldre funnet blant ungdom med en slik erfaring (Schaffer & DeBlassie 1984, Potter et.al. 1999). En stor andel av unge prostituerte rapporterer også at deres foreldre hadde høyt alkoholforbruk eller alkoholproblemer (Silbert, Pines & Lynch 1982, Bagley & Young 1987). Andre studier har ikke funnet at det å bo med to foreldre eller i andre familieformer hadde betydning for sannsynligheten for å ha sexsalg-erfaring (Greene et.al. 1999).

Man må derfor spørre seg om disse sammenhengene til familiekarakteristika til dels kan forklares ved metodologiske svakheter ved undersøkelsene. I en undersøkelse der unge prostituerte jenter ble sammenlignet med en gruppe nøyte utvalgte jenter på samme alder fra de samme byområder, fant man ikke at disse to gruppene skilte seg fra hverandre når det gjaldt familiebakgrunn (Nadon, Koverola & Schluderman 1998). Likeledes ble det i en studie av unge mannlige prostituerte også bare funnet små forskjeller mellom disse og en sammenlignbar gruppe gutter på samme alder og med samme sosio-økonomiske bakgrunn, når det gjaldt familiemiljø. Dette tyder på at ungdom med en vanskelig familiebakgrunn nok kan ha økt risiko for å oppleve en problematisk ungdomstid, men at det ikke i første rekke er *dette* som skiller unge med sexsalg-erfaring fra andre ungdommer med samme bakgrunn men uten denne erfaringen.

I Greene og medarbeideres (1999) undersøkelse av ungdom i drift i USA, var det imidlertid større sannsynlighet for å ha erfaring med *survival sex* blant ungdom som hadde vært borte fra hjemmet mer enn 30 dager, enn blant dem som hadde vært kortere borte fra hjemmet. *Survival sex* var også vanligere blant ungdommene som bodde på gaten enn i krisesenter, men også blant krisesenterungdommene var det vanligere med en slik erfaring dersom de tidligere hadde bodd på gaten. Dette peker i retning av at *survival sex* må forstås som en økonomisk overlevelsesstrategi knyttet til forhold ved og varigheten av hjemløshet.

Seksuell atferd

Tidlige seksuelle erfaringer ser ut til å være en avgjørende faktor i utviklingen fram mot prostitusjon blant ungdom. De som senere blir involvert i prostitusjon, rapporterer ofte at de har hatt sin første seksuelle erfaring langt tidligere enn andre ungdommer. Earls & David (1989) rapporterte at et utvalg av prostituerte menn hadde hatt sitt første seksuelle forhold to år tidligere enn ikke-prostituerte i en kontrollgruppe, og med langt eldre partnere enn ungdommene i kontrollgruppen hadde. Man finner også overhyppighet av seksuelle overgrep i barndommen (Bagley & Young 1987, Earls & David 1989). Slike og lignende funn har ført til at man mener at en av de viktigste faktorene for utviklingen av prostitusjon er en tidlig introduksjon til, og akseptering av, seksuelle erfaringer. Det er også påpekt at disse ungdommene er spesielt utsatt når det gjelder seksuelt overførbare sykdommer (Greene et.al. 1999) og HIV-smitte, involvert som de er i både narkotikabruk og risikosex (Incardi et.al. 1991).

Alkoholproblemer og stoffmisbruk

Stoff- og alkoholmisbruk ser ut til å være svært utbredt blant identifiserte prostituerte, både som etablert før prostitusjonen tok til og som en følge av involveringen i sexmarkedet (Allen 1980, Earls & David 1989, Morse, Simon, Bans, Balson & Osofsky 1992). Ungdom med *survival sex*-erfaring rapporterer også oftere stoffmisbruk enn annen ungdom i drift (Greene et.al. 1999). En studie av ungdom i kontakt med HIV/AIDS-hjelpesentre for ungdom i USA, viste at ungdom med *survival sex*-erfaring hadde større sannsynlighet for stoffmisbruk enn andre ungdommer i utvalget, særlig blant jenter (Huba, Melchior & Greenberg 2000). Ofte vil forbindelsen mellom prostitusjon og illegale stoffer være et spørsmål om å finansiere misbruket. I andre omgang kan bruken av narkotiske stoffer fungere som en forutsetning for å mestre livet som prostituert, for å døyve den psykiske smerten eller også for mannlige prostituerte, å øke den seksuelle yteevnen.

Utsatthet for vold

Flere studier rapporterer fysisk mishandling (Bagley & Young 1987, Nadon et.al. 1998) som forløpere for prostitusjon. I studien av *survival sex* var det å ha blitt utsatt for fysisk vold i familien et kjennetegn ved ungdommene som hadde solgt/byttet sex i større grad enn blant annen ungdom i drift (Greene et.al. 1999). I tillegg vil det å være involvert i prostitusjon i seg selv ofte gi ytterligere negative erfaringer, slik det er vist i studier av kvinnelige prostituerte. Følelsmessig og fysisk vold (Romero-Daza, Weeks & Singer 1998), voldtekt eller bruk av tvang i den seksuelle situasjonen (Molitor, Ruiz,

Klausner & MacFarland 2000) og fysiske overfall/trusler med bruk av våpen (Farley & Barkan 1998) ser ut til å oppleves relativt ofte av etablerte kvinner i prostitusjon, muligens noe sjeldnere blant mannlig prostituerte selv om det også forekommer der (West 1993). En studie av identifiserte ungdommer med sexsalg-erfaring avdekket også høye forekomster av seksuell og fysisk mishandling, noe som bidrar til at en av de mest alvorlige konsekvensene av å være involvert i sexmarkedet som ung, er mangel på følelsesmessig og fysisk trygghet (Schissel & Fedec 1999). Samtidig vet vi fra andre studier av voldsutsatthet blant ungdom, at en rekke livsstilsfaktorer som bruk av sentrumsområdene på sen kveldstid og problematisk alkoholbruk, øker risikoen for voldelig viktisering. Det er derfor et spørsmål om sexsalg-erfaringer er noe som ytterligere øker risikoen for å bli utsatt for vold, eller om det er faktorer knyttet til en slik negativ livsstil som ligger bak.

Gutter og *survival sex*

Blant ungdom som lever på gaten referert fra tidligere studier av *survival sex* (Roy et.al. 2000, Kipke et.al. 1995, Greene et.al. 1999) var rundt 2/3 av ungdommene gutter. Det er derfor grunn til å tro at funnene fra disse studiene også gjelder gutter med sexsalg-erfaring. Ligner disse guttene på unge jenter med sexsalg-erfaring når det gjelder sosial bakgrunn og livsstil? I likhet med det som er funnet blant kvinner, ser det ut til at også gutter som selger seksuelle tjenester ofte har tidligere erfaringer med seksuelle handlinger, ofte etterfulgt av en belønning (penger/gaver) (Caukins & Coombs 1976). Det er dermed grunn til å tro at disse typene tidlige seksuelle erfaringer også hos gutter bidrar til å bryte ned og flytte seksuelle grenser, og at en slik prosess gjør salg av seksuelle tjenester til en mulighet. Andre amerikanske studier har vist at *survival sex* er mer utbredt blant homofile og biseksuelle ungdommer (Pennbridge, Freese, MacKenzie 1992), og at konflikter rundt seksuell orientering for noen er grunnen til at de rømmer hjemmefra (Robertson 1991, Kruks 1991).

På den ene siden finner studier av etablerte prostituerte at en anseelig andel av dem har debutert i prostitusjon i ungdomsårene. På den annen side viser undersøkelser av ungdom som lever under vanskelige forhold på gaten at 28–40 prosent av disse har sexsalg-erfaringer, blant ungdom i krisesentre var det 10 prosent. Det er med andre ord ingen tvil om at det finnes ungdommer som prostituerer seg, og at dette skjer i gatemiljøet og av og til også på andre etablerte prostitusjonsarenaer. Begge typene av refererte undersøkelser hviler imidlertid på utvalg av kvinner eller ungdom som ikke kan sies å være representative for kvinner eller ungdom sett som en helhet. Ut fra disse

undersøkelsene vet vi ikke hva som for eksempel kjennetegner de kvinnene som hadde enkeltstående eller noen få sexsalg-erfaringer i ungdomstiden, men som *ikke* endte som «erfarne prostituerte» (Høigård og Finstad 1986).

Begrepet *survival sex* viser til et viktig aspekt ved dette fenomenet; det dreier seg ofte om sex for å overleve i vid forstand, å bruke sex som et byttemiddel for å løse et praktisk problem knyttet til behovet for mat, en seng å sove i eller stoff. *Survival sex* blir således logisk knyttet sammen med aspekter av et levesett som ikke er vanlig blant ungdom generelt, men som kan kjennetegne ungdom som lever på gata i store byer. På bakgrunn av disse studiene vet vi derfor heller ikke om det finnes ungdom som ikke på samme måte inngår i en svart «gate-økonomi» (Kipke et.al. 1995) eller lever på gaten, men som likevel har erfaringer som vil kunne defineres som salg eller bytte av seksuelle tjenester.

3 Tilfeldig, nødvendig eller eget valg? Eksempler fra intervjumaterialet

Tidligere kvalitative undersøkelser er, som nevnt i kapittel 2, preget av at det er selekterte utvalg som studeres: ungdom som er kjent for hjelpeapparat eller politi, eller voksne og etablerte prostituerte som forteller sin livshistorie. Intervjuene med ungdomsarbeidere i Norge som skal presenteres her, gir sannsynligvis et utvalg historier som er noe mer blandet enn de tidligere refererte kvalitative studiene, men samtidig ikke så representative for ungdomsgruppen som helhet som Ung i Oslo-studien som vi skal presentere senere. Det er viktig å være klar over at ungdommene som er representert i ungdomsarbeidernes historier er de som er *kjent* for uteseksjonens og barnevernets folk. Barnevernet har kontakt med ungdom som allerede er i vanskeligheter, enten fordi foreldrene ikke evner å ta seg av barna sine, eller fordi de selv har problemer i forhold til rus, kriminalitet, skole osv. Utekontakten jobber i de aller fleste tilfeller bredt – de henvender seg til skoler på dagtid og til det generelle ungdomsmiljøet på kveldstid – men også deres blikk på ungdom vil være preget av at det først og fremst er ungdom i trøbbel de har med å gjøre.

3.1 Bredde, dybde og variasjon

Gjennom intervjuer med en lang rekke personer i Norge som arbeider med ungdom generelt, vanskeligstilt ungdom eller prostituerte spesielt, har vi forsøkt å danne oss et bilde av det spennet av erfaringer som kan tenkes å ligge bak tallene i Ung i Oslo-studien. «Har du gjennom ditt arbeid med ungdom noen kjennskap til ungdommer som har opplevd å ha byttet eller solgt seksuelle tjenester?», har vi spurt. Svaret er ofte «nja». «Nja», har de svart, og lagt til at de «vil vel ikke akkurat kalle det *prostituasjon*, men...», eller at «vi vet ikke helt sikkert, men hun dukker av og til opp med dyre klær som vi ikke vet hvor kommer fra», eller «hun er sammen med en mye eldre gutt som vi vet at har tilgang på stoff, men sier at de er kjærester...».

Formålet med dette kapitlet er å bruke de ulike fortellingene og refleksjonene rundt enkeltungdommer som vi har fått av ungdomsarbeidere over hele landet, til å gi et bilde av variasjonen i hva som for de intervjuede ungdomsarbeiderne inngår i kategorien «ungdom som har solgt/byttet sex mot penger, varer eller andre tjenester».

I intervjuene bad vi om å få beskrevet konkrete ungdommer slik ungdomsarbeideren kjente til ham/henne gjennom sitt arbeid. Vi har aldri spurt etter navn eller hvor ungdommene bor. Men vi har spurt etter kjønn og alder, på hvilken måte ungdomsarbeideren vi intervjuer hadde kommet i kontakt med vedkommende, om de visste noe om hans/hennes oppvekst, og familieforhold og søsken, om hva slags venner han/hun hadde og hva de gjorde på fritiden, hvilken erfaring vedkommende hadde med rusmidler og hvordan det gikk på skolen osv. Denne typen spørsmål ga oss et bilde av de ungdommene det var snakk om. Deretter ba vi om å få vite mest mulig av det som inngikk i den situasjonen eller opplevelsene som ungdomsarbeideren oppfattet som en *sexsalg-* eller *-byttesituasjon*. Hva var det som skjedde, med hvem, hvordan fikk de kontakt, hva fikk hun/han som gjenytelser, hvilke seksuelle tjenester var det snakk om osv. Dermed fikk vi også innblikk i hvilke typer situasjoner det kunne være snakk om i ungdomsarbeidernes fortellinger, deres case.

Vi forsøker å gi et bilde av variasjonen. Likevel har vi vært tvunget til å forenkle, sortere og systematisere alle inntrykkene. Et virvar av små detaljer og særegenheter er ikke lett å få så mye ut av for en leser. Viktig har det også vært å ivareta anonymiteten til de ungdommene det gjelder. Dette skal ikke være en samling enkeltskjebner, hvor man kan lese og gjenkjenne konkrete personer på navngitte steder i Norge. Personer som jobber i barnevern og utekontakt har taushetsplikt, og har fortalt historier om «jenta», om «mor» og «kjæresten». Likevel kan folk som kjenner til ungdomsmiljøet i bestemte byer i Norge kunne gjenkjenne enkeltpersoner ut fra slike anonymiserte, generelle beskrivelser. I denne rapporten er derfor disse fortellingene klippet fra hverandre og sydd sammen på nye måter, hvor formålet er å sette fokus på enkelte «idealtypiske» måter å tenke seg ungdommer som bytter eller selger seksuelle tjenester.

3.2 Historiene

Det er et vidt spekter av situasjoner og hendelser som trer fram i disse historiene. Alle historiene som presenteres er heller ikke tydelige eksempler på salg av sex eller bytte av sex. Når vi har valgt å presentere også dem i denne sammenhengen, er det fordi de er med på å synliggjøre hvordan det er glidende overganger mellom salg av sex, bytte av sex og seksuelle relasjoner som kan *fortolkes* som en bytterelasjon hvor også andre elementer enn sex inngår. Bredden i historiene gjør det mulig å også diskutere kritisk hvor grensene *bør* gå og hvem som skal sette grensen.

Vi presenterer syv historier med fire jenter og tre gutter i «hovedrollen». Sett i forhold til de sakene vi fikk beskrevet av ungdomsarbeiderne, er dette en overrepresentasjon av gutter. I realiteten var det mindre enn én av ti saker som omhandlet gutter, og flere av disse fikk vi fram bare etter å spurt konkret om de også kjente til gutter med sexsalg-erfaring. Dette er et tankekors, sett i lys av at kvantitative undersøkelser finner et annet forholdstall. På bakgrunn av dette misforholdet har vi valgt å «overrepresentere» gutter og deres historier i dette kapitlet.

I arbeidet med å analysere og systematisere materialet, trer ulike dimensjoner fram. Det påfallende er at om det er stor variasjon i karakteren av situasjoner og hendelser i historiene, er det tilsvarende likhet i den oppvekstbakgrunn som beskrives for disse ungdommene. Brutte familiebånd, tidlig rusdebut, plassering i fosterhjem og på barnevernsinstitusjon er utbredt. Som en av de intervjuede sa: «De har alle en historie, og det er ikke en hyggelig historie». Åpenbart er dette fellestrekket også farget av at det er uteseksjonens og barnevernets ansatte som formidler. Likevel er det vel ikke usannsynlig at det også fanger noe av den realiteten som ligger bak erfaringer av sexsalg blant ungdom?

Spørsmålene som vi vil diskutere i etterkant av historiene er blant annet: I hvilken grad er sexsalg/bytte av sex et uttrykk for et rasjonelt valg, og i hvilken grad er det tvert imot et uttrykk for tvang eller tvingende omstendigheter? Er det flytende overganger mellom seksuelle transaksjoner og seksuelle kjærlighetsrelasjoner som gjør klare grenser for sexsalg vanskelig? I hvilken grad er det som presenteres rett og slett varianter av seksuelle overgrep? Er det forskjell i ungdomsarbeiderens og den unges egen forståelse og fortolkning av situasjonen, og hvordan skal vi stille oss til denne forskjellen? Vi diskuterer også om det gjennom intervjumaterialet er mulig å få øye på elementer som kan være viktige faktorer i utviklingen fram mot den første sexsalg-erfaringen, og hvilke arenaer som er aktuelle for ungdom som selger eller bytter sex.

Marianne er 17 år. Kjæresten Paul er 28 år, og de har vært sammen siden hun var 14. Hun vokste opp med moren sin, opplevde seksuelle overgrep fra en nabo da hun var 12 og ble tidlig i ungdomstiden bedømt som «umulig» og klarte aldri å fullføre skolegangen. Marianne har i perioder vært mye plaget av spiseforstyrrelser, men har mye pågangsmot. Hun debuterte med hasj i 12-årsalderen, og bruken av rusmidler har akselerert kraftig i det siste året. Det siste året har hun brukt heroin. De siste fire årene har hun bodd i ulike fosterhjem og institusjoner, men bor nå som regel hos Paul. Hun er følelsesmessig bundet til ham, og redd for å miste ham. Fra de ble kjærester har han forsynt henne med

stoff, kunnet tilby et sted å bo og vært det eneste faste punktet i tilværelsen for henne, men etter hvert fikk han pengeproblemer. Det var hans idé at hun skulle selge seksuelle tjenester ved hjelp av en kontaktannonse på internett. Sammen har de laget en annonse som hun får mange napp på. Menn fra alle deler av landet tar kontakt og hun reiser rundt, oftest sammen med Paul, og bor på hotell mens de betaler for å ha sex med henne. Flere ganger har hun vært borte fra fosterhjemmet i 2–3 uker mens hun tjener penger på denne måten. Hun ønsker ikke mer hjelp fra barnevernet, og ønsker heller ikke å ta en vanlig jobb. Det ville være idiotisk å skaffe seg jobb når hun kan tjene så mye på å selge sex, sier Marianne.

Vivian er 15 år. Hun har vokst opp hos mor og far og to eldre søsken. Far har vært mye borte fra familien under oppveksten, og mor har slitt med depresjoner. Siden *Vivian* var 6 år har hun hatt kontakt med barnevernet, men hun var en stille og rolig jente som så ut til å klare seg bra. Da hun var 12 begynte det å gå galt for *Vivian*, hun var mye borte fra hjemmet, hang ofte sammen med langt eldre gutter, drakk temmelig mye alkohol og festet mye og har eksperimentert med ulike stoffer. Som 15-åring ble hun tvangsplassert på en institusjon langt fra hjemstedet. Etter to måneder rømte hun fra institusjonen sammen med en annen jente, inn til Oslo. De hadde ikke noe sted å sove og ingen penger, men, som hun sa: «...alle vet hva *Strøket* er...» Etter å ha drukket en del gikk de begge ned mot Festningen for å se om de kunne tjene noen penger. *Vivian* skulle prøve å få en kunde mens venninnen skulle passe på. Da uteseksjonen fant dem, sto venninnen redd og alene igjen og ventet på *Vivian*, mens *Vivian* hadde gått av gårde med «en fyr som skulle hjelpe dem», og som også hadde tilbudt dem å sove hjemme hos ham. *Vivian* ble funnet etter en tid, i samtale med mannen, men var egentlig lettet over å kunne bli med Uteseksjonen til Barnevernvakten. Hun var lite meddelsom, og det var uklart hva som hadde skjedd.

Cathrine er 16 år. Hun har vokst opp mest sammen med moren sin etter at moren og faren ble skilt da *Cathrine* var 5 år. Moren jobber mye, men *Cathrine* er grei og stille og klarer seg selv mye. Når hun er på besøk hos faren, har det hendt at han tar på henne og vil at hun skal onanere ham. Før hun er 11 år har han hatt samleie med henne. På skolen klarer hun ikke helt å henge med verken faglig eller sosialt. Hun har lite kontakt med andre jenter, men i 8. klasse på ungdomsskolen begynner hun å henge sammen med en gjeng eldre gutter som ofte står ved bensinstasjonen ved kjøpesenteret. Hun fester sammen med dem, og strever med å oppføre seg slik at hun blir godtatt som en av gjengen. På en fest spør en av guttene om hun vil være med inn på et annet rom. Han får henne til å ta på seg i skrittet. Etterpå gir han henne 50 kroner.

Hun kaster pengene i søpla når han ikke ser henne, men klarer ikke å si nei verken til ham eller andre av de eldre guttene i den gjengen hun holder sammen med når de vil ha sex med henne. Når hun er 15, er det mange som vet at Cathrine ikke klarer å si nei, og telefonnummeret hennes sirkulerer på stedet der hun bor. Ofte får hun gaver eller penger fra dem hun har sex med. Hun lengter etter en kjæreste som bryr seg om henne. På et chatte-sted på internett kommer hun i kontakt med en hyggelig mann som er 32 år. Han vil gjerne treffe henne, og de avtaler å møtes på en kafé i byen uten at de kjenner hverandre på forhånd. Etter at de har spist litt og han har spandert mat og drikke på henne, ber han henne bli med inn på do, hvor de har sex.

Bente er snart 17 år. Hun bor i et boligfelt i utkanten av byen sammen med mor, stefar og en yngre søster. Hun kommer og går som hun vil både hjemme og på skolen. Hun jobber ikke, og har lite penger. I helgene er hun som regel borte fra fredag ettermiddag til hun dukker opp langt utpå søndag. Hun er mye sammen med 2–3 tøffe jenter på samme alder som alle sammen eksperimenterer mye med ulike typer rusmidler og med sex. De er opptatt av hvem som har hatt sex med flest menn, og hvem som har hatt sex med menn fra flest forskjellige land. Om kvelden er de enten i byen og driver rundt, eller i en leilighet i nærheten av der de bor. Der bor det en mann i slutten av 30-årene som ofte har fester sammen med kamerater i leiligheten. Mennene ser ofte på pornofilmer. Bente får sprit eller øl hvis hun vil ha det, og kan også få hasj, amfetamin eller GHB når hun er der. Av og til ber de henne om å kle av seg, og hun har også hatt sex med flere av mennene. De dyre klærne hun har, har hun fått av menn hun har truffet i leiligheten. Når hun ikke har penger, men trenger amfetamin, er det dit hun går.

Per Arne er 16 år. Han er stort sett sammen med en gjeng gutter som er et par–tre år yngre. På skolen klarer han seg dårlig. Han har vanskeligheter med å forstå både det faglige innholdet og det sosiale samspillet. På skolen blir han ofte gjort narr av, og blir mobbet en del. Per Arne er stor og sterk, og klarer seg bedre sammen med dem som er yngre. Sammen med gjengen er han ofte innblandet i innbrudd på byggeplasser og i tomme hus, og de rapper de sakene de vil ha i butikkene. Han er anmeldt til politiet for butikktyveri og hærverk. I nabolaget bor det en eldre mann som ofte har leiligheten full av ungdommer, både gutter og jenter. Der ser de på video, spiser pizza og prater. Mannen har hjemmebrent i kjelleren. Han er tidligere dømt for seksuelle overgrep mot mindreårige gutter, og Per Arne forteller til Uteseksjonen at mannen enkelte ganger har kommet med tilbud til gutter Per Arne kjenner, om penger for at de skulle runke ham. Når

Uteseksjonen spør om *han* noen gang har fått penger av mannen, vil han ikke svare.

Mikal er 14 år og har vokst opp i en liten Vestlandsbygd. Etter at moren giftet seg på nytt da han var 10, fikk han etterhvert lite lyst til å bo hjemme med stefaren, som han ikke kommer særlig godt overens med. Faren bor på en annen kant av landet. Som 12-åring oppdager han at han liker oppmerksomhet fra menn i svømmehallen. Han avtaler å møte en av mennene utenfor svømmehallen. Han liker at de tar på hverandre og runker hverandre, men det ender med at mannen på en voldelig måte gjennomfører et analt samleie med Mikal. Etterpå får han 5 kroner «til en is». Han er mye sint og aggressiv både hjemme og på skolen, og eksperimenterer med hasj. Til slutt ber han om å få flytte til en barnevernsinstitusjon. Han forstår etter hvert at han er tiltrukket av voksne menn. På internett chatter han med flere menn daglig. Flere inviterer ham til å komme på besøk, selv om de bor på en annen kant av landet, og de betaler flybilletter for ham. Flere ganger rømmer han fra institusjonen han bor på. Da bor han hos dem og de har sex. Han opplever glede ved sexen, og tenker at når man er homofil, så er det dét man gjør: Man har sex med menn. Samtidig lengter han mest etter menn som kan vise ham omsorg og ømhet, som ikke bare er ute etter sex. En gang rømmer han helt til Oslo. Femtilappen han har er nok til en inngangsbillett til en svømmehall, hvor han sjekker opp en mann i 30-årene. De har sex i badet og avtaler at Mikal skal komme hjem til mannen senere samme kveld.

Gibril er 13. Foreldrene er opprinnelig fra Somalia. Han klarer seg ganske dårlig på skolen, og det har han gjort lenge. Faren jobber i en matbutikk, mens moren er hjemmeværende med tre yngre søsken. På kvelden har han ikke noe særlig å gjøre, men han har mange venner som han vet han treffer hvis han drar bort til kjøpesenteret i sentrum. De er en gjeng kompiser som støtter hverandre i tykt og tynt. I byen er det ingenting å finne på hvis du ikke har penger. Gibril ønsker seg tøffe klær og penger til å kjøpe ting og «digg». Sent en kveld mens han står sammen med kameratene sine kommer han i prat med en voksen mann utenfor senteret. Gibril har sett mannen henge rundt i strøket tidligere også. Mannen spør om Gibril vil tjene 100 kroner. Han skal bare bli med rundt hjørnet i en sidegate for å «se på noe». Gibril blir med, og mannen forklarer at han vil at Gibril skal se på mens han onanerer. Gibril tenker på pengene og synes det er greit. Han står ved siden av mannen og oppmuntrer mannen til han får utløsning. Etterpå ler han av mannen til kameratene sine og forteller hvor utrolig lett det var å lure mannen for penger. «Det var jo ikke no'! Skulle bare stå og se i et par minutter, og så fikk han 100 kroner for det!»

3.3 Tilfeldig, nødvendig eller eget valg?

Et slående trekk er variasjonen i graden av tilfeldighet i disse historiene. Et eksempel på *høy* grad av tilfeldighet i så måte er kanskje Gibril, som får en forespørsel av en mann i en situasjon der han føler seg trygg nok til å akseptere tilbudet. Det var en tilfeldig handling som ikke var planlagt fra hans side. Samtidig er det enkelte aspekter av Gibrils situasjon som begrenser det tilfeldige. Gibril oppholdt seg i et område av byen på et tidspunkt der det er nokså sannsynlig at denne typen forespørsler kan dukke opp. Selv om han hadde lite penger, var han ikke i direkte nød. Likevel var det tanken på pengene, koblet med hans behov for ting som må kjøpes, som motiverte ham til å akseptere det tilbudet han fikk.

Gibril var ikke i nød. I andre historier er det mer tydelig hvordan graden av nød er viktig. Mikal sto med 50 kroner i lomma alene i Oslo og visste at han hadde én mulighet, og det var å treffe en mann som han kunne bli med hjem og sove hos. Det var ikke tilfeldig at han dro til Bislet Bad. Før han kom så langt hadde han vært på reise i Norge ved hjelp av fly- og togbilletter som han fikk penger til av mennene han kom i kontakt med på internett. Blant annet var *seksuell eksperimentering* et element i disse kontaktene. Mikal kjente ingen gutter eller menn i lokalmiljøet som var homofile. Han gikk ut i verden for å finne dem og å finne seg selv. Ved å ha sex med menn *fikk han en identitet som homofil* fordi det var det lille han visste om hva homofile menn var forventet å gjøre.

Også i Bentes historie ligger det et element av eksperimentering. Hun og venninnene er tøffe og selvstendige, de snakker mye om sex og er opptatt av hvor mye erfaring de har. De vil prøve det som er nytt og spennende, for eksempel å ha partnere fra ulike land. Samtidig er det en risiko knyttet til Bente og venninnenes utsvevende liv, en risiko som Bente kanskje først og fremst ser for sine venninner. I fellesskap er jentene i gjengen tøffe, på tomannshånd med Uteseksjonens medarbeider kommer tvilen og bekymringene. Bente og Mikal har kanskje en draging mot eksperimenter, men mangler egne grenser, selvrefleksjon eller erfaring nok til å kunne se det selvdestruktive og nedbrytende i sine opplevelser. De dras inn i det voksne seksuelle landskapet av behovet for å bli sett og finne seg selv. For Mikael er dette et aspekt ved å «bli homofil». For Bente er det en del av å utvikle identitet som medlem i en tilsynelatende røff og selvbevisst gjeng. Eksperimenteringslysten får kanskje et negativt og selvdestruktivt uttrykk når grunnmuren ungdommene står på ikke er trygg nok?

Før Mikal ble 15 visste han «alt» om hvor menn som vil ha sex med menn treffes og hva man gjør. I en nødsituasjon, alene i Oslo, kunne han

bruke denne kunnskapen til å skaffe seg det han trengte og betale med sex. Det er nøden som tvinger. Det samme elementet av *nødvendighet* trer fram i andre historier, som hos Vivian som rømte til Oslo med venninnen og prøvde å skaffe penger. I slike situasjoner tvinges ungdommene til å benytte seg av den kapitalen de har for å skaffe goder eller tjenester; – kroppen. I andre historier er nødvendigheten mer kamuflert, som i Cathrines tilfelle der vi får inntrykk av at disse seksuelle «bruks-situasjonene» opptrer fordi Cathrine ikke klarer å sette grenser og si nei.

Langt fra tvang og nødvendighet finnes «fritt valg». Tilsynelatende to motpoler som ikke kan kombineres. Men svært mange av disse historiene gjør likevel nettopp det: Marianne som får kontakt med kundene over internett, Mikal som tok første trikk til Bislet bad, Vivian som dro på Strøket fordi «alle vet hva det er» da hun rømte til Oslo. Alle tre kan sees som fornuftige, handlende mennesker som tar et valg på bakgrunn av den situasjonen de er i og den kunnskapen de har om måter å skaffe seg det de trenger på. Spør man dem gir de alle tre begrunnelser for hvorfor: for å tjene penger til mat eller til rusmidler, for å få tak over hodet. Samtidig er det åpenbart mye ved deres situasjon som snevrer inn valgmulighetene kraftig. Både den umiddelbare situasjonen her og nå, og deres livshistorie gjør dem sårbare og tvunget til å ta det valget som for de aller fleste ville vært utenkelig.

3.4 Transaksjon, kjærlighet eller overgrep?

Definisjonen av prostitusjon er en handel der seksualiteten blir en vare som kan byttes mot penger. En kvinne eller mann lar bevisst en annen person få tilgang til sin kropp, sin tid og sine ferdigheter for å tjene penger. Kunden betaler penger for å bli «tilfredsstilt». Slik sett er de begge del av en definert og «ren» transaksjon. May-Len Skilbrei gir i sin bok om prostitusjon på massasjeinstituttene en interessant diskusjon om hvorvidt prostitusjon er arbeid (Skilbrei 1998). Hun gir en rekke gode grunner til å vurdere prostitusjon som lønnsarbeid på samme måte som andre typer arbeid som er hardt psykisk og fysisk, hvor kroppen brukes som arbeidsredskap eller hvor man skiller mellom handlinger man gjør på jobben og den samme handlingen når man gjør det hjemme. Samtidig vil de aller fleste ha problemer med å akseptere at prostitusjon skulle sidestilles med arbeid. Hvorfor? Skilbrei siterer den danske filosofen Peter Thielst som hevder at en av grunnene til at vi reagerer sterkere på prostitusjon enn på annen kommersialisering av sex som vi ser i reklame og på film hele tiden, er at vi ikke kan akseptere at seksualitet er en vare. Denne varen rokker ved «...vore forestillinger om

troskab og ærlighet, intimitet og hengivelse, og i forhold til en endnu uspoleret rest af forventning om sammenheng mellem kropp og sjæl» (Thielst 1991, sitert i Skilbrei 1998 s. 129). Ligger det kanskje også noe her, vårt behov for å fortolke våre egne forbindelser som noe mer enn en transaksjon, som gjør det vanskelig å entydig kategorisere de ulike hendelsene beskrevet i historiene ovenfor, som prostitusjon?

Marianne traff kunder på internett ved hjelp av en annonse hvor hun tilbød seksuelle tjenester. Hun hadde samleie med menn på hotellrom ulike steder i landet, og de betalte med kontanter. Transaksjonselementet er tydelig. På samme måte var Vivian innstilt på at hun kunne bruke kroppen sin som en vare i en transaksjon for å skaffe penger. I flere av de andre historiene er det imidlertid langt mer diffust hvordan situasjonen skal defineres. Bente skaffer seg rusmidler som sprit, hasj, GHB og amfetamin fra mennene i leiligheten som hun ofte oppsøker. Hun har også fått dyre klær av mennene. Uten at vi vet det sikkert, er det sannsynlig at Bente ser at hun bytter sex mot stoff og dyre klær. Mikal vet at han sannsynligvis kan få et sted å sove av mannen han traff så lenge han har noe å tilby i gjengjeld. Men fraværet av penger gjør likevel at transaksjonen tilsløres. Kanskje det også kan sees som gjensidige vennetjenester av de impliserte? Bytterelasjonen er med andre ord relativt tydelig selv om det ikke lenger er en så åpenbar økonomisk transaksjon som når Marianne selger sex over internett. Men hvordan vurderer vi forholdet mellom Marianne og Paul, eller historiene til Cathrine og Per Arne?

Både Marianne, Cathrine og Mikal har hatt sex med personer hvor følelser, gaver og økonomiske goder har blitt vevet sammen – dels på uklare måter. Også andre ungdommer i materialet har stått i et følelsesmessig forhold til «kunder» de har sex med. Selv om dette kunne vært vanlige historier om ung kjærlighet, kan vi også identifisere hvordan ungdommenes seksualitet inngår i et bytteforhold. Mikal ønsker å bli sett og finne en identitet som homofil, mens mennene han har sex med er opptatt av sex. Cathrine sees kanskje på av guttene i gjengen som en de kan benytte seg av hvis de ønsker sex. Hennes eget motiv synes dels å være lengsel etter nærhet, dels å få innpass i et sosialt fellesskap av jevnaldrende. Slik sett blir hennes kropp og seksualitet nesten å betrakte som en slags *kapital* som kan omsettes i sosiale relasjoner og nettverk.

Marianne sin kjæreste var svært mye eldre enn henne da de traff hverandre. Kanskje er de oppriktig glad i hverandre. Ulikheten i alder og hennes avhengighet av det han kan tilby henne, ga Paul likevel et overtak i relasjonen. Når han ønsket at hun skulle selge sex, så ble det sånn. Samtidig

har hun selv en forhistorie med seksuelle overgrep i oppveksten. Kanskje har hun gjennom sine tidligere erfaringer «lært» å være tilgjengelig for menn og å ikke si nei når *hun* ikke ønsket sex? Får hun noe igjen for å være ettergivende? I kraft av sin alder har han ikke bare status som smitter over på henne, han har også en god del faktiske tjenester å tilby: stoff, oppvarting, trygghet.

Cathrine klarer heller ikke å si nei. I det lille lokalmiljøet der hun vokste opp ble det etter hvert noe som flere visste om: Cathrine kan ikke si nei. Første gang hun fikk penger for sex orket hun ikke tanken på pengene og kastet dem i søppelkassen. Senere har hun tatt imot penger, men det hun ønsker seg er et kjærlighetsforhold. Likevel havner hun gjentatte ganger opp i situasjoner der menn har sex med henne uten at hun får i bytte det hun vil ha; kjærlighet, omsorg og ømhet. Byttehandelen tar isteden karakter av noe som nærmest blir et overgrep.

Per Arne holdt på fritiden til i et hus sammen med andre ungdommer og en mann som tidligere var dømt for overgrep. Uteseksjonen vet ikke akkurat hva som har skjedd der, men har indikasjoner på at Per Arne på en eller annen måte har vært med på noe seksuelt sammen med mannen. Hvilken relasjon er det mellom dem? Vi vil vel kalle det et overgrep mot gutten uansett hva som har skjedd, men har det vært et element av bytte inne i relasjonen? Video, pizza, et sted å være, en voksen å snakke med... mot sex?

Disse sexsalg-situasjonene befinner seg på ulike måter langs aksene mellom transaksjon og kjærlighet, og mellom bytte (likt eller ulikt) og rene overgrep. Enkelte historier kan karakteriseres som «prostituasjon» også etter den strenge definisjonen som har vært benyttet tidligere. Andre historier vil kanskje vi som lesere, forskere og ungdomsarbeidere si at likner på prostituasjon, men heller kalle det sexsalg, sexbytte eller *survival sex*. Det mest slående når vi har forsøkt å analysere og kategorisere de ulike personene og situasjonene, har vært mangelen på språk, fraværet av begrepslig verktøy og etablert kunnskap som kan hjelpe oss til å forstå og karakterisere de hendelsene som beskrives.

3.5 Hore eller ikke?

Vårt utgangspunkt var begrepet «sexsalg» i vid forstand. Samtidig ga informantintervjuene et klart inntrykk av at ungdommene selv ikke ville bruke begrepet «prostituasjon» om de erfaringene og opplevelsene de hadde, uansett hvordan ungdomsarbeideren ville karakterisere det sett utenfra. «Prostitusjon» ble åpenbart sett som noe stigmatiserende, men også som noe

med klare og distinkte kjennetegn. Mye lå i grenseoppgangen mellom hva «prostituerte» gjorde, og hva de selv gjorde. Siden prostituerte var kvinner som gikk på Strøket eller Kaien, var man ikke prostituert hvis man hadde kontakt med en mann i en svømmehall eller i en leilighet. Hvis mannen var en bekjent eller en kjæreste, traff heller ikke begrepet «prostituasjon». Prostituerte fikk dessuten *penger* for sine tjenester. Det var *derfor* Bente la vekt på at hun og venninnene bare fikk gaver. Den prostituerte ses også ofte som et *offer* som blir brukt av kunden. Gibril lo av mannen som var villig til å betale penger for at han skulle se på ham mens han runket. En annen jente forklarte at hun «lurer» og utnytter sin faste kunde; han gir henne alt for mye stoff i forhold til det hennes «tjenester» for ham egentlig er verdt, og hun stjeler både stoff og penger fra ham uten at han merker det. De definatoriske kjennetegnene vi i dagligspråket gir en prostituert kvinne eller mann, brukes altså til å trekke grensen mellom den stigmatiserende og fjerne rollen som «hore» og det de selv er og gjør.

Vi kan ane et mønster av *forsvar* i deres persepsjon av sin situasjon: Det er viktig å legitimere overfor seg selv og andre at de ikke er « horer ». Men den prisen de betaler er at det blir vanskelig for dem å få innsikt i egen situasjon. Oppgaven for de ansatte i Uteseksjonen eller Barnevernet ble ofte å bidra til bevisstgjøring, til å utvikle et bedre språk, til å støtte dem i å sette egne grenser. Samtidig var det viktig å identifisere de grensene de forsøkte å opprettholde eller faktisk klarte å markere. Ofte var det også nødvendig å ta på alvor de følelsesmessig sterke – om enn destruktive – båndene ungdommene kunne ha til voksne som på en eller annen måte var involvert i deres bytte eller salg av seksuelle tjenester.

3.6 Viktige faktorer på veien

Er det mulig å identifisere trekk ved ungdommenes liv som kan forklare at nettopp *disse* ungdommene har havnet i en slik situasjon at de bruker sex som et middel for å oppnå andre goder? Høigård og Finstad (1986) skriver at de er kommet fram til én hovedkonklusjon etter noen år som prostitusjonsforskere: «Penger er grunnen til prostitusjon, først og sist» (s. 77).

I de historiene vi har beskrevet synes det ikke riktig å legge en slik ensidig vekt på at behovet for penger ligger bak. Vi er mer interessert de *prosessene* som leder ungdommene dit de har kommet. I disse prosessene spiller åpenbart mange flere elementer inn. I litteraturen som vi gjennomgikk i kapittel 2 og analysene som kommer i kapittel 4, er det flere faktorer som har betydning. Likevel er det viktig å understreke at det ikke finnes én eller

noen få forklaringsfaktorer. Snarere vil vi her sette fokus på enkelte faktorer som synes særlig typiske og som ofte kommer til syne som premisser eller betingelser i den situasjonen ungdommene står oppe i.

En av de viktigste av disse faktorene, som også ofte trekkes fram som noe som kan ha årsaksmessig betydning, var tidlige opplevelser av overgrep og fysisk mishandling. Høigård og Finstad (1986) legger vekt på hvordan veien til prostitusjon er en trinnvis prosess, hvor blant annet seksuelle overgrep kan bidra til å bryte ned grenser, selvtillit og eget verd. Også en rekke internasjonale studier viser at incest og seksuelle overgrep utgjør en risikofaktor for seinere prostitusjon. Marianne, Mikal og Cathrine har alle forhistorier med seksuelle overgrep. I tillegg kommer de tilfellene der de intervjuede ungdomsarbeiderne i sine beskrivelser av ungdommer sa at de mistenkte tidligere overgrep, men at de ikke hadde fått bekreftet sine mistanker. Historiene omfattet både gutter og jenter. «Kvinner som hviler trygt i bevissthet om eget verd som en individuell person og med et syn på sin kropp og seksualitet som en kilde til egen nytelse, vil ha solide forsvarsverker mot prostitusjon», skriver Høigård og Finstad. Nedbrutte forsvarsverker kan være resultatet også av andre ting enn seksuelle overgrep, slik som fysisk mishandling, lite omsorg fra foreldre, en barndom med mye oppbrudd og flytting og lite stabile omsorgspersoner.

Det er en egen sårbarhet som trer fram i mange av historiene vi er blitt fortalt. Mange av tenåringene lengter etter noe. Marianne savnet både tilknytning og materiell sikkerhet og fikk alt sammen gjennom Paul. Mikal så etter en voksen mann som kunne gi ham ømhet og trygghet, Cathrine lette etter kjærlighet og ønsket seg et sosialt fellesskap og noen som *så* henne. Tap, sårbarhet og lengsel gjorde dem alle utsatt i forhold til personer som kan tenkes å utnytte deres svakhet, og gjorde dem mindre skikket til å stå imot overtalelser, tilbud, løgner og makt.

En tredje faktor som følger av de to første – tøyde grenser og sårbarhet – er at ungdommene har et behov som de forsøker å fylle. Behovet for penger er sterkt, penger som de trenger for å skaffe seg andre ting de trenger: dop, mat, klær osv. Andre går ikke omveien om pengene, men bytter til seg dop og klær mot sex direkte. Noen ganger er det behovet for å dekke primære behov, å overleve i en nødsituasjon. Andre ganger er det behovet for å ha dop til en fest, eller dyre, fine klær for å kunne være med. Fattigdom er relativt, og hva man trenger defineres ut fra hva man har og hva andre som man sammenligner seg med har. For andre ungdommer igjen, er behovene som nevnt mer tilslørt og overlatt til oss å fortolke ut fra situasjonen og personen: behovet for ømhet, omsorg, kjærlighet, trygghet, status, aksept,

seksuell identitet, voksenkontakt. Det er trist å se på denne listen og vite hvor langt mange av ungdommene er fra å skaffe seg det de trenger ved de strategiene de har valgt. Har de noe valg? Hvordan kan vi hjelpe dem til å ta de rette valgene?

Hus, mat eller andre forbruksgoder skaffer de fleste av oss ved en vanlig jobb. Følelsmessige behov vil vi normalt dekke ved å inngå i forpliktende, gjensidige relasjoner med andre mennesker. Felles for en del av ungdommene i de foregående historiene, er at de isteden gradvis oppdager at de besitter en form for *kapital* som de på andre måter vil kunne omsette i penger, ting eller skyggebilder av kjærlighet. Hva er det de har som enkelte er villig til å betale for å få tilgang til?

Feministiske perspektiver på prostitusjon framhever at det er den prostituertes kropp som gjøres til objekt for en mannlig kjøper. Høigård og Finstad (1986) fokuserer for eksempel på «salg av kvinnekroppen» og tilskriver denne typen instrumentelle forhold til samfunnets kvinnebilder, der kvinnekroppen objektifiseres og gjøres til gjenstand for utnyttelse av menn. Hvordan dette synet passer for tilfeller der menn selger sex til andre menn, tematiseres ikke. May-Len Skilbrei (1998) ser isteden på *kroppen som kapital* som en forlengelse av det vanlige synet på kroppens rolle i forbindelse med arbeiderklassens kroppsarbeid. Til alle tider har folk oppfattet kroppen sin som et verktøy for å skaffe seg levebrød. I en artikkel som utfordrer mange av de etablerte holdningene mot prostitusjon, hevder Ericsson (1980) på samme vis at prostituerte ikke selger kroppen sin noe mer enn en veiarbeider eller en renholder gjør det. Det er utelukkende *seksuelle tjenester* som selges. Et slikt perspektiv tilskriver mer kontroll og selvbestemmelse til den som selger sex, ved at selgeren ikke sees som offer, eller en som har mistet både kroppen og sjelen sin til kjøperen.

I tilfellet med unge gutter og jenter som selger sex, spør det om det ikke likevel er riktig å si at den som kjøper både ønsker og er ute etter noe mer og noe annet enn bare en seksuell tjeneste. Ungdommer som selger seksuelle tjenester har en ung kropp, de har en form for naivitet, de vil ofte på et marked for seksuelle tjenester oppleves som å ha en «lolitapreget» uskyld og ynde. Voksne menn etterspør unge jenter og unge gutter for seksuelle formål, og «Lolita-figurer» av begge kjønn har høy status og popularitet både i populærkulturen, pornografien og i prostitusjonen. Enkelte av kjøperne på kjønnsmarkedet er kanskje spesielt ute etter nettopp disse egenskapene.

Flere ganger i intervjuene spurte vi om utekontaktens folk visste om det fantes definerte områder hvor ungdom som tilbød seksuelle tjenester kunne

tenkes å oppholde seg. Svaret var som regel «nei, vi vet ikke om mange unge jenter eller unge gutter som opererer som prostituerte på den måten, men at det er etterspørsel, det vet vi». Etterspørselen er der. Det er det ingen tvil om. Men finnes det også definerte *markeds plasser* hvor unge mennesker tilbyr sex?

3.7 Arenaer

Gjennom flere år fram til midten av 1980-tallet var Stenersgate bak Oslo City et definert prostitusjonsmarked for de unge. I likhet med hva Pro-sentret fant i sin undersøkelse fra 1996 (Isachsen, Gjerpe & Jessen 1996), har vi ikke fått fram data som utpeker etablerte prostitusjonsområder spesielt for unge – verken i Oslo eller andre byer i Norge. Både utekontakt og politi opplyser at de en *sjelden* gang treffer svært unge jenter i prostitusjonsstrøket i Oslo, Stavanger eller Bergen. Men enten synes de aktuelle ungdommene å være så sjelden eller kortvarig i området at de sjelden oppdages, eller – og det er mer sannsynlig – så er det rett og slett ikke mange unge på strøket. For gutter var tidligere Østbanen i Oslo og for eksempel Jernbanen i Trondheim etablerte områder for gutteprostitusjon. Tilsynelatende er også dette markedet flyttet, eller eventuelt så flyktig at det kontinuerlig beveger seg og blir vanskelig å få øye på for politi, uteseksjon og Pro-sentrets feltarbeidere. Andre kjente arenaer for unge gutter er offentlige bad, som Bislet Bad og delvis Tøyenbadet i Oslo, eller parker og andre definerte cruisingsteder. Disse stedene benyttes imidlertid også til vanlig sjekking. For potensielle «kunder» vil det derfor som regel oppfattes som unødvendig å måtte betale for en seksuell opplevelse som de også kan få gratis. På den annen side vil nok få av de aller yngste guttene delta i vanlig «cruising», uten at det er del av en økonomisk transaksjon. Dessuten tyder mye på at enkelte menn kan føle lyst og seksuell glede ved å *betale* for slike tjenester. Til slutt vil nok penger eller andre goder også innebære makt og derved en mulighet for å *definere* situasjonen og også å *kreve* bestemte former for seksuell samhandling eller klart definerte seksuelle tjenester.

Et annet marked som lenge har vært definert som arena for etablert prostitusjon, er kontaktannonsebladene. I løpet av de siste årene er det blitt forbudt både å åpent annonsere at man tilbyr seksuelle tjenester mot betaling, og å kjøpe sex av personer under 18 år. En gjennomgang av kontaktannonsene i disse bladene viser ingen åpenbare brudd på disse reglene. Likevel er det ikke tvil om at det dreier seg om prostitusjon. Formuleringene i annonsene er ofte av typen «søker generøs mann for deilig treff» og

lignende, mens bildene og andre ting i teksten ikke levner mye tvil om hva som skjuler seg bak annonsen. Annonsebladet *Kontakts* lederspalte harselerte over denne dobbeltmoral i det første nummeret etter at regelen trådte i kraft. Heller ikke er det mulig å finne annonser hvor gutten eller jenta som figurerer i annonsen har oppgitt sin alder til å være under 18 år. Hvorvidt det likevel finnes personer som i realiteten er under 18 år, skal være usagt.

De siste årene har annonsemarkedet i stor grad forflyttet seg over fra trykte kontaktblader til internett. Å annonsere på internett har flere åpenbare fordeler for dem som tilbyr eller etterspør sex. Det er billigere, den som ønsker å legge inn annonse trenger ikke å sende inn bilde og tekst til noen instans, men kan legge det ut på internett på egenhånd. Kontakt kan oppnås med potensielle kunder uten at verken selger eller kjøper behøver å avsløre sin identitet eller bosted, annonser kan legges ut og fjernes igjen kort tid etter dersom man ønsker det, kjøperen behøver ikke å stille seg til skue ved å kjøpe magasinet i en kiosk, men kan sitte hjemme i sin egen stue osv. En annonse på internett er mer uforpliktende og enklere, – og langt vanskeligere å skaffe seg oversikt over for dem som ønsker å overvåke markedet og slå ned på lovbrudd. De mest brukte websidene skifter stadig, folk går under falsk identitet uten å oppgi telefonnumre eller annet identifiserende materiale osv. En rask titt på et knippe annonsesteder på internett og en samtale med Øyvind Moestue ved Pro-sentret gir imidlertid ikke inntrykk av at verken gutter eller jenter under 18 år som selger sex i særlig grad dukker opp her. På den annen side er det enda større sannsynlighet for at det kan finnes unge som lyver på alderen her, enn i de etablerte annonsebladene.

Felles for prostitusjonsstrøkene, annonsebladene og kontaktannonsene på internett er at de er etablerte kontaktarenaer for prostituerte, kjent både for dem som benytter seg av dem og for andre. Vivian visste straks hvor hun skulle dra da hun var på rømmen fra barnevernet og trengte penger. «Alle vet hva strøket er», sa hun. Marianne hadde en annonse på internett der hun tilbød sine tjenester. Som Liv Jessen skriver (Jessen 1998), er det stor sannsynlighet for at stor tilgjengelighet i prostitusjonsmarkedet kan virke befordrende på prostitusjon. Vi oppfatter det derfor som viktig at det ikke synes å være et definert og synlig marked, spesielt for ungdom som selger sine tjenester. Videre er det god grunn til å *hindre* at et ungdomsmarked får fotfeste igjen, enten det er på gata, i annonseblader eller på internett. Felles for disse tre arenaene er at de er synlige, ikke bare for kundene, men også for ungdom som av ulike grunner ser på prostitusjon som et mulig alternativ. Synlige, etablerte prostitusjonsarenaer som er åpne for ungdom virker etter all sannsynlighet rekrutterende.

Men hvis ungdom under 18 år ikke er tilstede eller er «umulig» å finne på etablerte prostitusjonarenaer, hvor er de da? Historiene våre viser et stort spenn av mulige kontaktsteder og kontaktformer, fra omgangskretsen slik som Cathrine, i nabolaget slik som Bente og Per Arne, i sentrumsgater slik som Vivian og Gibril, eller chat-grupper eller annet på internett slik som Mikal, Marianne og Cathrine. Felles for disse fire arenaene er at de normalt *ikke* er definerte områder for kontaktformidling av seksuelle tjenester.

Kanskje kan vi se på steder som disse som mer eller mindre befestet med risiko i forhold til sexsalg. Normalt ville verken ungdoms vennekrets, kjæresteforhold eller nabolag oppfattes som slike «risikoarenaer». Når det gjelder miljøer av ungdom med atferdsvansker eller rusinvolvering vil disse nok lettere gis en slik merkelapp. Kvinner i rusmiljøer vil normalt ha større risiko for å bli utsatt for seksuelle overgrep, jenter i tilknytning til småkriminelle guttegjenger likeså (Pedersen og Aas 1995). Et fellestrekk i flere av historiene var dessuten at helt unge jenter hadde fått voksne kjærester, og mange av disse kjærestene var involvert i rusmisbruk og kriminalitet. Kanskje også det å ha en voksen kjæreste i ungdomsalderen kan bidra til å øke risikoen? Hvem er de voksne som ønsker seg eller tar til takke med en kjæreste som er 10 år yngre *og* under den seksuelle lavalder? Vi er også vant til å forestille oss at belastede, sentrumsnære nabolag utgjør en større risiko for ungdom enn veletablerte nabolag i utkanten av byen. Likevel kan det finnes miljøer eller enkeltpersoner i alle lokalsamfunn som trekker til seg ungdom i drift.

Mer åpenbar risiko er vi vant til å tenke om storbyers sentrumsgater og etterhvert også om internett. I Oslo har området rundt kjøpesenteret Oslo City lenge vært et tilholdssted for ungdom fra hele byen. Grupper av ungdom trekker dit etter skoletid og holder til der utover kvelden og i helgene. Mange har advart om Oslo City som fritidsarena, også i forbindelse med sexsalg. Her finnes en nærhet til Oslos etablerte voksen-prostituert-strøk, likeså til områder der narkotika omsettes åpenlyst. Parallelt kan vi se for oss at det er definerte områder på internett for formidling av sex og porno, og at kontaktsteder og chat-grupper kan ligge i større eller mindre grad i «nærheten» av disse. Ungdommene som bruker chat-sider som for eksempel BA-snakk, Eros-chat, Mirc/Irc eller Gaysir vil, enten de er uskyldige/uvitende eller ikke, kunne komme til å bevege seg inn på felter der voksne dominerer, og der det skjer åpenlys seksuell kontaktformidling. På samme måte som ungdommene ved Oslo City, kan de selv oppfatte det de driver med (å henge sammen i sentrum eller chatte med andre ungdommer på internett) som en ungdomsstyrt aktivitet som ikke har noe med kommersiell

sex eller risikoatferd å gjøre. Likevel vet vi at de uforvarende kan komme til å få tilbud fra voksne eller med overlegg kan søke relasjoner som kan resultere i tilbud fra voksne, om sex eller bytte av sex mot penger. Ungdommene selv har ikke, verken i sentrum eller på chatte-grupper, full kontroll over situasjonen.

Internett er et kommunikasjonsverktøy, en informasjonsbank og en markeds plass som speiler den «virkelige» verden. Hvis vi tenker oss at det er en risiko for ungdom å bli utsatt for seksuelle overgrep i ulike situasjoner; på ungdomstur til en stor fotballturnering, på fyllefest med jevnaldrende ungdommer, i sentrumsgater på sen kveldstid, i rusmiljøer — så vil det på samme måte med internett kunne tenkes slike «fortetninger» av risiko. På chatte-steder med et utilslørt seksuelt tilsnitt, som for eksempel Eros-chat eller mirc-kanalen gay.no vil risikoen for «slibrige» forslag og tilbud om sex for penger være stor. Mikal visste hva han bega seg inn på når han kontaktet menn på slike kanaler over internett. Forskjellen mellom situasjonen utenfor Oslo City eller Østbanen sent en kveld og slike chat-situasjoner, er at ungdommene ikke har samme mulighet for å vurdere den personen de snakker med ut fra vanlige kjennetegn som klesdrakt, alder og utseende. På internett kan man være «hvem man vil». På den annen side har man muligheten til å trekke seg ut når som helst uten at noen skade har skjedd. Det var ikke det Cathrine gjorde. Hun tok sjansen og møtte sin chat-kontakt i RL: «real-life». Det er ikke urimelig å anta at hans og hennes forventninger til kveldens treff var svært ulike.

Samtidig kan man også tenke seg at det er en type risiko knyttet til treffsteder på internett som vi *ikke* vanligvis oppfatter som slike fortetninger av risiko. Det finnes chat-grupper for så mangt, for eksempel i forbindelse med fotballklubber, dataspill eller andre ting som interesserer ungdom. Det finnes rent ungdomsdefinerte snakkegrupper hvor praten kan dreie seg om hverdagslige ting som å gjøre lekser, hvilken film man har sett, den siste matteprøven eller mammas mas om at man må rydde på rommet sitt. Hvordan kan man vite hvem man chatter med, uten annet å vurdere det ut fra enn et fiktivt kallenavn og sparsomme opplysninger? Sannsynligvis vil slike ansamlinger av ungdommer, kanskje naivt eksplorerende i en spennende cyber-verden av jevnaldrende, også kunne tiltrekke seg voksne personer med mindre naive hensikter.

De ungdommene og de historiene som er presentert i dette kapitlet, speiler bredden og det typiske vi fikk høre fra ungdomsarbeiderne. Igjen er det viktig å understreke at det vi får formidlet til oss er påvirket av hvem vi spør. Dette er historier slik de er sett gjennom ungdomsarbeideres briller. I likhet

med de tidligere undersøkelsene som hittil er presentert, er dette med andre ord en representasjon av et selektert utvalg.

Hvordan skal vi klare å få løftet blikket fra dette avgrensede utviklingspunktet og få mer overblikk over ungdomsbefolkningen som helhet? En mulig måte å gjøre dette på er ved store survey-undersøkelser, slik som undersøkelsen *Ung i Oslo*. I det neste kapitlet skal vi presentere resultatene fra denne undersøkelsen. Sannsynligvis vil *Ung i Oslo*-undersøkelsen vise et langt bredere bilde enn studier basert på selekterte utvalg og kvalitative intervjuer: Her får vi representert ungdom som har en tilfeldig erfaring, ungdom som har flere erfaringer, men hvor dette vil tilhøre en bestemt og avgrenset periode av livet, og ungdom som vi kan komme til å finne igjen på det etablerte prostitusjonsmarkedet om ti år. Det de har felles er at de på et eller flere tidspunkt har opplevd noe som de selv opplever som å «utføre seksuelle tjenester mot betaling». Samtidig er det, som vi kommer tilbake til mot slutten av rapporten, ikke slik at samtlige av de ungdommene som vi har presentert i dette kapitlet nødvendigvis ville vært å finne igjen under kategorien «ungdom som selger sex» i det neste.

4 Sexsalg blant ungdom i Oslo

Det finnes bare noen få undersøkelser av ungdom som selger eller bytter seksuelle tjenester. Bare en liten del av disse undersøkelsene baserer seg på de svarene man får dersom man spør *vanlige* ungdommer, såkalte normalpopulasjonsutvalg. Utgangspunktet her er altså et annet enn i de undersøkelsene vi refererte i kapittel 2 og 3. Det er ikke voksne/etablerte prostituerte ungdomstid vi følger, heller ikke spesielt utsatte ungdommers livssituasjon hvor sexsalg kan inngå. Isteden tar en for seg en gruppe helt vanlige ungdommer og spør: Hvor stor andel av dem er det som har erfaringer med salg eller bytte av seksuelle tjenester? Hva kjennetegner disse ungdommene til forskjell fra ungdom som ikke har disse erfaringene?

Denne typen undersøkelser gir, i større grad enn undersøkelser basert på selekterte utvalg, en mulighet til å beskrive et bredere spekter av mulige innganger til sexsalg blant ungdom. Finnes det ungdommer som ikke fra før er tungt involvert i rusmiddelmisbruk eller kriminalitet, som ikke er i sterk konflikt med familie og institusjoner rundt seg, og som ikke blir synlige for «det offentlige blikket», men som likevel har erfaringer med sexsalg – så har vi muligheten til å finne dem i spørreundersøkelser basert på normalpopulasjonsutvalg.

Dette kapitlet vil i hovedsak konsentrere seg om en undersøkelse gjort i Oslo på midten av 90-tallet – *Oslo-undersøkelsen 1996*. Hvordan datainn-samlingen til denne undersøkelsen ble gjennomført står det mer om i innledningskapitlet. Utover denne undersøkelsen finnes det bare et fåtall tilsvarende studier som kort skal beskrives.

4.1 Tidligere undersøkelser av sexsalg basert på normalpopulasjonsutvalg – voksne og unge

I Norge har det ofte vært Folkehelsas seksualvaneundersøkelser som har bidratt til kunnskap om den norske befolkningens seksuelle erfaringer. I 1992 ble et representativt utvalg nordmenn spurt om de i løpet av livet sitt hadde solgt seksuelle tjenester (Folkehelsa 1993). Det er viktig å være klar over at svarprosenten i undersøkelsen var relativt lav. For kvinner var den 52,5 prosent og for menn var den 43,6 prosent, og det var slik at en større gruppe av de yngste (18–32 år) svarte på spørreskjemaet, sammenlignet med de eldste (opp til 60 år). Dette får betydning fordi vi kan anta at de som valgte å ikke svare på spørreskjemaet (og det gjaldt i dette tilfellet nesten halvparten

av utvalget) kan ha en annen seksualatferd enn de som svarte. Sannsynligheten er stor for at det finnes en større andel med prostitusjons-erfaring blant ikke-svarerne.

Likevel viser resultatet at 0,8 prosent av de 4760 respondentene i 1992 svarte at de noen gang hadde solgt seksuelle tjenester. Ser vi på kvinner og menn hver for seg, var det 1 prosent av mennene (18 menn) og 0,6 prosent av kvinnene (15 kvinner) som svarte bekreftende på spørsmålet. 40 prosent av dem som hadde solgt seksuelle tjenester hadde gjort det en eller to ganger, resten hadde gjort det flere ganger. Åtti prosent var 20 år eller yngre første gang de solgte seksuelle tjenester. En stor andel av disse 33 personene oppgir at de har hatt seksuell kontakt med eget kjønn (64 prosent), noe som gir en indikasjon på at det for mennenes del kan ha vært salg av seksuelle tjenester til andre menn. Sammenlignet med resten av utvalget, hvor erfaringer med intravenøs narkotikabruk er svært sjelden rapportert (0,7 prosent), er det en stor andel av personene med sexsalg-erfaring som har brukt narkotika intravenøst (21 prosent).

Det overraskende i denne undersøkelsen er kanskje først og fremst at det er flere menn enn kvinner som rapporterer erfaring med salg av seksuelle tjenester. Som nevnt er det både i for eksempel media og i undersøkelser av prostitusjon, langt mindre fokus på salg av sex mann og mann i mellom. En tilsvarende studie av befolkningen i den amerikanske byen St Louis viser imidlertid det samme. Der var det fire prosent av mennene og to prosent av kvinnene som krysset av på at de noen gang i livet sitt hadde solgt seksuelle tjenester (Cottler, Helzer & Tipp 1990).

Når det gjelder *ungdom* finnes det i Norden to tilsvarende undersøkelser som disse og som undersøkelsen fra Oslo som vi skal beskrive nedenfor. I en surveyundersøkelse som ble distribuert til alle ungdommer på Island i oktober 2000, besvarte 8898 (71 prosent) av ungdommene blant annet et spørsmål om hvorvidt de noen gang hadde solgt eller byttet seksuelle tjenester mot penger, gaver eller andre gjenytelser (Ásgeirsdóttir 2001, upubliserte data). I denne undersøkelsen fant Ásgeirsdóttir at det var 1 prosent av jentene og 3,5 prosent av guttene som hadde hatt denne erfaringen én eller flere ganger i sitt liv. I en representativ skoleundersøkelse av ungdom i alderen 13–17 år fra Trondheim som ble gjennomført i 1994, oppga 1,3 prosent at de hadde utført seksuelle tjenester mot betaling i løpet av de siste 12 måneder. Om lag halvparten av disse oppga at de hadde gjort det bare én gang (Thoresen 1995).

Så vidt vi vet er det ikke publisert andre befolkningsstudier hvor spørsmålet om salg av seksuelle tjenester har inngått. Derfor vet vi lite om hvor

utbredt det er med denne typen erfaringer blant ungdom i den vanlige befolkningen, eller hvorvidt ungdommer med slike erfaringer allerede i utgangspunktet tilhører en liten og avvikende minoritet. Den foreliggende Oslo-undersøkelsen tar sikte på å beskrive forekomsten av salg av seksuelle tjenester i et utvalg skoleungdommer fra den allmenne ungdomsbefolkningen i Oslo. Videre vil vi undersøke om ungdom med en slik erfaring bærer de samme karakteristika som ungdommer med sexsalg-erfaring fra selekterte utvalgsundersøkelser.

4.2 Ung i Oslo: Forekomst av erfaring med salg av seksuelle tjenester

Det var 1,4 prosent av alle ungdommene som besvarte undersøkelsen, som oppga at de noen gang hadde «utført seksuelle tjenester mot betaling» (n=148). Blant guttene var det også her flere (2,1 prosent) enn blant jentene (0,6 prosent) som rapporterte en slik erfaring. Gjennomsnittsalderen for førstegangserfaring var 13,5 år for gutter og 14,1 år for jenter². Det var 127 ungdommer som hadde solgt sex i løpet av det siste året. Av disse var det 31 prosent som hadde gjort det 1–3 ganger, mens 52 prosent hadde gjort det mer enn 10 ganger. Tallene ligger dermed ikke langt unna det som Folkehelse og den Islandske studien rapporterte, både når det gjelder prevalens og andel som kan oppfattes som «gjengangere». Hva kjennetegner denne gruppen ungdommer når vi sammenligner dem med ungdom som ikke oppgir sexsalg-erfaring? Vi har gjennomført analyser av en rekke av de vanlige risikofaktorene når det gjelder sosial bakgrunn, familieforhold, skoletilpassning, atferdsproblemer, rusmiddelbruk og seksuelle erfaringer. Vi har også sett nærmere på ungdommenes holdninger til homofile og hvilken kontakt de har hatt med hjelpeapparatet som utekontakt og barnevern. Avslutningsvis vil vi også undersøke om det er ulike grader av involvering i sexsalg, om det kan tenkes at det finnes grupper av ungdom som har erfaring med salg av seksuelle tjenester, men som *ikke* bærer de kjennetegnene som vi kunne forvente ut fra analysene.

4.3 Sosial bakgrunn og familieforhold

Ut fra tidligere forskning referert i forrige kapittel, kunne vi forvente oss at hovedtyngden av ungdom med sexsalg-erfaring i Osloundersøkelsen, også

² Standardavvik (SD) gutter=2.0, SD jenter =1.7. Forskjellen var ikke signifikant.

ville ha bakgrunn fra arbeiderklassen eller bære tegn på dårlige oppvekstvilkår.

Overraskende nok var det nesten ikke forskjell mellom ungdom med ulik sosio-demografisk bakgrunn (målt ved fars og mors yrke) når det gjaldt hvor mange som hadde erfaring med salg av sex. Likeledes var det ikke slik at ungdom med foreldre som var arbeidsløse eller gikk på trygd/sosialhjelp oftere hadde solgt sex. Heller ikke fant vi forskjeller i forhold til hvor mange rom ungdommene oppgav at de hadde i leiligheten, eller i hvilket område av byen de bodde i – øst eller vest. Oslos demografiske sammensetning innebærer til dels en markant ulikhet i inntekt, utdanning og andre sosiale forhold mellom østkanten og vestkanten. Når vi ikke finner slike forskjeller bidrar dette til å forsterke inntrykket av at sexsalg-erfaring var svært jevnt fordelt mellom ungdom av ulike sosio-økonomiske lag. Det var dessuten ikke forskjell mellom ungdom med innvandrerbakgrunn og norskfødte ungdommer.

Når det gjaldt ungdommenes familiebakgrunn, var det to forhold som så ut til å ha en innvirkning på sannsynligheten for å ha erfaringer med sexsalg. Ungdommer som hadde opplevd samlivsbrudd mellom foreldrene, og som derfor levde sammen med én av foreldrene eller med én av foreldrene og en steforelder, hadde opptil dobbelt så stor sannsynlighet for å oppgi erfaring med sexsalg, enn andre ungdommer. Det var også slik at ungdommer med sexsalg-erfaring i gjennomsnitt oppga foreldrenes alkoholkonsum som høyere enn ungdommene uten sexsalg-erfaring. Tendensen går med andre ord i retning av at urolige familieforhold og høyt alkoholforbruk hos foreldrene i større grad kjennetegner ungdom som har solgt sex enn andre ungdommer. Likevel fant vi ikke at det var forskjell mellom ungdommenes rapportering av nivå av foreldrekontroll og oversikt over sine barns fritid. I følge ungdommene selv vet foreldrene stort sett hvor de er og hvem de er sammen med på fritiden.

4.4 Skoletilpasning, atferdsproblemer og rusmiddelbruk

I tråd med de manglende forskjellene når det gjaldt ungdommenes sosiale bakgrunn, fant vi overraskende nok at unge med sexsalg-erfaringer også når det gjelder skolekarakterer befant seg omtrent på gjennomsnittet. Når vi derimot spurte om mer konkret kunnskap, for eksempel hvem som var statsminister i Norge og hvem som var ordfører i Oslo, hadde gutter med sexsalg-erfaring noe lavere kunnskapsnivå enn andre gutter. Blant jenter var det ingen forskjell.

Både blant gutter og jenter var det derimot slik at de som hadde erfaringer med salg av sex langt oftere oppga at de hadde vært i Oslo sentrum, særlig i området rundt Oslo City og Sentralbanestasjonen, på kveldstid og også etter midnatt i løpet av en uke. Gjennomsnittlig antall slike netter (etter midnatt) per uke for andre ungdommer var 0,24 for gutter og 0,15 for jenter, noe som innebærer at omtrent én av fire gutter og én av seks jenter hadde vært i sentrum om natten i løpet av den uken vi målte. For ungdommene med sexsalg-erfaring var gjennomsnittet både for gutter og jenter godt over én natt i uken. Fra andre typer undersøkelser av ungdom og mer etablert prostitusjon, vet vi at området rundt Sentralbanestasjonen ofte har vært utpekt som en arena for kontakt mellom kjøper og selger av sex.

Blant gutter fant vi signifikante sammenhenger mellom sexsalg og både ensomhet og angst-/depresjons-symptomer. Guttene som hadde erfaring med sexsalg oppga oftere at de var ensomme, at de kunne bli plutselig redd uten grunn, at de hadde søvnproblemer, at de følte seg trist eller nedstemt, sammenlignet med andre gutter. Sammenhengen pekte i samme retning blant jenter, men her var sammenhengen ikke signifikant.

Det sterkeste mønsteret vi fant var imidlertid knyttet til alle former for atferdsproblemer og rusbruk, både for gutter og jenter. Ungdommer som hadde solgt sex hadde langt høyere nivå av problematisk atferd som for eksempel vold, hærverk og vinningskriminalitet. De oppga langt oftere å være ofre for vold og ofre for trusler om vold. De rapporterte høyere nivåer av alkoholrelaterte problemer, slik som å ikke klare å gå på skolen pga. drikking dagen før, å ha blackouts eller krangler i forbindelse med drikking. De hadde også langt høyere nivå av bruk av narkotiske stoffer, særlig heroin. Heroin er i svært liten grad utbredt blant ungdommer i denne aldersgruppen i Oslo, bare 1,4 prosent av guttene og 0,5 prosent av jentene i undersøkelsen oppgir å ha hatt befatning med heroin i løpet av de siste 12 måneder. Blant gutter med sexsalg-erfaring var det derimot hele 32,8 prosent som hadde brukt heroin, blant jenter 11,6 prosent. At det er en såpass stor gruppe blant disse ungdommene som har brukt heroin peker kanskje i retning av at sexsalg for enkelte av dem er knyttet til en økonomi der stoff og sex selges og byttes. Dette poenget understrekes også av at ungdommene med sexsalg-erfaring i langt større grad enn ungdommer uten sexsalg-erfaring, oppga at de to beste *vennene* deres var involvert i problematferd, alkohol- og rusmisbruk. Dette tyder på at en del av ungdommene inngår i et sosialt miljø der problematferd og rusbruk er mer utbredt enn i den allmenne ungdomsbefolkningen.

4.5 Seksuelle erfaringer og holdning til homofile ungdommer

Noe overraskende var det at så mange som 35 (23,6 prosent) av de 148 ungdommene som hadde solgt sex, ikke hadde debutert seksuelt (samleie). Sett under ett, var det likevel en sterk sammenheng mellom sexsalg-erfaring og alder for seksuell debut og antall seksualpartnere. For både gutter og jenter var det en mye høyere andel som oppga at de hadde solgt sex blant dem som hadde debutert seksuelt før de fylte 14 år, sammenlignet både med dem som ikke hadde debutert i det hele tatt og med dem som hadde debutert da de var 14 år eller eldre. Guttene som oppga den laveste seksuelle debutalder (8–11 år) hadde 15 ganger så stor sannsynlighet for å ha sexsalg-erfaring sammenlignet med gutter som ikke hadde debutert. For jenter var risikoen enda større; jenter med debutalder 8–11 år hadde 85 ganger større sannsynlighet for å ha solgt sex enn jenter som ikke hadde debutert. I undersøkelsen gjelder dette svært få personer, slik at tallene er usikre, men trenden er entydig: Lav debutalder gir høyere risiko for sexsalg, og sammenhengen er sterkere for jenter enn for gutter. En seksuell debut i en så lav alder som 8–11 år, men også under 14 år, kan vi anta for manges del ikke er et resultat av veloverveide valg, men i realiteten overgrep i barneårene. Om det er tidlig seksuell debut eller seksuelle overgrep som skjuler seg bak den enormt sterke forbindelsen til salg av seksuelle tjenester, er kanskje underordnet. Det slående er hvordan dette funnet ser ut til å reflektere det som er beskrevet i så mange undersøkelser av ungdom og voksne i prostitusjon; at svært mange er introdusert til seksualitetens verden i en alder hvor man vanligvis oppfattes som barn langt under den seksuelle lavalder.

Det samme mønsteret fant vi når det gjaldt antall sexpartnere. Til en viss grad kan disse sammenhengene sies å være tautologiske, siden det ganske sikkert er en del av ungdommene som oppfatter sine «kunder» som «sexpartnere». Likevel er mønsteret så tydelig at det likevel bør framheves: Sammenlignet med gutter med ingen sexpartnere, var risikoen for sexsalg tredoblet for gutter med 1–5 partnere, 13-doblet for gutter med 6–10 partnere og 22-doblet for gutter med 11 eller flere sexpartnere. For jenter var sammenhengen enda sterkere: Jenter med 1–5 partnere hadde 10-doblet risiko for sexsalg, og henholdsvis 50-doblet og 150-doblet risiko med stigende antall partnere. Uten tvil er erfaringer med salg av seksuelle tjenester knyttet til en forhistorie med tidlig seksuell debut og et stort antall seksualpartnere.

Dessverre inneholdt ikke spørreskjemaet spørsmål som gjorde det mulig å identifisere ungdommer med en homofil seksuell orientering. Med tanke på den høyere andelen gutter med sexsalg-erfaring, gutter som må

antas å ha solgt eller byttet seksuelle tjenester først og fremst med menn, ville det vært interessant å undersøke hvorvidt en homoseksuell preferanse kunne sees som en risikofaktor for sexsalg blant gutter.

Som en indikasjon på hvordan ungdommene forholder seg til homoseksualitet kan vi likevel benytte et spørsmål som inngår i et større batteri om ungdomskulturelle preferanser, og som måler holdning til homofile ungdommer. Spørsmålsbatteriet inneholder 30 ulike ungdomsgrupper («Skinheads», «idrettsungdom», «ungdom som får gode karakterer» osv.) som ungdommene blir bedt om å vurdere: «Hvor godt liker du...?» på en skala fra 1–10, hvor 10 indikerer at ungdommene liker gruppen og det de driver med, svært godt. Tankegangen er at ungdom ved å si noe om hvem de liker og ikke liker, i realiteten sier noe om hvem de identifiserer seg med i det ungdomskulturelle landskapet – hvem de *er*. I tidligere undersøkelser har vi for eksempel funnet at ungdom som har positive holdninger til homofile, også har positive holdninger til miljøvernere og negative holdninger til innvandringsmotstandere: kanskje et tegn på en rød-grønn radikal politisk profil? (Bakken 1998). En positiv holdning til homofile er ofte sterkere hos jenter enn hos gutter, og den er økende med stigende alder i ungdomsårene (Hegna 1996).

Generelt i denne undersøkelsen var det relativt få som hadde en utvetydig sympati for homofile ungdommer: Ser vi på gruppa som ga de høyeste poengene på skalaen (9–10 poeng), gjaldt dette 4,9 prosent av guttene og 13,1 prosent av jentene. Blant gutter var det derimot en sterk sammenheng mellom sexsalg-erfaring og sympati for homofile, mens det for jenter ikke var en slik sammenheng. Gutter som hadde solgt sex hadde sterkere sympati for homofile enn andre gutter.

Vi kan ikke vite hva som skjuler seg bak en slik sammenheng. På den ene siden kan det tenkes at gutter med sexsalg-erfaring har større kjennskap og nærhet til homofile menn (som kunder), og at de derfor også har lettere for å vise sympati for denne delen av befolkningen. En annen forklaring er at vi her rett og slett ser tegn på egen identifikasjon som homofil. For å undersøke temaet videre delte vi guttene med erfaring med salg av sex i to: de som hadde sterk sympati for homofile ungdommer (24 gutter – disse utgjør 20,7 prosent av dem med sexsalg-erfaring), og de som ikke viste en slik utvetydig sympati (92 gutter). Deretter sammenlignet vi de to gruppene på de samme variablene som vi har gått gjennom tidligere. Analysen viste at det var flere forskjeller mellom dem. Gutter med sexsalg-erfaring og sympati for homofile rapporterte generelt mer psykososiale problemer og en mer annerledes livsstil enn de andre guttene som hadde erfaringer med salg av sex. De rapporterte mer inter-

naliserende problemer (angst og depresjon), de var mer involvert i atferdsproblemer, de hadde langt høyere skåre på et samlemål for bruk av illegale stoffer, og de hadde også oftere venner som hadde de samme problemene.

I hvilken grad hadde ungdommene kontakt med institusjoner som er etablert for å hjelpe ungdom med psykososiale problemer? Generelt kjenner ungdommene ikke til, eller i bare liten grad til, institusjoner som sosiallærer (gutter=73 prosent og jenter=65 prosent), PP-tjeneste (89 prosent og 85 prosent), helsestasjon for ungdom (84 prosent og 74 prosent), barnevern (80 prosent og 73 prosent) og utekontakt (93 prosent og 91 prosent) (Pedersen & Hegna 2000). Et lite mindretall på 2,3–7 prosent har hatt kontakt med disse institusjonene. Færrest hadde hatt kontakt med utekontakten, noe som nok speiler hvordan utekontakten er noe annerledes organisert i Oslo sammenlignet med mindre byer utover i landet, hvor utekontakten arbeider mer generelt i forhold til ungdomsmiljøet og skolene.

De ungdommene som hadde erfaring med salg av sex hadde gjennomgående hatt mer kontakt med slike institusjoner enn andre, men også her var det slående at et lite mindretall rapporterte slik kontakt. Hos guttene gjaldt dette 7–12 prosent for de enkelte tiltakene, hos jentene varierte det mer. Vi summerte alle tiltakene og undersøkte hvor mange som hadde hatt kontakt med minst ett tiltak. Vi fant da at det gjaldt 14,7 prosent blant dem som ikke hadde solgt sex, mot 33,1 prosent av dem som hadde denne erfaringen ($p < 0.0001$). To av tre blant dem som hadde solgt sex, var altså ukjente for de delene av hjelpeapparatet vi her har kartlagt.

4.6 Grader av involvering i sexsalg

De som hadde solgt sex viste en stor grad av variasjon med hensyn til antall ganger i løpet av det siste året de hadde solgt seksuelle tjenester. Snaut én av tre hadde gjort det 1–3 ganger, drøyt halvparten hadde gjort det mer enn ti ganger. Et høyt antall ganger vil i sterkere grad indikere involvering i etablert prostitusjon eller fast forbindelse til en/flere menn som tilbyr penger eller andre goder i bytte mot sex. Er det da forskjell mellom den gruppa ungdommer som oppgir et lavt antall ganger og de som oppgir et antall per år som vi med større sikkerhet kan kalle regelmessig? Vi sammenlignet disse to gruppene på de samme variablene som vi har benyttet tidligere. Gruppen med høy frekvens av sexsalg skilte seg fra den mer «eksperimenterende» gruppa på flere måter. De opplevde sterkere følelse av ensomhet, de oppga i gjennomsnitt en lavere seksuell debutalder (12,5 år mot 13,7 år), de oppga lavere gjennomsnittlig alder for første gangs sexsalg (12,3 år mot 14,6 år), de var oftere i Oslo sentrum etter midnatt (1,5 netter per uke mot 0,75 netter per

uke) og en større andel av dem hadde brukt heroin (39 prosent mot 21 prosent).

4.7 Multivariate modeller

Oppsummeringsvis var det altså overraskende få sammenhenger mellom sexsalg og sosiodemografiske kjennetegn og ulikheter i familiebakgrunn. Det så også ut til at ungdommene med en slik erfaring klarte seg relativt bra på skolen. Siden dette er en skoleundersøkelse, vil jo også ungdommer som har droppet helt ut av skolen i liten grad inngå i undersøkelsen, en gruppe i ungdomsbefolkningen som kan tenkes i enda høyere grad å ha erfaringer med sexsalg. Det som først og fremst kjennetegnet ungdommene med erfaring med salg av seksuelle tjenester, var en langt tidligere samleiedebut, flere seksualpartnere, hyppige opphold i Oslo sentrum på kvelds- og nattestid og ikke minst: de rapporterte atferdsproblemer, alkoholproblemer og bruk av illegale stoffer i en helt annen grad enn andre ungdommer.

For å analysere disse forholdene i mer detalj benyttet vi multivariat logistisk regresjon separat for gutter og jenter: Hvilke forhold er det som har sterkest betydning for risikoen for sexsalg? Er det forskjeller mellom gutter og jenter?

For guttene var det fremdeles, når vi tok hensyn til de andre faktorene, en sterk sammenheng mellom sexsalg og positive holdninger til homofile, som ikke var der for jenter. Guttene viste også i motsetning til jentene, en stigende risiko for sexsalg jo høyere på skalaen for atferdsproblemer og småkriminalitet de kom. For jentene var det derimot av stor betydning om de hadde vært utsatt for alvorlig grad av voldelig viktisering. Jentene var også mer risikoutsatt dersom de hadde et alkoholforbruk som bidro til at de stadig opplevde problemer knyttet til dette: triste perioder, blackouts osv. For både gutter og jenter var det sammenheng mellom sexsalg og bruk av illegale stoffer, men mønsteret var forskjellig: Mens det blant guttene var en sterk sammenheng til bruk av heroin, var det for jentene sammenheng til bruk av ecstasy (MDMA).

4.8 En subgruppe med sexsalg-erfaring – men uten andre særtrekk?

Det er altså i statistisk forstand en rekke kjennetegn som samvarierer med å ha solgt sex. Slike analyser gir oss imidlertid ikke uten videre et godt bilde av mulige subgrupper i materialet. Mere spesifikt skjules for eksempel andelen

av ungdommer som har slike erfaringer *uten* at de synes å ta del i andre tradisjonelle og synlige risikoaktiviteter – som for eksempel småkriminalitet, illegal rusbruk, sentrumspendling om natta. Mens våre tidligere analyser langt på vei har tatt sikte på å få fram særtrekk, er vi altså nå interessert i å avdekke *mangelen* på synlige kjennetegn.

For å danne oss et bilde av størrelsen på en eventuell slik gruppe, lagde vi en indeks for «global risikoatferd». Den består av fire indikatorer: (i) et samlemål på atferdsproblemer, (ii) indeksen for alkoholproblemer (RAPI), (iii) et samlemål på all illegal rusmiddelbruk og (iv) målet på opphold i bykjernen om natta. Hver indikator ble dikotomisert slik at *ingen* involvering ga verdien 0, mens noe involvering ga verdien 1. Unntaket var indeksen for atferdsproblemer. Fordi de mildeste slike problemer er normalatferd – så ble 0–2 problemer gitt verdien 0. Den globale indeksen tar derfor verdier fra 0 (ingen involvering overhodet) til 4 (noe involvering på alle indikatorene). Vi understreker igjen at vi her bruker svært strenge kriterier, fordi vi er ute etter å identifisere ungdommer *uten* slike kjennetegn overhodet.

Tabell 2. Sammenligning av gutter med og uten sexsalg-erfaring og jenter med og uten sexsalg-erfaringer på fire ulike problemindikatorer. Prosent. N=10 828.

	Gutt		Jente	
	Uten sexsalg-erfaring	Med sexsalg-erfaring	Uten sexsalg-erfaring	Med sexsalg-erfaring
Atferdsproblemer				
Ja	40	78	26	63
Nei	60	22	74	37
Total	100	100	100	100
Problemer i forbindelse med alkoholbruk siste 12 måneder				
Ja	37	72	40	81
Nei	63	28	60	19
Total	100	100	100	100
Brukt illegale rusmidler siste 12 måneder				
Ja	15	58	12	56
Nei	85	42	88	44
Total	100	100	100	100
Vært i Oslo sentrum om natten siste uke				
Ja	13	36	10	38
Nei	87	64	90	62
Total	100	100	100	100

Som vi ser av tabellen, er det jevnt over slik at det er lavere andeler som skårer på de ulike problemindikatorene blant ungdom som ikke har solgt sex, sammenlignet med dem som har solgt sex. For eksempel er det 12 prosent av jentene og 15 prosent av guttene uten sexsalg-erfaring som har prøvd/brukt illegale rusmidler siste 12 måneder. Blant ungdommene *med* sexsalg-erfaring er det langt flere, henholdsvis 56 prosent og 58 prosent. Dette bekrefter at det er sterke sammenhenger mellom sexsalg og de risikofaktorene vi tidligere har påvist.

Hvis vi isteden fokuserer på hvor mange som *ikke* skårer på de ulike problemindikatorene, avdekker tabellen at det blant ungdommene som har solgt sex også finnes en gruppe som befinner seg her. Blant guttene med sexsalg-erfaring er det 22 prosent som ikke viser tegn til atferdsproblemer, 28 prosent som ikke har opplevd problemer i forbindelse med eget alkoholforbruk siste 12 måneder, 42 prosent som ikke har brukt illegale rusmidler siste år og 64 prosent som ikke har vært i Oslo sentrum etter midnatt siste uke. Tilsvarende tall for jenter er 37 prosent, 19 prosent, 44 prosent og 62 prosent. Disse ungdommene bærer med andre ord ikke slike kjennetegn som vi vanligvis ville sett som tegn på en problematisk ungdomstid. I hvilken grad er disse indikatorene overlappende? Finnes det en gruppe som er *helt* uten risikokjennetegn blant ungdom som har solgt sex?

Tabell 3. Fordeling på skala over problematferd, etter kjønn og erfaring med sexsalg. Prosent. Antall respondenter i parentes. N=10828.

	Involvering i problematferd					Total
	0	1	2	3	4	
Gutt						
Uten sexsalg	41,2 (2218)	28,3 (1525)	17,8 (959)	9,4 (508)	3,2 (170)	100 (5380)
Med sexsalg	7,8 (9)	13,8 (16)	28,4 (33)	27,6 (32)	22,4 (26)	100 (116)
Jente						
Uten sexsalg	48,7 (2572)	26,4 (1397)	15,2 (804)	7,4 (393)	2,2 (118)	100 (5284)
Med sexsalg	9,4 (3)	18,8 (6)	21,9 (7)	25,0 (8)	25,0 (8)	100 (32)

Forskjellene er signifikant på 0.001-nivå for begge kjønn

Som forventet ser vi at en dramatisk mindre andel både blant gutter og jenter som *ikke rapporterer noe risikoatferd overhodet* blant dem som har erfaring med sexsalg, sammenlignet med dem som ikke har sexsalg-erfaring (for gutter 7,8 prosent vs. 42,2 prosent; for jenter 9,4 prosent vs. 48,7 prosent). Likevel viser funnene også at det for guttene er rundt en av fem og blant jentene en av fire som rapporterer ingen eller bare ett «problem», også når vi kategoriserer på denne svært strenge måten. Sammenhengen er sterkere for

gutter enn for jenter, og fordi det er få jenter med sexsalg-erfaring som inngår i tabellen, kan det være grunn til å tolke resultatene med større forsiktighet for deres del. Vi kan likevel konkludere med at en ikke ubetydelig subgruppe av dem med sexsalg-erfaring synes å være helt eller nesten helt upåfallende med hensyn til de kjennetegnene som vi ellers har dokumentert er svært sterkt assosiert med denne aktiviteten.

4.9 Mulige feilkilder

I undersøkelser som Ung i Oslo 1996 baserer vi oss på svarene som ungdommene gir ved å krysse av og fylle inn et spørreskjema i skoletiden. På den ene side vil det finnes en liten gruppe ungdommer som ikke går på skolen, ca 1,5 prosent av 14–15-åringene, men opptil 5–10 prosent av 16–17-åringene. Blant disse kan vi anta at det finnes en større andel med sexsalg-erfaring enn i den allmenne ungdomsbefolkningen. Hadde vi hatt med dem ville de med andre ord kunne dratt forekomsten av sexsalg noe opp.

På den annen side vet vi ikke hvordan ungdommer som har erfaringer med salg av sex vil reagere når de står overfor et spørsmål om dette i et spørreskjema. Vil tendensen mest sannsynlig gå i retning av at enkelte ungdommer vil skjule at de har en slik erfaring? Eller vil noen ungdommer *uten* sexsalg-erfaring synes det er morsomt å krysse av for at noen «er villig til å betale for å ha sex med meg»? Det er potensielt et problem at vi ikke vet om sexsalg under- eller overrapporteres i surveyundersøkelser. Vi vet at andre typer sensitive spørsmål om seksualitet, illegale stoffer og atferdsproblemer har akseptabel validitet eller en tendens til underrapportering (se f.eks. Rutter, Giller & Hagell 1998). Sterkt stigmatisert atferd, som sexsalg er, vil mest sannsynlig heller underrapporteres enn overrapporteres.

I gjennomføringen av undersøkelsen ble det lagt stor vekt på å understreke at undersøkelsen var fullstendig anonym, og elevene limte selv igjen konvolutten etterpå. Spørsmålet om sexsalg lå «gjemt» mellom en lang rekke andre spørsmål, og de som besvarte spørsmålet positivt ble spesielt sjekket for tull, ulogiske eller «morsomme» svar. At beregningen av forekomst kan antas å være rimelig, bekreftes også av at andre lignende undersøkelser fra Norge (Thoresen 1995) og fra Island (Ásgeirsdóttir 2001, upubliserte data) finner så å si identiske resultater.

Et potensielt større problem er at spørsmålsformuleringen i skjemaet var så knapp at de ungdommene vi putter i samme kategori her, i realiteten kan vise seg å ha svært varierende erfaringer som ligger til grunn for deres svar i spørreundersøkelsen. Hva ligger bak tallene? Disse opplysningene er det

lettere å få tak i gjennom andre typer intervjuundersøkelser, og er et spørsmål vi vil komme tilbake til i konklusjonen av denne rapporten.

Hvis det er noen mulighet for at ungdommene med erfaring(er) med salg av sex kan komme til å finnes igjen på sexmarkedet om noen år, hva er mulig å gjøre for å stoppe utviklingen? Å bidra forebyggende ved å gi ungdom trygge oppvekstvilkår er viktig. De ungdommene uteseksjonen og barnevernet har fortalt om, er imidlertid svært ofte preget av en oppvekst som allerede er skakkjørt. I andre runde blir det dermed viktig å hindre at ungdom kjører seg ytterligere ned på misbruk av dop, og/eller å gi dem kunnskap og selvrefleksjon nok til å klare å si nei, sette egne grenser og bli bevisst gode og dårlige måter å forholde seg til kropp og seksualitet på.

5 Hvem er opptatt av problemstillingen, eventuelt hvorfor ikke?

Bakgrunnen for dette prosjektet var å samle kunnskap som var tilgjengelig i skriftlig form, som rapporter og forskningsartikler, eller i form av kunnskap i bestemte miljøer i Norge. En stor del av prosjektperioden har derfor også gått med til å opprette kontakt med personer i nøkkelposisjoner eller personer som kan ha mye kunnskap om ungdom som selger sex. Ved siden av den konkrete kunnskapen om saker hvor ungdom som selger sex er involvert, og som er formidlet i kapittel 3, har det også vært andre spørsmål vi har vært opptatt av å belyse: Er det noen som arbeider spesielt med problemstillingen ungdom og salg av sex i Norge i dag? I hvilken grad har de offentlige hjelpetjenestene som retter seg mot ungdom fokus på problemer knyttet til sexsalg? Eventuelt hvorfor ikke?

Problemstillingen «ungdom som selger sex» kan være relevant å arbeide med fra (minst) to ulike vinkler: For det første kan institusjoner, organisasjoner eller etater som arbeider med prostitusjon generelt også ha et blikk for ungdom, og for det andre kan institusjoner, organisasjoner eller etater som arbeider med ungdom også ha et blikk for at ungdom kan være involvert i prostitusjon eller sexsalg. En slik tankegang har vært bestemmende for det utvalget av instanser som er trukket fram i denne rapporten. Mer om utvalget finnes i kapittel 1.

5.1 Institusjoner som arbeider med prostitusjon

Viktigst av disse er Pro-sentret. Pro-sentret ble opprettet i 1983 og er Oslo kommunes hjelpetiltak for menn og kvinner med prostitusjonserfaring. I 1994 ble Pro-sentret også utnevnt til statlig kompetansesenter, med landsdekkende veiledning og kunnskapsformidling som en av sine oppgaver.

I rapporten «Ung prostitusjonsdebut» skriver Liv Jessen

Under diskusjonene forut for opprettelsen av kompetansesentret ble det slått fast at 'senteret skal ha kompetanse på området prostitusjon i vid forstand, dvs. både barneprostitusjon, kvinnelig og mannlig prostitusjon...' [...] Selv om sentret i mange år hadde rettet sitt arbeid inn på voksne over 18 år, var det altså gitt klare føringer for at også barneprostitusjon skulle inkluderes i arbeidet. [...] Vi [...] hadde god oversikt over de få ungdommene vi hadde truffet på i disse årene [siden 1983]. Politiet, som hadde anledning til å føre register i prostitusjonsmiljøet

fram til 1990, registrerte et snitt på 15 personer årlig som var under 18 år. [...] Vi visste at det forekom noen unge, men mente bestemt at det ikke fantes mange. (Jessen 1998, s. 2)

Intervju med Liv Jessen og samtaler med andre ansatte bekrefter dette inntrykket: Pro-sentret har ikke kontakt med mange unge prostituerte under 18 år. I sin rapport (1998) diskuterer Jessen hvordan dette kan ha seg, når de samtidig vet at så mange av de voksne prostituerte som de har kontakt med debuterte svært tidlig. Er det Pro-sentret som ikke ser det? Eller er det fordi det ikke er noe å se?

Det er rimelig å anta at det, slik som Pro-sentret, politiet og andre hevder, ikke er mange ungdommer under 18 år som prostituerer seg på Strøket i Oslo. En lignende erfaring blir formidlet i samtaler med personer som jobber med prostituerte i andre byer i Norge, som Bergen, Stavanger og Trondheim. I Bergen arbeider kommunens *Kaja-team* i forhold til kvinner med prostitusjonserfaring og Kirkens Bymisjons *Felix-prosjekt* med menn med prostitusjonserfaring. Definerede områder for prostitusjon, som Strandkaia i Bergen og kaia i Stavanger, oppsøkes sjelden av jenter under 18 år, blant annet fordi kvinnene som vanligvis går der ringer til for eksempel barnevernvakten hvis de ser noen unge jenter, og fordi de unge jentene selv oppfatter prostitusjonsstrøket som et sted for « horer », noe de selv ikke er. Tiltak som hovedsakelig forholder seg til slike etablerte prostitusjonsmarkeder vil dermed mest sannsynlig ikke kunne bli særlig treffsikkert i forhold til ungdom under 18 år.

Personalet ved tiltak som Pro-sentret, *Kaja-teamet* og *Felix-prosjektet* og tilsvarende prosjekter i andre byer innehar imidlertid mye kunnskap og ekspertise i forhold til problemstillingene som andre som arbeider direkte med ungdom kan dra stor nytte av. Gjennom intervjuene med ungdomsarbeidere danner det seg da også et klart bilde av hvilken viktig rolle for eksempel Pro-sentret kan spille som kunnskapsbank og motivator for barnevern og utekontakt. Flere av de intervjuede ungdomsarbeiderne nevnte selv at de hadde fulgt et seminar om ungdomsprostituasjon i Pro-sentrets regi, og at dette både hadde bidratt til å gjøre dem selv mer oppmerksom på og kompetente i forhold til problemstillingen, i tillegg til at det også hadde bidratt til å få spørsmålet om sexsalg blant ungdom opp på dagsordenen i den etaten hvor de selv arbeidet.

Pro-sentret på sin side formidler en frustrasjon over hvor vanskelig det er å nå gjennom til ungdomsarbeidere med informasjon og kunnskap. « Vi vet at vi blir i besittelse av kunnskap som det kan være vanskelig å formidle fordi det ganske enkelt er motstand mot å få den », skriver Jessen (1998, s. 5). Hun

kaller det «ubevisst motstand mot uønsket viten», noe som nok bidrar til at ungdomsarbeidere kan ha vanskelig for å ta utfordringene som problemstillingen selv reiser og utfordringene fra Pro-sentret på alvor. Ikke bare er temaet «ungdom som selger sex» vondt og vanskelig, men også tabubelagt og vanskelig å snakke om med ungdommene. I Pro-sentrets rapport om hjelpeapparatets forhold til kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge (Norli 2001) påpekes det at hindringer for å oppnå resultater i arbeidet med problemer knyttet til ungdomsprostituasjon kan beskrives som en ond sirkel: Manglende kunnskap om «kommersiell seksuell utnyttning av barn og unge» fører til unnfalighet og tilbakeholdenhet blant de ansatte i hjelpeapparatet i forhold til slike saker, noe som igjen fører til at problemet usynliggjøres og antas å være marginalt. Uten et åpenbart behov for kompetanse rundt problemstillingen, blir også interessen for kompetanseoverføring fra for eksempel Pro-sentret liten, noe som igjen fører til at det skorter på kunnskap om temaet.

5.2 Andre institusjoner som arbeider med sex og barn / overgrep

Utover Pro-sentret og andre prostituasjonsrettede tiltak, har vi også vært i kontakt med politiet i Oslo og organisasjonen Redd Barna. Ved Oslo politikammers etterretningsseksjon har det siden 1987 eksistert en egen stilling knyttet til prostituasjon. Gjennom dette arbeidet forsøker politiet å holde en viss oversikt med hva som skjer på prostituasjonsmarkedet. Heller ikke politiet opplever at det er mer enn en håndfull unge jenter under 18 år på prostituasjonsstrøket i Oslo. Imidlertid er det også deres erfaring at det eksisterer et marked for slike unge jenter, noe som kommer til uttrykk ved at det stadig er etterspørsel fra kunder med eksplisitte ønsker til kvinner på Strøket om de kan skaffe unge jenter. Politiet opplyser også at prostituasjonsmarkedet er blitt noe mer uoversiktlig og trolig noe mer organisert de siste årene. Etter at Oslo kommune og politiet i samarbeid med Plan- og bygningsetaten fikk stengt et stort antall massasjeinstitutter i Oslo på midten av 90-tallet, kan det se ut som om en del av denne prostituasjonen nå foregår fra private leiligheter. Politiet har heller ikke noen holdepunkter for at det skulle være et stort antall unge jenter under 18 år som solgte sex i slike sammenhenger.

Politiets holdning til prostituasjon er i overensstemmelse med det eksisterende lovverket. De driver dermed ikke lenger noen form for registrering av prostituerte slik det ble gjort tidligere. Jenter under 18 år som observeres i prostituasjonsstrøket, vil bli kjørt til barnevernsvakten. Utover dette er det

organisert prostitusjon, bakmenn og halliker som følges opp i politiets arbeid.

Organisasjonen Redd Barna har gjennom flere år satt fokus på barneovergrep og særlig på internetts betydning når det gjelder for eksempel barnepornografi. Arbeidet med å avsløre barnepornografi på internett har foregått ved overvåkning av nettet samt samarbeide med politiet om en anonym tipstelefon der man kunne tipse om sider med barneporno. På grunn av begrensede ressurser har de imidlertid ikke hatt anledning til å utvide sitt arbeide til også å gjelde formidling av barn og unge i sexsalg og prostitusjon, selv om dette hadde vært ønskelig fra deres side.

Dobbeltheten som formidles særlig i samtalene med Pro-sentrets ansatte – et ønske om å kunne gjøre noe i forhold til ungdom som selger sex, men samtidig vanskeligheter med å få innpass – formidles også gjennom intervjuer med andre hjelpearbeidere i dette materialet. Vi har valgt å formidle inntrykkene fra intervjuene med ungdomsarbeiderne i tre bolker og holder uteseksjon, barnevern og fylkesnemnd hver for seg. På den måten kan det synliggjøres hvordan disse tre ulike instansenes arbeidsmåter og innfallsvinkler får betydning for deres holdning til og arbeid med ungdom som selger sex.

Vi kan se på forholdet mellom uteseksjon, barnevern og fylkesnemndene for sosiale saker som en pyramide, der uteseksjonen forholder seg til bredden i ungdomsbefolkningen, barnevernet hovedsakelig til ungdom som av ulike grunner trenger hjelp, og fylkesnemndene til de få ungdommene som innmeldes som saker der barnevernet ønsker å fatte et vedtak om tvangsplassering til barnevernsinstitusjon eller lignende.

Spørsmålene som blir belyst er som følger: I hvilken grad er spørsmålet om ungdom som selger sex et tema i de sakene som fylkesnemndene for sosiale saker behandler? Hvordan vurderer de intervjuede nemndlederne problemstillingen i forhold til fylkesnemndenes definerte oppgaver? Tilsvarende for barnevernet og utekontakten: Er problemstillinger knyttet til seksualitet og salg av sex blant ungdom et tema som barnevernet og utekontakt er opptatt av i sitt arbeid med ungdom? Dersom det er fokus på problemstillingen, hva har bidratt til dette? Dersom et slikt fokus ikke er tilstede, hva skyldes dette etter informantenes mening?

5.3 Fylkesnemndene for sosiale saker

Fylkesnemndene for sosiale saker er organisert i tre regioner, region sør, øst og nord. De tre største byene i Norge er representert ved intervju med tre

fylkesnemdsledere, én fra hver region. Fylkesnemnda ledes av en jurist. I den enkelte sak settes fylkesnemnda med leder, to medlemmer av det alminnelige utvalg og to medlemmer av det sakkyndige utvalg. Det er kommunen som foretar den nødvendige saksforberedelse. Saksbehandlingen i nemnda foregår i stor grad på samme måte som i en domstol med muntlige forhandlinger, hvor kommunen og de private parter møter med advokat.

Fylkesnemndene behandler saker som gjelder både barn, ungdom og voksne. De sakene der ungdom er involvert er som regel saker om *plassering og tilbakehold i institusjon uten eget samtykke*, § 4-24 Tvangstiltak for barn med atferdsvansker i Lov om barneverntjenester. Her heter det:

Et barn som har vist alvorlige atferdsvansker

- ved alvorlig eller gjentatt kriminalitet,
- ved vedvarende misbruk av rusmidler eller
- på annen måte

kan uten eget samtykke fra den som har omsorgen for barnet, plasseres i en institusjon...

Fylkesnemdslederne oppga at salg av seksuelle tjenester ville kunne falle inn under alvorlige atfersvansker «på annen måte», og dermed være aktuelt å belyse i saker vedrørende tvangsplassering. I tillegg kommer enkelte saker under §4-4 Pålegg om hjelpetiltak, §4-12 Omsorgsovertakelse og §4-25 Foreløpig godkjenning av tvangstiltak.

Likevel er det svært sjelden at spørsmålet om salg av seksuelle tjenester dukker opp i sakene som nemnda behandler. Hver for seg anslo de tre fylkesnemdslederne at det kunne være 0–2 saker i året, der det i saks-papirene eksplisitt var nevnt eller under saksbehandlingen dukket opp opplysninger om salg av seksuelle tjenester. Disse sakene dreide seg om jenter.

Sier dette noe om hvor stor *andel* av ungdommene fylkesnemndene er i kontakt med som har sexsalg-erfaringer? Det er vanskelig å fastslå ut fra fylkesnemndenes årsrapport og statistikken over behandlede saker hvor mange av disse som omhandler ungdom 12–18 år. Dermed kan det ikke beregnes hvor stor andel av fylkesnemndenes saker som omhandler ungdom som selger sex. Det er heller ikke mulig ut fra statistikken å telle antall personer som figurerer i sakene. Ungdom som inngår i saker som faller inn under §4-25, som er *midlertidige* vedtak om tvangsplassering, vil ofte kunne dukke opp igjen i sakene som er behandlet under §4-24.

Viktigst er det nok likevel at fylkesnemdslederne på bakgrunn av saks-papirene fra barnevernet ikke *har mulighet* til å kunne fastslå eventuell sexsalg-erfaring hos ungdommene saken gjelder. For det første ligger det i

loven et krav om at bakgrunnen for ønsket om tvangsplassering skal *dokumenteres*. Av den grunn kommer rusbruk, kriminalitet og annen problematferd som er mulig å dokumentere av barnevern eller politi, mest i fokus. Sexsalg lar seg ikke på samme måte dokumentere, men forutsetter ofte at den unge selv forteller. For det andre legges det i barnevernets sakspapirer vekt på å dokumentere det som er *nødvendig* for argumentasjonen om tvangsplassering utenfor hjemmet. Som regel vil det være tilstrekkelig å dokumentere rusproblemer og atferdsproblematikk, slik at tilleggsargumenter som henviser til «...på annen måte» blir unødvendig. En fylkesleder sier om den ene saken der hun kunne huske at salg av sex ble nevnt, at «prostitusjon har ikke hatt noen selvstendig betydning for vår behandling av saken, det er så mye annet å henge saken på». En annen sier «vi stempler ikke prostitusjon over pannen på de unge, hvis vi på andre måter har stoff nok til å fatte vedtak».

I saker hvor det ikke er dokumentert i sakspapirene at ungdommen har solgt seksuelle tjenester, men hvor fylkesnemndene mistenker at det likevel har foregått, kunne dette blitt avdekket i samtalen med ungdommen under behandling av saken. Men, for det tredje, er det sjelden noe grunnlag for tillit og fortrolighet mellom fylkesnemndene og ungdommene som er til samtale, ifølge informantene. Situasjonen gir ikke grunnlag for samtaler der temaer som krever tid og tillit mellom samtalepartnerne tas opp, og seksualitet generelt og sexsalg spesielt oppfattes som et slikt tema.

Fylkesnemndene kommer i kontakt med en gruppe ungdommer som er svært belastet. Ut fra det som kjennetegner dem, er det rimelig å anta at det blant dem vil finnes jenter og gutter som har erfaring med salg av seksuelle tjenester. Når de intervjuede fylkesnemndslederne oppgir at de sjelden kommer over ungdommer med en slik erfaring, gis dette en begrunnelse som indikerer at det er *tilfældigheter* som avgjør om problemstillinger rundt sexsalg reises i sakene. Materialet fra fylkesnemndslederne og årsrapportene gir dermed ikke noe grunnlag for å vurdere om erfaringer med salg av sex er utbredt blant ungdom under barnevernet som tvangsplasseres ved institusjon.

Fylkesnemndenes oppgave er å komme med vedtak om og føringer på tiltak som kan bidra til å avhjelpe den situasjonen ungdommene i saken står i. Ofte vil det dreie seg om uttalte rusproblemer eller annen atferdsproblematikk. I hvilken grad er det riktig å bringe seksuelle forhold inn i bildet når man har fokus på atferdsproblemer? En av de intervjuede viste til at man ofte i sakspapirene aner en bekymring for *jenters* seksuelle forbindelser, ved at det framheves høyt antall seksualpartnere, hvorvidt kjæresten hennes er mye eldre, om han går på stoff eller er involvert i kriminelle miljøer. For gutters

vedkommende er dette sjelden aktuelle bekymringer. Kanskje er det grunn til å stille spørsmål ved om det er slik at jenters promiskuitet oppfattes som et atferdsproblem mens gutters promiskuitet ikke gjør det? Er det med god grunn at handlinger som dekkes av straffeloven, som kjøp, salg og bruk av rusmidler eller kriminalitet, trekkes inn i begrunnelsen for tvangsplassering av ungdommene, mens annen atferd som ikke er straffbar holdes utenfor i fylkesnemndenes behandling av sakene?

5.4 Barnevernet

Vi intervjuet seks barnevernsarbeidere på ulike nivåer i barnevernet fra seks større byer i Norge. I likhet med Pro-sentrets undersøkelse av hjelpeapparatet (Norli 2001), viser disse intervjuene at kunnskap og fokus på problemstillinger knyttet til ungdom som selger sex varierer ganske mye mellom de ulike etatene. Tre av de intervjuede barnevernsarbeiderne mente positivt at de hadde et fokus på problemstillingen, og av disse var det to som selv nylig hadde deltatt på seminar i Pro-sentrets regi. Dette hadde klart økt deres interesse for temaet og motiverte dem videre til å sette ytterligere fokus på temaet. De ønsket selv å finne måter å kartlegge eller utrede problemet på, eller å legge sexsalg inn på «sjekklisten» som de forholdt seg til i arbeidet med ungdommene. Selv med økt bevissthet på temaet ble det likevel nevnt at det var vanskelig å ta opp temaet med ungdommene de hadde til samtale. På den ene siden kan det altså være et fokus på problemstillingen hjelpearbeidere i mellom i diskusjon om klienter, samtidig som det på andre siden er vanskelig å snakke med den ungdommen det gjelder om et så følsomt tema.

For de andre tre barnevernsarbeiderne var det ikke noe tydelig fokus i etaten der de arbeidet på sexsalg blant ungdom. Isteden mente de at det var ungdommens totalsituasjon som var viktig, at eventuelle erfaringer med sexsalg var mer underordnet enn for eksempel rusproblemer, og at salg eller bytte av sex er noe som følger av de andre problemene. Tilbakeholdenheten kunne ha ulike årsaker. Én nevnte at ungdommene de hadde kontakt med ofte var negative og fiendtlig innstilt til barnevernet i utgangspunktet, og av den grunn tilbakeholdne med informasjon. Det ville være lettere for ungdommene å innrømme for eksempel stoffbruk til en barnevernsarbeider, enn å svare på spørsmål om sex og salg av seksuelle tjenester. I den grad det mer tilfeldig kunne dukke opp opplysninger om seksualitet og bytte/salg av sex, ville det være i forbindelse med andre samtaletema, som finansiering av rusmidler eller hvor ungdommene har overnattet, særlig når de har vært på

rømmen. En annen oppga at barnevernet ikke kjente det generelle ungdomsmiljøet i byen så veldig godt, og at de var mer opptatt av å jobbe med ungdommene i barnevernet og bidra til at de i framtiden ble mer kompetente til å ta bevisste valg og ta konsekvensene av de valgene de hadde gjort. De hadde dermed ikke konkret fokus på problemet med sexsalg. En tredje sa at de i sitt arbeid med ungdommer lot mistanker om sexsalg passere, men at det var å håpe på at saksbehandlere som fikk vite noe konkret om sexsalg gikk videre på denne informasjonen.

I det første tilfellet av disse tre, henvises det altså til ungdommene selv som en årsak til at barnevernet ikke fokuserer på sexsalg. De to siste henviser til barnevernet selv som årsak. Det er verdt å merke seg forskjellen mellom disse to. Mens den ene tilsynelatende har gjort et bevisst valg om å fokusere på bevisstgjøring og kompetanse snarere enn å grave i fortidige erfaringer, er den siste begrunnet i et fravær av interesse og nærmest «bevisstløshet» i forhold til problemstillingen.

5.5 Utekontakt

I prosjektet ble det inkludert uteseksjons- og utekontaktarbeidere fra syv byer over hele landet. I Oslo intervjuet vi konsulenter i uteseksjonen i sentrum i tillegg til utekontakten i enkelte bydeler. I de øvrige byene valgte vi å intervju de som hadde ansvar for sentrumsområdet dersom utekontakten var organisert i flere grupper. Til sammen gjennomførte vi intervjuer med tolv ansatte i utekontakten.

Det generelle inntrykket av intervjuene er at utekontakten har god kjennskap til ungdomsmiljøet i den byen de dekker. Bortsett fra uteseksjonen i Oslo sentrum, gir utekontakten i de andre byene inntrykk av å forholde seg til ungdomsmiljøet generelt på en slik måte at de ikke bare har fokus rettet mot ungdom med atferdsproblemer. På dagtid drives oppsøkende virksomhet rettet mot skoler i friminuttene, og mye arbeid settes inn på å være kjent i lokalmiljøet, være synlig der ungdom oppholder seg og drive generelt forebyggende arbeid. I tillegg brukes mye tid på å forholde seg spesielt til de ungdommene som enten oppfattes å være i en faresone eller som allerede har rusproblemer eller andre vansker. Uteseksjonen i Oslo sentrum arbeider noe mer målrettet mot ungdom i drift enn utekontakten i de mindre byene. Utekontakten og uteseksjonen har et langt bredere nedslagsfelt enn barnevernet; de kjenner både det generelle ungdomsmiljøet i lokalmiljøet og/eller i sentrum og enkeltungdommer godt.

Denne brede kjennskapen til ungdomsmiljøet og fokus mot et vidt spekter av problemstillinger i forhold til ungdom, gir utekontaktens ansatte et godt grunnlag for å snakke med ungdom også om «vanskelige tema» som seksualitet – både positive og negative opplevelser. Det gir dessuten et godt bilde av forholdene i byen når det gjelder åpenlys, og kanskje også skjult, prostitusjon eller andre former for sexsalg/-bytte. Mye informasjon tilflyter ungdomsarbeiderne.

På spørsmålet om det var fokus på problemstillingen sexsalg blant ungdom på arbeidsstedet, svarte ungdomsarbeidere fra fem ulike instanser klart bekreftende på dette. Av de fire resterende var én ansatt i en boinstitusjon for ungdom hvor problemstillingen ikke var aktuell i forhold til de åtte beboerne. De tre andre var svært bevisst på seksualitet som et tema de brukte mye tid på å snakke med ungdom om, men de hadde ikke noe uttalt fokus på salg/bytte av sex innenfor temaet sex generelt. Kan intervjuene bidra til å kaste lys over hva som kan fremme eller hindre fokus på problemstillingen?

Noe som helt klart bidrar til å øke engasjementet hos ungdomsarbeiderne, er hendelser eller annet som gjør temaet mer aktuelt, konkret og relevant. Fire eksempler på slike hendelser er nevnt i intervjuene. For det første kan vi peke på nærhet til eventuelle prostitusjonsmarkeder og hjelpeinstanser som arbeider med voksne prostituerte som én slik faktor. Både i Oslo, Stavanger og Bergen finnes det områder som oppfattes som definerte prostitusjonsstrøk der voksne kvinner selger sex, og det eksisterer etablerte hjelpetilbud til prostituerte (Pro-sentret, Albertine og Kaja-teamet). Kontakt og samarbeid mellom uteseksjonen og prostitusjonstiltak, høyner oppmerksomheten på problemstillingen, og bidrar til tilflyt av viktig informasjon om fenomenet og den konkrete situasjonen på prostitusjonsstrøket.

En annen beslektet faktor som ble nevnt av flere, var deltagelse på seminar i Pro-sentrets regi. Seminaret viste hvorfor temaet var relevant i ungdomsarbeid, ga viktig kunnskap og innspill til arbeidsmåter i forhold til problemet, og ga inspirasjon til å arbeide med problemstillingen og å innarbeide salg av sex som en av flere tema det var viktig å forholde seg til i arbeidet med ungdom. Seminaret ble oppfattet som «en positiv utfordring».

En tredje faktor var konkrete hendelser/saker som hadde bidratt til at ungdomsarbeiderne brått ble klar over noe de tidligere ikke hadde sett. I ett tilfelle var det en sak som sprakk i media som ble «en vekker for miljøet [utekontakten]», idet de brutalt ble oppmerksom på at salg av sex var aktuelt som problem blant jenter i byen.

En fjerde faktor som kunne begrunne interesse og fokus på sexsalg blant ungdom, var arbeid med beslektede tema, slik som forebygging av HIV blant ungdom. Den store oppmerksomheten rundt AIDS og HIV-«epidemien» som kom på 80-tallet, bidro til at en rekke problemstillinger knyttet til sex og sikker sex også fikk mer fokus i andre sammenhenger, og at det ble lettere å snakke om seksualitet. Prostituerte oppfattes som én av flere risikogrupper, og dermed øker også fokus på sexsalg når AIDS/HIV settes på dagsordenen.

Faktorer som disse faller godt inn i en slags «omvendt» positiv variant av den onde sirkel som ble beskrevet av Pro-sentret (Norli 2001): Følelsen av at temaet er relevant i ungdomsarbeidet høyner interessen for å søke kunnskap om ungdom som selger sex, noe som igjen øker kompetansen og interessen for å arbeide med temaet, hvorpå man ser at det er behov for å arbeide videre med problemstillingen.

I likhet med barnevernsarbeiderne i denne undersøkelsen og i Norlis undersøkelse (Norli 2001), var det flere ting som ble nevnt som faktorer som hindret ungdomsarbeiderne i å sette fokus på sexsalg. Det som oftest ble nevnt var vanskeligheter med å skaffe seg informasjon om temaet, enten fordi det var lite synlig i byen, fordi det var tabuisert og vanskelig å spørre om, eller fordi ungdomsarbeiderne selv syntes temaet var vanskelig å snakke om.

Samtidig var det flere av de intervjuede som fortalt at de opplevde en enorm *rykteflom* i ungdomsmiljøet omkring prostitusjon og seksualitet. Ungdommer uttrykte sin bekymring i forhold til andre enkeltungdommer, de viderefortalte historier om bekjente som de selv hadde hørt av andre, og de overdrev eller dramatiserte ofte disse historiene overfor ungdomsarbeiderne. Det kunne dermed være vanskelig å få tak i hva det var hold i og hva som egentlig hadde skjedd for ungdomsarbeiderne, noe som utgjorde en særlig utfordring i forhold til salg av sex. Samtidig som seksualitet og promiskuitet svært ofte var gjenstand for slike rykteflommer, særlig mellom jentene, var dette nettopp slike tema som ungdom på tomannshånd ville benekte overfor ungdomsarbeideren.

Flere nevnte at ungdomsmiljøene i byen var blitt langt vanskeligere å holde oversikten over nå enn tidligere, fordi mobiltelefon var blitt så utbredt. Enkelte steder var det ikke lenger grupper av ungdom å se i sentrum, ettersom de raskt fant hverandre og et sted å samles innendørs ved hjelp av mobilen. Kommunikasjon ungdommene i mellom gikk raskere og over lengre avstander, og de hadde en helt annen mobilitet enn før. Flere var også bekymret for at kontakt med eventuelle «kunder» eller selgere av stoff

samtidig ble enklere, og i mindre grad knyttet til spesifikke lokaliteter. I mindre byer var det dessuten et problem at ungdom dro til større byer og til Oslo og ruset seg der, noe som gjorde at utekontakten mistet kontrollen over de lokale ungdommene. Skjult kommunikasjon, skjult omsetning – fenomenets natur var i seg selv et hinder for å arbeide med det skikkelig.

Erfaringen fra de byene der utekontakten virkelig har forsøkt å arbeide med problemstillingen over noen tid, Oslo og Bergen, understreker dette siste poenget. Begge steder formidlet informantene en opplevelse av at det å virkelig fokusere på salg av sex og opparbeide seg kompetanse på konkrete forhold, var vanskelig dersom man ikke hadde fokus på temaet kontinuerlig og ensidig. Uten et slikt ensidig fokus, oppnådde man ikke annet enn «å lukte på problemet». Å kunne se hva som foregår mellom ungdommene og mellom ungdommene og andre, krever et blikk for spillet og de små nyanse, det krever at man har all oppmerksomhet rettet mot akkurat det og ikke andre ting. I denne forbindelse ble det trukket fram betydningen av å kunne ha et samarbeide med og bygge på kompetansen fra team som har jobbet med voksne i prostitusjon. Også sosialkonsulenter ved Pro-sentret understreket at det krevde ensidig fokus på *ungdom* dersom man som observerende og utegående sosialarbeider skulle kunne få tak i og hjelpe ungdom som selger sex.

5.6 Gutter som selger sex til menn

I alle intervjuene med informanter fra fylkesnemnd, barnevern og utekontakt ble det spesielt etterspurt kunnskap om gutter som hadde solgt sex. Noen få konkrete eksempler ble nevnt. Hovedsakelig var svaret «Nei, kjenner ikke til noen gutter. Det er for tabu». Dette til tross for at det ut fra våre kvantitative data kan se ut til at det er flere gutter enn jenter som har erfaring med salg av sex.

To hjelpetjenester er direkte rettet inn mot å tilby hjelp til gutter/menn med prostitusjonserfaring i Norge. Pro-sentret i Oslo har gjennom en årrekke hatt et særlig tilbud til menn. I Bergen startet Felix-prosjektet, ved Kirkens Bymisjon, opp i 1999. Også de tilbyr hjelp til gutter/menn med prostitusjonserfaring, i Bergen. Samtalene med informantene fra disse hjelpetjenestene minner om samtalene med hjelpetjenester som tilbyr hjelp til prostituerte kvinner: Det er i hovedsak voksne menn, som enten er aktive prostituerte på det etablerte markedet eller som har vært det, som søker og får hjelp. Unge gutter under 18 år kjenner de i svært liten grad til, til tross for at svært mange

av mennene de har hatt eller har kontakt med har debutert med sexsalg i tidlig alder.

To spørsmål melder seg: Hvorfor når ikke hjelpetjenestene for prostituerte unge gutter under 18 år med sexsalg-erfaring? Hvorfor kjenner ikke hjelpetjenestene for ungdom til unge gutter som har solgt sex?

Hjelpetjenester for prostituerte gutter/menn

Informanter både i Oslo, Bergen og Trondheim forteller at det ser ut til å ha vært mer etablerte arenaer og kontaktsteder for gutteprostitusjon tidligere. Både tidlig på 80-tallet (Stenersgate) og på 90-tallet (Oslo S, Nygårdsparken, jernbanestasjonen i Bergen og Trondheim osv.) eksisterte det offentlige områder i byene hvor menn som ønsket sex med menn kunne finne selgere av sex. Hvorfor disse «velkjente» plassene nå er av mindre betydning er vanskelig å si. Kanskje det er blitt mindre åpen prostitusjon med større åpenhet om homoseksualitet? Kanskje prostitusjonen har flyttet seg til andre steder eller at kontaktformen har endret seg? Har ny teknologi som mobiltelefon og internett gjort kontaktetablering mindre avhengig av en fast lokalitet, slik at prostitusjonen er blitt mer usynlig? Uansett årsak er det rimelig at arbeidet som Pro-sentret eller Felix-prosjektet driver blir vanskeligere når slike definerte prostitusjonsarenaer mister sin betydning. Begge instanser har i stor grad arbeidet i forhold til kontaktannonsemarkedet de siste årene, både i magasiner og på internett. Selv om de jobber i forhold til de arenaer som de mener er av betydning nå for tiden, vil manglende ansikt-til-ansikt-kommunikasjon gjøre kontaktetablering med potensielle klienter vanskeligere. Kontaktannonser hvor gutter tilbyr sine tjenester, enten det er i magasiner eller på internett, vil heller ikke være særlig gode kanaler for bevisst å finne unge gutter under 18 år fordi guttene ikke vil oppgi sin virkelige alder og dermed er «usynlige».

Pro-sentret og Felix-prosjektet er definerte som hjelpetjenester. I forlengelsen av dette vil tendensen gå i retning av at det blir personer med *problemer* som er målgruppen for tiltakene. Hvorvidt personer som selger sex oppfatter at de har problemer eller, mer konkret, har problemer relatert til sexsalg, vil variere. Kanskje særlig når det gjelder ungdom vil et slikt problemfokus medvirke til at ungdom ikke oppfatter Pro-sentret eller Felix-prosjektet som noe for seg. Isteden vil det være ungdomsarbeidere som retter seg mot det allmenne ungdomsmiljøet som kan tilby hjelp uten at det virker stigmatiserende.

Langt på vei vil det være problemer knyttet til stoff og alkohol som definerer hjelpebehovet hos ungdom, og som også for noen er årsaken til at behovet for penger eller stoff blir så stort at sexsalg blir en utvei. Adgangen

til unge gutter som selger sex ved å gå gjennom rusbaserte miljøer blir ikke større av at homoseksualitet og salg av sex fra gutter til menn også i disse miljøene er sterkt stigmatisert og fortiet. «Rusmiljøet er konservativt, fordomsfullt og undertrykker språket om homoseksualitet», sier én. «Rusmiljøet er kjempefordømmende i forhold til homofile og få står fram. Mange sier de er forvirra over seksualiteten sin. De er sammen med kvinner, men er flau over at de tenner på menn.»

Hjelpetjenester for ungdom

I intervjuene med barnevernsarbeidere og utekontaktens ansatte, spurte vi om de hadde kjennskap til konkrete ungdommer som hadde solgt sex. Svarene på dette generelle spørsmålet dreide seg nesten uten unntak om jenter. På direkte spørsmål om de også hadde kjennskap til gutter med sexsalg-erfaring, kom de i noen få tilfeller med historier. Når vi har grunn til å anta at det – i det minste i et normalutvalg av ungdom – finnes vel så mange gutter som jenter med en slik erfaring, er det på sin plass å stille spørsmålet om hvorfor hjelpetjenestene for ungdom i så liten grad kjenner til disse.

Én mulighet kan være at den delen av ungdomsbefolkningen som barnevernet og utekontakten hovedsakelig forholder seg til, skiller seg fra resten av ungdomsbefolkningen. Har vi grunn til å tro at andelen av gutter med sexsalg-erfaring er mindre i den delen av ungdomsbefolkningen som utekontakt og barnevern har kontakt med? De kvantitative analysene viste at en stor andel av guttene med sexsalg-erfaring bar kjennetegn som meget vel kunne medført at de var potensielle klienter i barnevern eller at utekontakten hadde kjennskap til dem: Høyt alkoholforbruk og alkoholproblemer, bruk av stoff som ecstasy og heroin.

På den annen side oppga henholdsvis 67 prosent og 77 prosent av guttene med sexsalg-erfaring at de ikke eller bare i liten grad kjente til barnevern og utekontakt (Pedersen & Hegna 2000). 18 prosent hadde hatt kontakt med barnevernet og 13 prosent med utekontakten. Sammenlignet med gutter uten sexsalg-erfaring i det samme utvalget hvor henholdsvis 5 prosent og 2 prosent hadde hatt kontakt med barnevern og utekontakt, ligger disse tallene likevel langt over. Tar vi disse tallene på alvor er det slående at det likevel er et såpass lite mindretall som rapporterer slik kontakt.

Informantene nevner selv flere grunner til at gutter som selger eller har solgt sex blir så usynlige for ungdomsarbeidere. Oftest nevnt er karakteristika ved fenomenet selv: Gutteprostitusjon er svært skjult, sterkt tabuisert og det er taust omkring det. Gutter blir i så måte dobbelt usynlig: ikke bare foregår sexsalg i seg selv godt skjult og uten at noen snakker om det, men *gutter* blir i tillegg usynlige i forhold til jenter. Gutter vil i enda mindre grad

enn jenter innrømme at de har slike erfaringer, både fordi sexsalg i seg selv er tabu, men fordi også sex mellom menn er stigmatiserende. Dermed blir det stille.

Flere peker også på hvordan mangel på kunnskap og etablerte tenkemåter hos ungdomsarbeiderne selv kan bidra til manglende fokus på gutter. De «kommer ikke på det», det «er ikke i bevisstheten» og de «tenker tradisjonelt». Uten kunnskap om gutter i prostitusjon, vil man ikke være i stand til engang å tenke tanken. I tillegg finnes det etablerte tenkemåter som synes å stå i veien for en forståelse av sexsalg som også inkluderer gutter. En nevner at man gjennom utdanning og i praksis får en faglig bakgrunn som gjør en i stand til å gjenkjenne tegn på psykososiale problemer blant ungdommene man arbeider med: Er han rusa? Har hun vært seksuelt misbrukt? Når det gjelder gutter og seksuelt misbruk eller sexsalg er det ikke etablert et slikt faglig grunnlag for å tolke tegn på samme måte som man har for jenter. «Hva skal vi se etter?», spør én. «Hva skal få meg til å tro at en gutt skulle være misbrukt seksuelt? Litteraturen dekker nesten bare jenter, og alt om overgrep/prostitusjon er jenter. Kombinasjonen gutter og seksuelle overgrep/prostitusjon blir for spesielt interesserte. Det er fjernere å tenke den tanken.»

En beslektet betraktning knytter seg til den ulike betydningen barnevernet og andre utredere legger i samlivsforhold hos gutter og jenter. Når det gjelder jenter er barnevernet ofte opptatt av de guttene som jentene er sammen med og om de er «skadelige» for jenta. Når de er ute etter å avdekke atferdsproblemer hos jenter vil samlivsforhold, kjærester og seksualitet være en av punktene som oppfattes som relevante. Når det gjelder gutter vil slike samlivsforhold være langt mer utydelige og ikke tillegges noen betydning i saken. Guttens jentekjærester oppfattes ikke som potensielt skadelige på samme måte som jenters guttekjærester, og gutters guttekjærester tematiseres kanskje ikke i det hele tatt? Det er ikke uvanlig at ungdom i drift har uklare boforhold og «bor hos kamerater» eller «kjenner noen med en leilighet». I slike tilfeller ville det være naturlig å spørre en *jente* om hennes forhold til husverten. Når det gjelder gutter vil ikke en tilsvarende situasjon henlede oppmerksomheten mot seksuelle forhold. Fordi heteroseksualitet er så sterk som norm, blir eventuelle homoseksuelle forhold usynlige.

Kort oppsummert er det ingen tydelige instanser som konsentrerer seg om å hjelpe ungdom som selger sex, eller hvor sexsalg blant ungdom er en hovedproblemstilling i arbeidet. Pro-sentret henvender seg i størst grad til voksne med prostitusjonserfaring, og står i fare for å virke «avskrekkende»

på unge jenter eller gutter med sexsalg-erfaring i den grad de selv ikke kan identifisere seg med den tydelige profilen Pro-sentret har. Andre tilsvarende instanser, som Kaja-temaet og Felix-prosjektet i Bergen, har hatt tilsvarende problemer med å komme i kontakt med unge.

Fylkesnemndene for sosiale saker får i liten grad informasjon om sexsalg blant ungdom gjennom de sakene de behandler slik barnevernet presenterer sakene for nemnda. Det er heller ingen god statistikk over eller etterbehandling av nemndenes saker som kunne gitt en oversikt av hva de behandlede sakene inneholder. Barnevernet ser i stor grad ut til å være opptatt av rusrelaterte- og andre atferdsproblemer når de begrunner sakene som oversendes nemndene til behandling. Også i sitt daglige arbeid ser barnevernsarbeidere i hovedsak ut til å konsentrere seg om disse og andre problemer knyttet til dagligliv, skolegang og familie. Barnevernets klienter utgjør dessuten en relativt snever gruppe i forhold til ungdomspopulasjonen som helhet, noe som vil medføre at en stor andel av ungdom med sexsalg-erfaring ikke fanges opp av barnevernet.

Utekontakten arbeider mer bredt i forhold til det generelle ungdomsmiljøet i mindre byer eller lokalmiljøer, de har ofte god oversikt over ungdomsmiljøer og konkrete ungdommer, men mange ser ut til å mangle kunnskap om sexsalg. Gjennom intervjuene ser det ut til at den kunnskaps-overføringen som i enkelte tilfeller har skjedd mellom Pro-sentret og ansatte i utekontakten i diverse byer, har virket både kompetansehevende og inspirerende i forhold til å jobbe videre med problemstillingen.

6 Konklusjon

Hva har de ulike innfallsvinklene gitt oss av kunnskap om ungdom som selger sex? Gir kildene hver for seg bidrag som alle peker i samme retning, eller er det snarere helt ulike brikker som, når de settes sammen, danner en mosaikk uten klare trekk? Som vist i skjemaet på neste side, baserer de ulike kunnskapskildene seg på svært ulike utvalg av respondenter: voksne, unge, kvinner, menn, hjemløse ungdommer, ungdom under barnevernet, ungdom kjent av utekontakten, vanlig ungdom i Oslo. Det er viktig å være klar over at utgangspunktet og utvalget i stor grad er med på å bestemme hva vi ser – og ikke minst hva vi *ikke* ser. Når funnene peker i samme retning, eller når de ikke gjør det, er det da forskjeller i utgangspunkt som utgjør noe av forklaringen?

6.1 Seleksjon og utsiling

Det er ikke uproblematisk å beskrive ungdom som selger seksuelle tjenester med utgangspunkt i voksne prostituerte slik vi gjør med bakgrunn i Finstad & Høigård (1986) og Pro-sentret (1996, 1998). Det krever i det minste at vi reflekterer over hvilke utsilings- eller seleksjonsprosesser som har brakt kvinnene dit. Det logiske poenget minner om sammenhengen vi kan observere mellom bruk av heroin og røyking: En overvekt av dem som bruker heroin startet i det små, med rusmidler som tobakk, alkohol og hasj. Likevel vil bare en liten andel av dem som røyker, drikker eller bruker hasj ende opp som heroinister. Gjennomsnittlig debutalder blant de voksne prostituerte i *Bakgater* var 15,5 år, i Pro-sentrets undersøkelser var det omlag en trededel som hadde debutert før de var 16 år og rundt halvparten som hadde debutert før de ble 18.

Et mindretall av dem hadde hva vi kan kalle en normal oppvekst. Flertallets oppvekst var preget av ustabile familieforhold, fosterhjems- og institusjonsopphold, rusproblemer i familien, egne rusproblemer. På bakgrunn av dette kan vi likevel ikke uten videre slutte at dette er faktorer som *leder* til prostitusjon. Grunnen er at vi bare ser på sluttstasjonen, i et ekstremt selektert utvalg. Hva om vi i stedet hadde fulgt alle de med tilsvarende kjennetegn (ustabile familieforhold, rusproblemer i familien) i et utvalg i normalpopulasjonen? Kanskje ville vi sett en økt risiko for å ende opp i prostitusjon knyttet til mange av disse kjennetegnene. Men antakelig ville

Kilde	Pro-sentret Bakgater	Hanssen	Survival-sex-studier	Intervjuer med ungdoms-arbeidere	Ung i Oslo 1996
Urtvalg	Selekterte utvalg av voksne prostituerte, hovedsakelig utemarkedet	Selekterte utvalg av unge gutteprostituerte	Selekterte utvalg av ungdom i drift, hjemløse, unge ved sprøytebusen	Selekterte utvalg av ungdom i risikosone gjennom ungdomsarbeidernes briller	Representative utvalg av ungdomsbefolkningen i Oslo
Kjennetegn ved undersøkelsen	Tilbakeblikk med utgangspunkt i de som «ender opp» som (gate-) prostituerte	Beskrivelse av en «kultur», «et miljø», «en gjeng»	Kartlegging av hvor mange av dem som selger sex for å overleve og hva som kjennetegner dem	Beskrivelser av sexsalg og «gråsoner»-fenomener blant de ungdommene barnevern og uteseksjon kjenner til	Kartlegging av hvor mange ungdommer som har solgt sex og hva som kjennetegner dem
Funn	Ca 30 % debuterer før 16 år, ca 50 % før 18 år. Vanskelig oppvekst, institusjonsbakgrunn, rusavhengighet, seksuelle overgrep. Debuterte på kjent prostitusjonarena, introdusert av venner	Mange debuterer svært tidlig, en del utsatt for seksuelle overgrep i barneårene. Bakgrunn fra splittede familier og ofte institusjonsopphold. Behov for penger til dop, klær, mat, sted å sove, penger til automater. Historiene bærer preg av sex for å overleve på gaten.	Andel med erfaring med overlevelses-sex varierer fra 10–43 % i amerikanske og norske undersøkelser. <i>Survival</i> sex-erfaringer hadde sammenheng med alder, dager på rømmen hjemmefra, voldelig viktigmisering, vinningskriminalitet, rusmisbruk, selv-mordforsøk, seksuelt overførbare sykdommer og graviditet.	Kun enkeltstående saker med ungdom med konkrete sexsalg-erfaringer. Noe bredere tilfang av saker med ungdom med erfaringer i gråsoner: Byte av sex mot stoff, gaver, tjenester, uklare situasjoner. Ungdommene i sakene har ofte vanskelige familiesituasjoner, erfaring med fosterhjem, noen med seksuelle overgrepserfaringer, mange med rusproblemer, andre atferdsproblemer. Svært få gutter. Speiler hvem som gjør utvalget	1,4 % har «utført seksuelle tjenester mot betaling» (G: 2,1 %, J: 0,6 %), halvparten mer enn 10 ganger. G:sn debutalder var 13,5 år (G), 14,1 år (J). –Sammenheng til samlivsbrudd og høyt alkoholkonsum i familien, sentrumsbruk om kveld/natten, depresjon/angst/ensomhet blant gutter, utsatthet for vold, kriminalitet, alkoholrelaterte problemer, bruk av illegale stoffer. 22–28 % bar ikke disse kjennetegn.
Problemer med undersøkelsen	Snevret utvalg. Hva med dem som ikke ender opp som prostituerte?	Snevret utvalg. Stor dybde, men liten bredde. Knyttet til historisk tidspunkt?	Begrenset utvalg. Finnes det ungdom som selger sex som ikke «bor på gata»?	Begrenset utvalg. Hvordan farges utvalget av saker og personer av utekontaktens og barnevernets «briller»?	Bredt utvalg, men hvilke typer opplevelser skuler seg bak «utført seksuelle tjenester mot betaling»?

risikoen – for de fleste av dem – vært svært liten. I epidemiologisk forskning karakteriseres dette gjerne slik: «Continuities looking backwards, differ much from those looking forwards». Feilslutninger på dette feltet var typiske særlig i forskningen på 1950- og 1960-tallet, og innebar dramatiske feil-estimerer av en rekke generelle risikofaktorer for psykososiale problemer (Rutter m.fl. 1996).

Utvalgene av hjemløse ungdommer i USA (For eksempel Greene, Ennett & Ringwalt 1999) og ungdom rekruttert fra sprøytebussen i Oslo (Eskild, Kvaalem & Nilsen 1989), viser likevel noen av de samme funnene fra en litt annen vinkel. I disse utvalgene var det en betydelig andel som rapporterte om salg av sex for å dekke behov for penger, stoff, mat eller husly. Blant ungdom som hadde søkt ly i «youth shelters» var andelen lavere, 10 prosent (Greene et.al. 1999). Hva kjennetegnet ungdom som hadde solgt sex til forskjell fra andre hjemløse ungdommer? De hadde vært på rømmen hjemmefra lenger, de hadde oftere fosterhjems- eller institusjonsplassering bak seg, de hadde oftere foreldre som brukte stoff, de hadde oftere erfaring med vold hjemmefra, de brukte i større grad narkotiske stoffer selv – i særdeleshet heroin. Dette ligner sterkt på det bildet vi fikk av de voksne prostituertes ungdomstid og oppvekst. Blant de hjemløse ungdommene i Greene med fleres (1999) undersøkelser var det imidlertid ikke forskjell mellom de som hadde solgt sex og de som ikke hadde det når det gjaldt sosioøkonomisk bakgrunn og familiestruktur. Lav sosioøkonomisk status og skilsmisse/énforeldre-oppvekst var noe som preget begge grupper like mye eller lik lite. Dette tyder på, som Greene m.fl. (1999) påpeker, at *survival sex* for disse ungdommene først og fremst må forstås som en økonomisk overlevelsesstrategi knyttet til forhold ved og varigheten av hjemløshet. Langvarig hjemløshet setter dem i en situasjon der de hver dag må skaffe penger til overlevelse og et sted å sove. Avhengighet av illegale stoffer medfører et enda større behov for penger og øker desperasjonen. Dels synes det altså å være *nød* over en lengre periode, som driver en del av ungdommene.

Det synes også rimelig å anta at de på gata vil bli sosialisert inn i et miljø hvor salg av sex ses som en faktisk *mulighet*. De vil for det første lære *normer* som innebærer at slike handlinger gjøres akseptable. Dernest vil de lære hvordan en kommer i kontakt med kunder, hva en gjør, hvilket prisnivå en bør legge seg på, hvordan en skal beskytte seg – med andre ord: erverve kompetanse som aktører i sexsalget. På samme måte som stoffmisbrukere kan utvikle et rikt sett av ferdigheter, høy kompetanse og et godt inntektsgrunnlag i den svarte og illegale økonomien, og slik bindes fast både til ruskultur og kriminalitet, kan det tenkes at enkelte av disse ungdommene

utvikler både kompetanse og identitet knyttet til salg av sex. De vil oppleve at denne kompetansen gir klare fordeler både av økonomisk art og på andre måter, men i den vanlige, «straighte» verden vil den ikke ha noen verdi overhodet – snarere vil de oppleve et stigma, et stempel som gjør veien tilbake lang og vanskelig.

Undersøkelsen sier imidlertid lite om hvordan disse ungdommene kom til å bli hjemløse i utgangspunktet. Spørsmålet er også i hvilken grad disse amerikanske undersøkelsene, som skildrer livet i storbyer som er minst ti ganger så store som Oslo og med langt større klasse- og sosiale forskjeller, kan brukes til å si noe om sex salg blant ungdom i Norge? Intervjuene med ungdomsarbeiderne ga et bredt materiale som de åtte presenterte historiene er basert på. Enkelte av dem kunne kalles hjemløse i den forstand at de hadde rømt fra det stedet de bodde (ungdoms-/barnevernsinstitusjon) og trengte et sted å sove eller penger. Bortsett fra dét var det i disse historiene langt mer vagt hva som var behovene som skulle dekkes (hasj, spenning, nærhet, selvfølelse). Likevel kan vi også i de mer gråsonepregete historiene som ble presentert se hvordan sex kan inngå som et byttemiddel i en vanskelig situasjon hvor det handler om å overleve i vid forstand. Noen av historiene er også slik at leseren kanskje ikke er enig i at det er et eksempel på sexsalg. Med vilje er bredden i historiene forsøkt formidlet, også fordi det kan bidra til at leseren selv tvinges til å vurdere. Historiene vi blir fortalt av ungdomsarbeiderne er verden sett gjennom utekontaktens og barnevernets briller, dette er det *de* ønsket å formidle.

Enkelte av disse historiene er slik at det kan tenkes at ungdommene gradvis glir over i mer etablerte former for prostitusjon. Mange av dem bærer med seg nettopp det vi vanligvis ville kalle risikofaktorer for sexsalg: Erfaring med illegale stoffer eller rusavhengighet, overgrep- eller mishandlingserfaringer fra oppveksten, brutte familieforhold, dårlig eller avbrutt skolegang osv. I hvilken grad henger denne sammensetningen av ungdommer sammen med at det er en representasjon av et knippe historier basert på *de ungdommene som er sett av ungdomsarbeidere*? Får vi andre resultater når vi tar et overblikk over ungdomsbefolkningen som helhet slik vi gjør i studien *Ung i Oslo*?

6.2 Eksperimentering eller etablert prostitusjon?

Også i det kvantitative, populasjonsbaserte datamaterialet fant vi at den lille minoriteten som hadde sexsalg-erfaring var kjennetegnet ved mange av de samme særtrekkene: Flere hadde opplevd alkoholmisbruk i hjemmet, de var

oftere i Oslo sentrum både på kveldstid og etter midnatt, de rapporterte atferdsproblemer, utsatthet for vold, alkoholrelaterte problemer og erfaring med bruk av illegale stoffer. I motsetning til jentene, hadde guttene med sexsalg-erfaring markant mer problemer knyttet til depresjon/angst og ensomhet, enn gutter uten sexsalg-erfaring. Vi fant imidlertid også at rundt hver fjerde av ungdommene med sexsalg-erfaring *ikke* rapporterte atferdsproblemer, alkoholrelaterte problemer, erfaring med stoff eller opphold i bykjernen om natten. Annerledes sagt: de hadde overhodet ikke noen av de atferdsmessige kjennetegnene som normalt knyttes til prostitusjon.

I motsetning til undersøkelsene basert på selekterte utvalg, synes Oslo-undersøkelsen å gi et mindre entydig bilde av ungdom som har solgt seksuelle tjenester. På samme måte som historiene fra ungdomsarbeiderne ga en bredde og mindre entydige *hendelser* som kan karakteriseres som «sex salg», gir denne spørreskjemaserte undersøkelsen bredde og mindre entydige *ungdommer* involvert i salg av sex. Gjennom disse undersøkelsene får vi med andre ord syn for det preget av *gråsoner* som omgir fenomenet prostitusjon.

Som nevnt i kapittel 5 var det én av tre som oppga at de bare hadde solgt seksuelle tjenester et fåtall ganger (1–3). Dette bør kanskje – for noen av ungdommene – kunne klassifiseres som eksperimentering, knyttet til nysgjerrighet eller noe som skjedde mer eller mindre tilfeldig. Det bør i hvert fall ikke uten videre klassifiseres som «prostitusjon» eller «sexarbeid». På den annen side var det halvparten av gruppa som hadde solgt sex 10 ganger eller mer. For en betydelig del av ungdommene ser aktiviteten med andre ord ut til å bevege seg ut over ren nysgjerrighet og inn i et fastere mønster.

Likevel vet vi lite om hvor det hele foregikk, i hvilke situasjoner dette skjedde, og hvilke tjenester som ble utført i forbindelse med det ungdommene selv har karakterisert som salg av seksuelle tjenester. Disse opplysningene er det lettere å få tak i gjennom andre typer intervjuundersøkelser. Vi må imidlertid være åpne for at enkelte ungdommer også vil kunne ha problemer med å trekke skillet mellom sexsalg i betydningen prostitusjon, og andre typer seksuelle møter eller overgrepssituasjoner der ungdommen mottok en form for gave eller kompensasjon for å delta. Fra studier av ofre for incest eller seksuelle overgrep i barndommen vet vi at det ikke er uvanlig at offeret mottar penger eller gaver fra overgriperen, enten for å få offeret til å ikke fortelle hva som har skjedd eller for å kompensere for skade eller dårlig samvittighet (Miller-Perrin & Perrin 1999). Enkelte ganger kan det som begynte som et seksuelt overgrep etterhvert utvikle seg til en relasjon der den opprinnelige overgriperen ender opp som en fast kunde eller til og

med «hallik» (ECPAT Sverige 2001). Noen av de tidlige sexsalg-erfaringene som ungdommene her har rapportert kan være erfaringer av denne typen.

På den annen side kan det også godt tenkes at opplevelser, hendelser og situasjoner som en voksen utenforstående ville kunne fortolke som en *sexbytte*-situasjon mellom for eksempel en ung jente og en eldre gutt med tilgang på stoff, ikke ville oppfattes som en *sexsalg*-situasjon av jenta selv, og derfor ikke rapporteres ved avkrysning i spørreskjemaet.

Gjennom intervjuene med ungdomsarbeidere fikk vi presentert saker de kjente til der det ikke var entydig hvordan vi skulle klassifisere hendelsene. Var det salg av sex, var det bytte av sex? Var det også andre ganger noe som kunne fortolkes som en byttesituasjon, men hvor transaksjonen var mindre tydelig? Ofte så det ut til at et element, som er tilstede i enkelte av historiene, i særlig grad medførte betenkeligheter med å entydig plassere hendelsen som sexsalg/bytte av sex. Det er i de historiene hvor kjærlighet og følelsesmessige bånd forbinder «kjøperen» og «selgeren». En ung jente har et forhold til en langt eldre gutt – som hun er oppriktig glad i. En ung jente er forelsket i en tøff type i en gjeng. En ung gutt har sex med voksne menn og søker etter nærhet. Vi har ikke snakket med ungdommene direkte, men kan tenke oss at de ville beskrevet sitt forhold til disse personene med begreper som forelskelse, kjærlighet, glad i, eller andre ord som signaliserer en følelsesmessig tilknytning. Som voksne utenforstående tenker vi vårt. Dette er som mennene i Platons hulelignelse i *Staten*, tenker vi. De sitter lenket inne i hulen sin dag og natt og ser skygger i huletaket, skygger som er refleksjoner av de virkelige tingene som finnes utenfor. Men fordi de sitter i sin hule mistar han disse skyggebildene for å være den egentlige virkeligheten. Er det ekte følelser og ekte kjærlighet, eller er det slike skyggebilder av kjærlighet ungdommene opplever? Sårbare ungdommer kan så lett utnyttas – av kyniske voksne, men også av f.eks. velmenende kjæresten. Flere av de intervjuede ungdomsarbeiderne trakk fram at de arbeidet med bevisstgjøring overfor ungdommene de traff. Kanskje blir ungdomsarbeiderne slik som den av mennene i Platons hule som kom løs fra lenkene i hulen, gikk ut og opplevde den virkelige verden. Da han kom tilbake til de andre i hulen og fortalte hva han hadde sett, trodde de ikke på ham og mente han var gal. Vi opplever ofte en slags avmakt ved at vi så gjerne vil gi ungdommene opplevelser av noe bedre enn slike skyggebilder, men at bevisstgjøring er vanskelig og at utnyttende relasjoner så ofte gjentar seg.

Som pekt på tidligere, er noe av det slående med dette forskningsfeltet mangelen på etablert kunnskap, mangelen på et dekkende språk, presise definisjoner og derved også klare estimater over forekomst. Foreliggende

arbeid representerer derfor et tidlig forsøk på å trekke linjer, gi et riss av kunnskapsstatus, samt å utvikle begreper og forståelse. Vi aner imidlertid flere problemer i dette arbeidet. Et sentralt tema, som vi bare har berørt i enkelte tekstavsnitt, gjelder det manglende samsvar vi kan ane mellom hjelpeapparatets behov for grenser, dets ønske om presise begreper for å karakterisere uakseptable handlinger, og om nødvendigheten av å etablere legitimitet og hjemmel for å gripe inn i forhold til ungdom som lever i en utsatt livssituasjon på den ene siden, og ungdommenes egen fortolkning på den andre siden. Dette siste er viktig. Som følge av hjelpeapparatets behov kan det i gråsoner som dette lett utvikle seg en sosialpolitisk diskurs som befinner seg fjernt fra ungdommenes eget perspektiv, mens ungdommenes egne oppfatninger nærmest oppfattes som «falsk bevissthet».

Noen ungdommer, som for eksempel Marianne som har et forhold til Paul (kap. 3), beskriver nære relasjoner til eldre personer som av utenverdenen lett kan forstås som overgrep eller prostitusjon. Disse ungdommenes opplevelser av nærhet kan av hjelpeapparatet bli refortolket til tvang, eller reell kjærlighet kan beskrives som utnyttelse. I andre tilfeller kan kanskje seksuell nysgjerrighet innen et nytt og spennende livsområde brått stemples som alvorlig og stigmatiserende «prostitusjon». Antakelig vil det – i det videre arbeidet på feltet – være svært viktig også å innta en kritisk holdning til begrepsutviklingen blant profesjonene og feltet, og å ha en kritisk refleksjon over egne forsøk på teoriutvikling og konkret kartlegging. Ikke minst er dette viktig fordi dette temaet av journalister og i mediebildet, åpenbart oppleves som spennende og pikant og derved lett kan dramatiseres og fordreies.³

6.3 Tvang til sexsalg, få gjenstående muligheter eller rasjonelle valg?

I nyere studier av prostitusjon ser vi klare tegn til et paradigmatisk skifte: Gårsdagens prostituerte ble sett som et viljeløst offer. Hun (det var alltid en kvinne) ble tvunget til «å selge kroppen sin» på grunn av behovet for penger. At dette var den ene muligheten som sto igjen for henne, skyldtes en oppvekst i fattigdom og nød, ofte med rus, vold og seksuelt misbruk som tilleggsbelastninger. Dette resulterte gjerne i avbrutt skolegang og eget

³ Dette ble klart for forfatterne da vi publiserte en artikkel i Tidsskrift for Den norske lægeforening om dette sakskomplekset. Tidsskriftet sendte ut et sammendrag av artikkelen og vi fikk en enorm pågang av journalister. Før sperrefristen sprakk en avis det hele, og den rullet i det nasjonale nyhetsbildet flere dager. I en rekke av innslagene ble saken fremstilt på forvirrende og til dels dramatiserende måter.

misbruk av rusmidler, noe som igjen ga henne få muligheter på det ordinære arbeidsmarkedet. I tillegg ble hun ofte sett som et offer for en patriarkalsk struktur og en generell tendens til å se på kvinnens kropp som en vare. For drøyt ti år siden så vi at denne forståelsen ble utfordret av et nytt paradigme.

I boka *Rethinking Prostitution. Purchasing sex in the 1990* (Scambler & Scambler 1997) finner vi et typisk uttrykk for dette paradigmeskiftet. Boka ønsker eksplisitt å fremme verdigheten til dem som arbeider i «sex-industrien». De ønsker å erstatte «the tendency to regard women sexworkers as more or less passive victims of their backgrounds or circumstances» og isteden argumentere for en «presumption of wilful rationality» – en viljestyrt fornuft (Scambler & Scambler 1997, s xv). Meningen er verken å benekte betydningen av bakgrunn eller omstendigheter for rekrutteringen til «sex industrien» eller å hevde at all deltagelse i «sex-arbeid» er et resultat av fritt valg og informert samtykke, skriver de. Isteden ønsker de å understreke at utgangspunktet for all analyse må være å tilskrive individene man studerer en status som handlende subjekter.

Også våre data må vurderes i en slik kontekst. Er de ungdommene vi har tegnet de første grove skisser av, bare passive ofre for en smertefull oppvekst som ikke har gitt dem mange valg? Eller kan vi se også dem som ungdommer som har *valgt* en ukonvensjonell måte – som de fleste av oss fordømmer – for å oppnå mål vi godt kan forstå? Bare spørsmålet kan nok virke provoserende. Likevel tror vi det er nødvendig og viktig å stille det.

Historikeren og vitenskapsteoretikeren Jon Elster (1989) presenterer en modell for valg som vi tror kan være til nytte. Han sier:

Et enkelt skjema for å forklare en handling er å se på den som sluttresultatet av to etterfølgende filtreringsoperasjoner. Vi starter ut med et bredt spektrum av alle abstrakt mulige handlinger som et individ kan tenkes å utføre. Det første filteret er satt sammen av alle de fysiske, økonomiske, legale og psykologiske hindre som individet står overfor. Det andre filteret er en mekanisme som bestemmer hvilken handling av de mulige som faktisk vil gjennomføres, og som kan være bestemt av rasjonelle valg og sosiale normer (p 13).

For det store flertallet av ungdommer vil det første filteret effektivt sette en stopper for at salg av sex i det hele blir en mulighet. De lever under omstendigheter som gjør at de aldri vil få muligheten til det, eller – om den skulle dukke opp – vil de ikke ha evne til å tolke situasjonen, de vil rett og slett ikke forstå hva det er som skjer. Data fra våre kilder viser at det er en rekke forhold ved ungdommenes familie og oppvekst som kan plasseres innen dette første filteret, og som gir økt «risiko». Men det store flertallet av de ungdommene som har hver enkelt risikofaktor og også alle risiko-

faktorene samlet vil likevel *ikke* komme til å selge seksuelle tjenester. Mot-satt vil det være en betydelig gruppe som *ikke* har noen av disse kjenne-tegnene som likevel velger å selge seksuelle tjenester. Mye står m.a.o. igjen til den andre mekanismen Elster identifiserer: Det faktiske *handlingsvalget* – som Elster igjen knytter til for eksempel sosiale normer og rasjonelle valg.

Annerledes sagt: Vi antar at det fenomenet vi her har studert nok kan knyttes til generelle oppvekstforhold for ungdom. Men det vil også være noe mer. *Valget* er der, og det er nok dels – som Elster peker på – knyttet til normer i ungdommens nærmiljø. Dels er det nok også knyttet til mål ungdommene etter – mer eller mindre – rasjonell kalkyle ønsker å innfri (penger, kjærlighet, tilknytning, popularitet). Men i tillegg finner vi nok både at til-feldigheter og ikke-planlagte forløp spiller inn. Dessuten viser våre historier at vi nok også finner atskillig dunkle motiver, som ungdommene bare delvis selv er kjent med: Et ønske om spenning, risiko, trygghet eller å etablere en seksuell identitet

Den videre forskningen på feltet bør nok ha et slikt bredt perspektiv som ramme. Først da vil en få et godt nok bilde av det komplekse fenomenet dette sannsynligvis utgjør.

6.4 Hvor er det blitt av guttene?

Litteraturen om ungdom og prostitusjon handler i overveiende grad om jenter/kvinner. Gjennom intervjuene av ungdomsarbeidere fikk vi beskrevet saker hvor det også i overveiende grad var jenter det handlet om. Likevel viste Ung i Oslo-undersøkelsen at to av tre ungdommer med sexsalg-erfaring var *gutter*. Hvordan kan dette forklares?

Den første muligheten er at det er den representative Oslo-undersøkel-sen som viser et skjevt bilde av kjønnsfordelingen blant ungdom som selger sex. I så fall måtte overhyppigheten av gutter forklares ved målefeil. Er spørsmålet lett å misforstå, slik at guttene (men ikke jentene) har svart på noe annet enn salg av sex? Er det slik at gutter, men ikke jenter, vil være mer troende til å «skryte på seg» salg av sex heller enn å benekte at det har skjedd? Er det forskjeller mellom gutter og jenters sexsalg-erfaringer eller deres *vurderinger* av sexsalg-erfaringer som kan føre til at de forholder seg ulikt til spørsmålet?

Vi skal ikke ta for lett på muligheten av at det kan være noe i disse innvendingene. Med så lavfrekvente og tabuiserte fenomener som vi om-handler her, må vi være oppmerksom på at resultatene kan være spesielt utsatt for målefeil. Men er det sannsynlig med kjønns-spesifikke målefeil? De

kvalitative studiene viser til den dobbelte stigmatiseringen som prostituerte menn opplever; de er både prostituerte og menn som har sex med menn. I lys av dette virker det ikke veldig sannsynlig at tendensen til å holde tilbake opplysninger om sexsalg er mindre utbredt hos gutter enn hos jenter. Denne dobbelte stigmatiseringen gir heller ingen grunn til å tro at salg av sex er en erfaring som gutter i større grad enn jenter ønsker å skryte på seg. Vi tror derfor ikke hele den åpenbare forskjellen i kjønnsfordeling mellom de selekterte undersøkelsene og Ung i Oslo-studien kan forklares bort på denne måten.

Den andre muligheten er at det er studiene av voksne og unge prostituerte, av ungdom i drift basert på selekterte utvalg og ungdomsarbeidernes formidling av feltet i deres praksis, som viser en skjevt bilde av kjønnsfordelingen blant ungdom som selger sex. Dette kunne i så fall forklares ved at det er trekk ved vår kultur og våre oppfatninger som bidrar til å usynliggjøre eller undertrykke kunnskap om gutter som selger sex mer enn kunnskap om jenter som selger sex. Intervjuene med ungdomsarbeiderne og Pro-sentrets egne undersøkelser (Nordli 2001) har vist at manglende kunnskap bidrar til at sexsalg blant ungdom ikke settes i fokus i det arbeidet ungdomsarbeiderne gjør. Litteraturens fokus på jenter/kvinner bidrar til å forsterke den negative effekten dette har på ungdomsarbeidernes evne til å se gutter som selger sex. Gutter med sexsalg-erfaring er dermed både dobbelt stigmatisert og dobbelt usynliggjort.

6.5 Hvem skal ta ansvaret for ungdom som selger sex?

Intervjuene gir til sammen et bredt bilde av de mest aktuelle instansene for arbeid med ungdom som selger sex. Ingen av dem er imidlertid direkte opptatt av problemstillingen på en slik måte at det fremstår som særlig treffsikkert i forhold til denne gruppen ungdommer. Både Pro-sentret og andre instanser som arbeider med prostitusjonsrelaterte problemstillinger arbeider primært med voksne med prostitusjonserfaring, både på innendørs- og på utendørsmarkedet. Til en viss grad kommer klientene selv til Pro-sentret, men de arbeider også oppsøkende i forhold til prostituerte i leiligheter og massasjeinstitutter. I løpet av 2001 har de også drevet oppsøkende arbeid i forhold til ungdom i Oslo sentrum. Pro-sentrets klare profil i forhold til prostitusjon kan imidlertid stå i veien for kontakt med de ungdommene de ønsker å nå fordi disse ungdommene selv ikke ser ut til å identifisere seg selv og de erfaringene de har som *prostitusjon*. I forhold til barnevern og utekontakt, er det imidlertid åpenbart hvilken rolle Pro-sentret og andre kan

spille som kunnskapsbank og kompetanseformidlere. De ansatte som hadde deltatt på Pro-sentrets seminarer ga i intervjuene tilbakemelding om at dette hadde vært meget nyttig og hadde bidratt til å sette problemstillingen på dagsordenen på arbeidetsstedet.

Utekontakten på sin side jobber ofte målrettet og direkte med ungdommer generelt og risikoutsatt ungdom spesielt. Både de selekterte studiene og Ung i Oslo-studien viser at en stor andel av dem som har solgt sex inngår i det som vanligvis oppfattes som utekontaktens målgruppe. Intervjuene med ungdomsarbeidere viser imidlertid at sexsalg blant ungdom bare i liten grad er satt på dagsordenen i de enkelte instanser, og at det skorter på kunnskap om fenomenet. Pro-sentret vil, som statlig kompetansesenter, nettopp kunne bidra til at vi får flere gode spiraler i ungdomsarbeidet: Økt kunnskap gir økt innsats, som igjen gir mer kunnskap og kompetanse og bedre resultater.

Summary

This report presents new findings on the prevalence of sale of sexual favours among youth in Oslo and describes young individuals who have either had in fact such experiences or have had other sexual experiences which can be regarded as exchange of sexual favours. Previous knowledge on youths selling sexual favours in a Norwegian context is sparse, and existing research has mostly been based on small selected samples, where the respondents tend to be either social clients, users of various social favours, homeless or otherwise different from the normal population of youth. The population based study *Young in Oslo* partly supports the findings from studies of selected samples, but contributes to the field with suggestive and surprising new results. The seven stories presented contribute to a broader picture of, and an opportunity for reflection on, the problems connected to this issue.

Studies of adult female prostitutes show that a considerable percentage had their debut as prostitutes before they turned 18 years of age. This does not seem to be true of women selling sexual favours from massage parlours. Women with street prostitution experience tended to have a social background from the working class, unstable family backgrounds, contact with youth welfare services and often periods in residential care for youth during adolescence. Many of the women had their sexual debut extremely early and/or had experienced child sexual abuse during childhood. Prostitute boys and men seem to display varying degrees of problems depending on arena and ways of prostitution, but also many parallels to the female street prostitutes and their adolescence: difficult family relationships, experiences with illegal drugs, early sexual debut. Studies of young adult drug addicts in Oslo show that a considerable percentage of these also reported having an income from *prostitution*.

The more comprehensive term *survival sex* appears to be more suitable for studies of youths, and refers to sale or exchange of sexual favours for drugs, money to buy drugs, food, shelter or other goods to survive or manage a difficult situation. Studies of homeless youths in large US cities show that a considerable percentage of them have experiences of *survival sex*.

The *Ung i Oslo* study, a representative study of approx. 12 000 youths in Oslo, showed that 2.1 percent of the boys and 0.6 percent of the girls had given sexual favours for payment. The mean age for first time sex selling experience was 13.5 years for boys and 14.1 years for girls. Of the youths with experiences of selling sex during the last 12 months, one in three had

done this 1-3 times, while one half had sold sex more than 10 times. These results correspond with results from the Norwegian Institute of Public Health's studies on adult sexual behaviour, as well as youth studies in Trondheim and in Iceland. We have reason to assume that the *buyers* of sexual favours from young boys and girls in both cases are predominantly men.

The youths with sex-selling experiences in the *Ung i Oslo*-study are different from the rest of the sample in several aspects. The experience of selling sex was evenly distributed between youths from different socio-economic strata and low-/high-economy neighbourhoods of Oslo, but family break-up and a high level of alcohol consumption among parents were more frequent in the sex-selling group. Still, there were no differences in degrees of parental monitoring and control, or in respondents' school results. The boys with sex-selling experiences reported more anxiety and depression related symptoms than the other boys in the sample.

The Oslo-study showed a strong relationship between the number of sexual partners and sex-selling experiences, and also between low age of coital debut and sex sale. In some cases, the coital debut is timed to pre-puberty, which may indicate experiences of child sexual abuse or incest. Almost one in four of the youths with sex-selling experiences had not had their coital debut. The boys with sex-selling experiences reported a far more positive attitude towards homosexual people than other boys in the sample, something which may be related to a possible homosexual orientation on their own part.

What mostly distinguished youths with experiences of sex sale from other youths in the study, was their conduct problems and use of alcohol and drugs. They were more often perpetrators of minor criminal acts, more often victims of violence and violent threats, they reported a higher level of alcohol related problems and use of drugs, heroin in particular. Many of them used much of their spare time in the city streets of Oslo by night.

Compared to what we previously knew about youths selling sexual favours, the *Ung i Oslo*-study describes a group of youths recruited from more diverse social backgrounds and with a greater number of boys. It is also worth noticing that a significant percentage of the youths with experiences of selling sex does *not* report problems like substance abuse, alcohol or conduct problems: Twenty percent of the boys and 25 percent of the girls. A considerable percentage of the youths did also not know of, or had not been in contact with, the social services for troubled youth.

The seven case-stories presented contribute to highlight the blurred boundaries between sale of sexual favours, exchange of sexual favours for goods and sexual relationships which could be *interpreted* as an exchange relation where other elements than sexuality form a part. Most often, there is a conflict between the ways in which youth social workers interpret the cases they describe, and the evaluation of the situation the young people themselves seemed to make. This discrepancy calls on a critical discussion of where the boundaries of prostitution and sale of sex *should* go and of who should define these boundaries.

In the stories we see how sexual favours can be sold or traded for money, drugs, clothing, food, accommodation, emotional security, care and contact with adults, as well as how these transactional aspects are often veiled and masked. The youths themselves may interpret the situation as e.g. acts of friendship or a love relationship. Correspondingly, the transactional aspect may be veiled by the fact that it is not only the need for money or goods that are sought covered by the sex, but also emotional needs. The degree of genuine force and coercion, imperative circumstances and independence /mastering does also vary between youths. In some cases we may describe the incidence in terms of sexual abuse. In other cases distress or necessity represents a force, as in the cases where the adolescent has run away from a youth care institution and have no place to sleep for the night. Even when the need is not so evident as in this example, there may well be forceful circumstances or social structures reducing alternatives for action, and where selling sex appears to be a possible solution. At the same time, the presented cases give a good account of the youths' own wilful rationality and mastering of difficult situations.

The sale of sexual favours by young people is probably not frequently practised on established arenas for adult prostitution. Nevertheless, publicly visible arenas for prostitution are believed to contribute to early prostitution debut. The Internet and the central city streets may be seen as representing two parallel public arenas with patches of condensed risk for sex sale. Heightening the awareness of youth present in these patches of risk seems to be of importance.

The interviews with the youth social workers show that there is a need for more precise knowledge on the sale of sexual favours among youth. Youth social workers, with their broad competence on youth in general as well as young individuals, and *Pro-sentret* with their competence on the field of prostitution, should have mutual benefit from each other on this issue.

Referanser

- Ásgeirsdóttir, B. B. (2001). Survival sex in the youth population on Iceland. Upubliserte data.
- Allen, D.M. (1980). Young male prostitutes: A psychosocial study. *Archives of Sexual Behavior*, 9, 399–426.
- Bakken, A. (1998). *Ungdomstid i storbyen*. NOVA Rapport 7/98. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Barne- og familiedepartementet (1999). *Norsk oppfølging av Stockholmskongressen 1986 mot kommersiell seksuell utnytting av barn (Q-0988)*. Tiltaksplan. Faktaark. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Bagley, C., & Young, L. (1987). Juvenile prostitution and child sexual abuse: A controlled study. *Journal of Community Mental Health*, 6, 5–26.
- Bailey, S.L., Camlin, C.S. & Ennett, S.T. (1998). Substance use and risky sexual behavior among homeless and runaway youth. *Journal of Adolescent Health*, 23, 378–388.
- Caukins & Coombs (1976). The psychodynamics of male prostitution. *American Journal of Psychotherapy*, 30, 441–451.
- Cottler, L., Helzer, J. & Tipp, J.E. (1990). Lifetime patterns of substance use among general population subjects engaging in high risk sexual behaviors: implications for HIV risk. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 16, 207–222.
- Earls, C.M., & David, H. (1989). A Psychosocial Study of Male Prostitution. *Archives of Sexual Behavior*, 18, 401–419.
- ECPAT Sverige (2001). *Kommersiell seksuell exploatering av barn i Sverige. En studie av kjennedom om utnyttjandet av minderåriga i prostitution, pornografi og trafficking*. Stockholm: ECPAT Sverige.
- Elster, Jon (1989). *Nuts and Bolts for the social sciences*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Ericsson, L. (1980). Charges against prostitution: An attempt at a philosophical assessment. *Ethics* 90: 335–66.
- Eskild, A., Kvale, I.L. & Nilsen, B. (1989). Utbredelse av risikoatferd for HIV blant ungdom i drift. *Tidsskrift for den norske lægeforening*, 109, 1618–21.
- Farley, M., & Barkan, H. (1998). Prostitution, violence and posttraumatic stress disorder. *Women and Health*, 27, 37–49.
- Folkehelsa. (1993). *Rapport fra seksualvaneundersøkelsene i 1987 og 1992*. – Oslo : Statens institutt for folkehelse, Seksjon for epidemiologi.

- Greene, J.M., Ennett, S.T. og Ringwalt, C.L. (1999). Prevalence and correlates of survival sex among runaway and homeless youth. *American Journal of Public Health*, 89,1406–1409.
- Hanssen, A.H. (1984). *Gutteprostitusjon i Oslo*. Mellomfagsoppgave i kriminologi. StensilsSerie. Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Hegna, Kristinn (1996). *Koss har me det? Ungdomsundersøkelsen i Stavanger*. UNGforsk-rapport 1/1996. Oslo: UNGforsk.
- Huba, G.J., Melchior, L.A., Greenberg, B. et.al. (2000). Predicting substance abuse among youth with, or at risk for, HIV. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14, 197–205.
- Høigård, C. & Finstad, L. (1986). *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax forlag.
- Incardi, J.A., Pottieger, A.E., Forney, M.A., Chitwood, D.D., & McBride, D.C. (1991). Prostitution, IV drug use, and sex-for-crack exchanges among serious delinquents: Risk for HIV infection. *Criminology*, 29, 221–235.
- Information. (1997). Jeg ville vise far at jeg kunne selv. *Information* 21. november 1997, av Hanne Dam. København.
- Isachsen, M., Gjerpe, R. & Jessen, L. (1996). *Prostitusjonsdebut*. Rapport. Pro-sentret, Oslo.
- Jessen, L. 1998. *Ung prostitusjonsdebut*. Rapport. Pro-sentret, Oslo.
- Kipke, M.D., O'Connor, S., Palmer, R., & MacKenzie, R.G. (1995). Street youth in Los Angeles: profile of a group at high risk for human immunodeficiency virus infection. *Archives of Pediatric Adolescence Medicine*, 149, 513–519.
- Kroger, J. (2000). *Identity development. Adolescence through adulthood*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kruks G. (1991). Gay and lesbian homeless/street youth: special issues and concerns. *Journal of Adolescent Health*, 12, 515–518.
- Kvale, G., Bergan, T & Bakka, Å. (1984). *Kartlegging av gateprostitusjon i Bergen august 1983-april 1984. Forslag til tiltak. Rapport fra et forprosjekt*. Stensil. Bergen.
- MacVicar, K., & Dillon, M. (1980). Childhood and adolescent development of ten female prostitutes. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 19, 145–159.
- Miller-Perrin, C.L., & Perrin, R.D. (1999). *Child maltreatment: An introduction*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Molitor, F., Ruiz, J.D., Klausner, J.D., & MacFarland, W. (2000). History of forced sex in association with drug use and sexual HIV risk behaviors. *Journal of Interpersonal Violence*, 15, 262–278.

- Morse, E.V., Simon, P.M., Bans, S.A., Balson, P.M., & Osofsky, H.J. (1992). Cofactors of substance use among male street prostitutes. *Journal of Drug Issues*, 22, 994–997.
- Nadon, S.M., Koverola, C., & Schluderman, E.H. (1998). Antecedents to prostitution. Childhood victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 206–221.
- Newman, F., & Caplan, P. (1982). Juvenile female prostitution as gender consistent response to early deprivation. *International Journal of Women's Studies*, 5, 28–137.
- Norli, B. (2001). *Hjelpeapparatets forhold til kommersiell utnytting av barn og unge*. Rapport. Pro-sentret, Oslo.
- Pedersen, W. & Aas, H. (1995). Sexual victimization in Norwegian children and adolescents: victims, offenders, assaults. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 23, 173–178.
- Pedersen, W. & Hegna, K. (2000). Barn og unge som selger sex. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 120, 215–20.
- Pedersen, W. & Hegna, K. (2002, i trykk). Children and adolescents who sell sex: A community study. *Social Science and Medicine*.
- Pedersen, W., Samuelsen, S.O. & Wichstrøm, L. (2002, i trykk). Sexual Debut Age: Poor Resources, Problem Behaviour or Romantic Appeal? A Population-based Longitudinal Study. *Journal of Marriage and the Family*.
- Pennbridge, J.N., Freese, T.E. & MacKenzie R.G. (1992). High-risk behaviors among male street youth in Hollywood, California. *Child Abuse and Neglect*, 5, 407–411.
- Potter, K., Martin, J., & Romans, S. (1999). Early development experiences of female sex workers: A comparative study. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 33, 935–940.
- Potterat, J.J., Rothenberg, R.B., Muth, S.Q., Darrow, W.W., & Phillips-Plummer, L. (1998). Pathways to prostitution: The chronology of sexual and drug abuse milestones. *Journal of Sex Research*, 35, 333–340.
- Robertson, M. (1991). Homeless youths: an overview of recent literature. I J.H. Kryder-Coe, L.M. Salamon & J.M. Molnar (Eds.), *Homeless children and Youth: A new American dilemma*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers (Rutgers University).
- Romero-Daza, N., Weeks, M., & Singer, M. (1998). Much more than HIV! The reality of life on the streets for drug-using sex workers in Inner City Hartford. *International Quarterly of Community Health Education*, 18, 107–119.
- Roy, E., Haley, N., Leclerc, P., Lemire, N., Boivin, J.P., Frappier, J.Y., & Claessens, C. (2000). Prevalence of HIV infection and risk behaviors among Montreal street youth. *International Journal of STD and AIDS*, 11, 241–247.

- Rutter M, Giller H, & Hagell A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schaffer, B., & DeBlassie, R.R. (1984). Adolescent prostitution. *Adolescence*, 19, 689–696.
- Schissel, B., & Fedec, K. (1999). The selling of innocence: The gestalt of danger in the lives of youth prostitutes. *Canadian Journal of Criminology*, 41, 33–56.
- Silbert, M.H., Pines, A.M., & Lynch, T. (1982). Substance abuse and prostitution. *Journal of Psychoactive Drugs*, 14, 193–197.
- Skilbrei, M.L. (1998). *Når sex blir arbeid. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Oslo: Pax Forlag.
- Solevåg, A. & Isachsen, M. (1993). *Gutteprostitusjon*. Oslo kommune: Pro-senteret.
- SOU:1995. *Betänkande av 1993 års prostitutionsutredning*. Sth.: Socialdepartementet.
- Thielst, P. (1991). Gamle og nye sædvaner. *Social Kritik*, Nr 15.
- Thoresen, M. (1995). *Ung fritid i Trondheim*. UNGforsk-rapport 2/95. UNGforsk: Oslo.
- West, D. (1993). *Male prostitution*. New York: The Haworth Press.